

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

FIATAL KÖLTŐK
ÉS PRÓZAÍRÓK

KÖNYV-
SZÍNI-
TÉVÉ- KRIKKA
ZENE-

1985

Június

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
XLIX. évfolyam

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Ács Károly, Andruskó Károly, dr. Bányai János, Blahó József, Bordás Győző,
dr. Bori Imre, dr. Burány Béla, Burány Nándor, Deák Ferenc, Lackó Antal,
Németh István, dr. Pap József, Pándi Oszkár, Petkovics Kálmán, Sinkovits Pé-
ter, Sróder János, Szabó Ida, Szekeres László, dr. Szeli István és Vicsek Károly

A Szerkesztő Tanács elnöke: dr. Pap József
Szerkesztő bizottság: Bordás Győző, Danyi Magdolna és dr. Gerold László
(kritikai rovat)

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre
Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

FIATAL KÖLTŐK ÉS PRÓZAÍRÓK 787

Bata János, Beszédes István, Géber László, Kontra Ferenc, Ladányi
István, Tóth Gábor és Varga Szilveszter versei, Apró István és
Majoros Sándor novellái

Balázs Attila: Egérút (regényrészlet) 819

P. Nagy István: M. H., a fák hatalmas ernyői alatt
(vers) 834

Brasnyó István: Szokott-e ősz lenni Paraguayban? VI.
(regény) 836

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KOSZTOLÁNYI-CENTENÁRIUM

Bori Imre: Fanatikusa az eltűnt időnek (tanulmány) 851

Németh Lajos: Kondor-kiállítás Szabadkán 860

Bela Duranci: Kondor Béla (1931—1972) 866

Hegyí Lóránd: Két beszélgetés Kondor Béláról 875

FIATAL KÖLTŐK ÉS PRÓZAÍRÓK

BESZÉDES ISTVÁN

A HÁZ

Nagy volt a ház nagyon, éles homály járkálta, s hold-
kép a hirtelen tárgyakat, huzatban vastagon:

1.

öreg folyosók jöttek, néha termék, ajtómnak dőlni,
térdepeltek szobám várt hosszúságán; alkonyon,

2.

a padláson füstlemlékes, első-hangulatom ős-
kora, magában lógva, pókhálós tartógerenda-

3.

rácsokon: mennyi ócska fagépezet, mennyi fo-
góskaemlék, mennyi ésszorító, új értelem;

4.

s tikkadni eldobott, meztelen bútorzaton
elun, s az aláhulló hőségben súlyos

5.

tollpihezivatarban végigdobog padláson,
le a létrán, a kamraablak előtt el:

6.

légyháló mögött megolvadt zsírú csönd,
s továbbmenet a világ fölött teljes

7.

verőfény, esőcsalogató sziporka,
szemnek korbácskegyetlenség, *jókora*

8.

kerttel mögötte.

FELSŐHEGYI PASSIÓ

Sebaj, ha képet késve olvasol:,
tulajdonod e kép- s könyvtárszoba,
keretnyi ég, kerengő téglasor,
ebben él szabad színe és szava;
 göröngyös víz hegyén a parttalan;
 kilépés sima ablakán a tócsák;
 ... iringán siklás, hosszú, zajtalan;
 ... forgószeműség, ... huppanás-valóság.
Alatta forr az út, napszámba menne:
órségtől döngölt csíkján hó poprol,
este hazatolja a naplemente,
ágál a hegyre, megmeredve, hol
 nagylobbú fák az erdő-égakon,
 bújva-fülelve, lopakodva
 vakító medvék, gólyalábakon;
 kutyaugatás visszhang-gongja.
Karó, kerítés nem szorítja ki,
betör a párórás éjfogyatkozásba,

ágról a hó magát gyöngén ellöki,
 ház körül ereszek hófalú csapása:
 ez már a február szélárny-melege,
 növesztő, simalangy galamb-foltozása,
 vajúhoz tömődő disznó-szelete,
 dióorzó varjak kalóz-vitorlása.
 Partoldal élén, a Kálvárián,
 két szélen árván lator-díszkereszt;
 karral támasztva lendül a szán:
 ugrás, a lejtő hasmánt leereszt:
 — Gyerünk! Mindegyik sírkő nyílt veszély:
 tuják, kőrisek s fejfák között tiszta
 pálya-ritkás; kapuig ez kísér:
 („Feltámadunk” — áll, s) kaptatunk fel vissza.

(DETERMINUS)

LEHETETLENSÉG kibogozni ujjam,
 szinte
 lefog a sok fúró, gyökér,
 már nem tudom melyik-melyik,
 hol van
 a vezető
 ördögszekér,
 a mozdulat
 önmagát kirakja:
 elúszik csobbanása habja.

Ilyen parttalan vagyok,
 ilyen sivatag. Kéregre nézve néma: s közben csak szó, ha van
 szemek között léha,

(Könnyű, mint a) péva,

por,
 pillongó toll;

mikor burjánzik, fajz
 bundája szőre eltemet,
 megmutatom a kertemet:

kezem közt a rajz:
 sövénye lombja fölszáll:
 fatuskók holdja kószál.

Pincébe kúszik sok hasáb: a barlang dörgöli hasát.
Elszabadultam? Azt
hiszem.
Táblámon képem, azt
viszem.

HOLMI IKAROSZ

Jó lenne, ahogy nézem a nagy szitalást,
átszüremleni a lassú mosásba,
szárnyakkal takarózni az iszappadot,
szivárogni a tető fölötti sásba,
berzengő tollaimmal elfeküdni,
s feszítve, hosszan kitartani:
érezve az ég tekintetét.
Látni a földet, ameddig enyém,
hogy enyém legyen, ameddig látom.

De én csak csapkodok,
üregek szárnya másokat röpít.

ENGEDD

Engedd át magad a lebegésnek,
mintha tengerben úsznál,
de tenger nincs hát a sötétben,
nyálkahártya vagy bohos fű felett,
ha férfi vagy, lebegő porzó-hímtagoddal,
ha nő vagy, melled, hajad-bokra súlytalan lobog.

Sűrű víz tömi el a bálna torkát:
az éj le martonként szakad.
Nem baj, ha a korláton át tengerbe löktek,
ha fosóhomokba jutva nincs kiért kiáltanod,
látni sötétben elúszik a hajófenék,
de nem az élet: jön az égkivilágosodás.

A CÉDRUS

Nem fogok félni:
enyém a tűz, s kering
a tánc;
tereng az ing:
öreg leszek, s tudom eljő
megváltóm: Szent Ejtőernyő:

kire égre merednek a kórusok,
rémülő erdők, potyogó mókusok,
lány őrszobor nem egy,
míg nap lobban s lemegy.

Majd megáll a lövedék a térben,
felül a halvilág az érben,
nagyhatalma: Béke lel a földön,
míg ellebeg a Mennyei Öltöny.

NYÁRKÖZÉP

Nyár közepét képzeld úgy el,
ahogyan egy képeskönyvben
láttam Afrika szívét.

Vadász!
Dzsungelből kilépsz!

(De itt, vigyázz, az én szívem dobog!)
S amint a földrész kincseit lopod,
gázlót keresve megleled,
ahonnan körhullám ered.

Galambszürke, forró, s akár a
prüszkölő víziófejek.

TÓTH GÁBOR

CSAK AZ ORRÁT

Keresztülvágtatunk az udvaron.
... gazmező és dudva. A góré
üres. A kutyaól üres.
hernyók falják a fákat.
Az egész világ özvegy.
Csönd, gang, ajtó,
beránt minket a szoba.
Léptek. A család léptei;
ezeréves közeledés a
belső szoba felé.

Ajtó... üvegét sikoltó,
óra... csöndbe dörömbölő,
és a falak, a szekrények, a képek
... ez a ránk szűkülő szállaerdő.

Nem is láttuk őt.
Teste belefűlt az ágyba.
Csak az orrát láttuk,
hatalmas orrát,
csak az orrlyukait, a szagát,
láttuk a szagát!
És a szemei... mélyről, vakolatélesen
néztek ki, jöttek felénk, belénk,
aztán belülről, fúrva, feszítve,
belezakatolva a halálos csöndbe.

PILINSZKYHEZ

... Mert mi vagyunk azok
az esendő lények,
kiknek minden pillanat
kínszenvedés, s egyben
küzdelem a következőért.
S te is, a sorjázó agyagcélok

fergetegében:
ahogy nap mint nap
kiájulsz az idegen hullámverésbe;
ahogy látod illatként
felszívódó egyikünket
a sárga agyagküszöbökön.

Annyi közül mi éltesen
hát, mint ez a pillanat?
A dél, a harangzás,
ez a pillanat-ünnepély?

BACH TISZTELETÉRE

Bach fehér kézfeje nyomán
a több tonnás, sötét kottafejek;
angyaltánc a Mariana-árokban;
ereimben Bach érverése,
és kőnek és háznak és tetőnek
érverése;
egy kimerült világ
érverése.

LADÁNYI ISTVÁN

KÉTSZEMKÖZT

kukoricasorok közt baktatsz aszfaltút felé
lábad a réti föld vendégmarasztaló
sarába süpped
a tizza mint hosszú
köldöksinór nyúlik utánad
hátadat anyád hívó szava
csáklyázza apád kezében két kapával néz
néz némán vissza-visszatekintve látod hogy
bukdácsolnak az egyre mélyülő barázdákban

hogyan tudod nekik meg
magyarázni
mért matatsz meztelen testükön

bözsike néni meg maris nena kacaja lökdös
— ebbű a gyeregbű pap lössz — mondogatták
most szakállad júdást rejt
még véletlenül se krisztushoz hasonlítasz

fejed tetejére állsz-e te is a parasztlányok
úri mesterkéltisége és a városiak
paraszti egyszerűsége között
lesz-e erőd tájszólásodat kiszolgáltatni
kifinomult nyelvek pergőtüzének
vagy majd kalászt lobogtatva kántálsz
sosemlátott boldog aratásokról
zavaros bizonytalanságban tudod-e biztosan
s zavartalanul szórni szavaid zavartról és
bizonytalanságról

sudár ébengondolataidból kapanyélhez szokott
traktorkormányt sem ismerő
kezed hogyan farag karcsú
esztétikát
s ha tud
érdemes-e szabad-e ezzel kiállnod egy
márványkőre az agyagból cirokból fémforgácsból
néha-néha rádpillantók
fölé

kakas-szárnyaiddal fölropphenhetsz-e
s ha igen lesz-e
mersze e kakasnak szállni
szállni s kukorékolva kerengni
tovább (és a hangszórók világában mit ér
e régimódi kukorékolás)

hol vannak most
kik csak azt mondták hogy a szegény ács fiából lett a
megváltó s parasztfiúból
hadvezér a por-émlékűekről
bölcse hallgattak

GYŰRŐDÉSEK

a megmászott fák ropogó büszkesége
 az augusztusi szürkület bújócskáinak vékony
 lábszárok közt tapogató kezei
 a kamasz égbe ordított vallomása
 a hűvösödő éjszaka csillagos
 égboltjára hangolt szívverések
 a fűbe feszült ártatlanság széttárt combjai
 az átvirrasztott éjszakák teremtés-hajnala
 hamvas leányok sosemhallott szellentései
 a novemberi hajnalok zsibbadt vonatai
 költők számtalanszor behelyettesíthető szenvedése
 egy pillanat
 nefelejcskéken
 belédmaró
 hangulata
 benned

veszik
 el

születik
 újra

PÁSZTORJÁTÉK-TÖREDÉK AZ I. SZ. 1985. ESZTENDŐBŐL

ELSŐ PÁSZTOR

Jeges verembe süllyedek tiköztetek!
 Senkit nem érint az, ami engem örület-
 be hajt!

MÁSODIK PÁSZTOR

Mi az, ó búsuló barátom? Ör-
 rületbe téged mily hatalmak űznek? Ár-
 va szívedet mily furcsa féreg öldösi?

ELSŐ PÁSZTOR

Egy téma, másról már nem is tudok szólni:
 magam személye.

Különféle alkalmakkor
 (zenekísérettel vagy
 anélkül) előadható —
 tömörsége ellenére
 példátlanul kifejező —
 de lefordíthatatlansága
 miatt a világirodalom
 örök értékei közé soha
 be nem kerülő

DAL

fáj

dalom

MAJOROS SÁNDOR

HÁROM

A szalmatánc idején, amikor füstté, pernyévé, vörhenyes zsarátnokká szégyenül a Gonosz, tenyérnagyságú salétromfoltok jelennek meg a falakon. Fontos tartozékai ezek a nyavalyaűző balzsamoknak meg az élemedettebb korú hölgyek által kedvelt, szarkalábfaló kenceficéknek, ezért már kora hajnalban megjelennek az utcákon a fekete körgallért viselő gyógymestersegédek, és — mit sem törődve a szalmatáncot megelőző lázas készülődéssel — úgy szüretelik le a téglafalak e furcsa gyümölcsét, hogy közben szinte versenyt futnak egymással. Kaparókéseik nyomán eltűnnek a bársonyos tapintású bolyhocskák, tégelyekbe, csuprokba vándorolnak, s csak azokat a sovány pacnikat kímélik meg, amelyek enyhén szürkébe hajló színezetük miatt nem alkalmasak gyógyír készítésére. A durranóporok szerelmesei bezzeg nem törődnek azzal, hogy szürke a salétrom vagy sem. Futnak a gyógymestersegédek után, és levakarják mindet, ami eléjük kerül. Délután, a máglyagyújtás idején, már csak elvétve látható fehér folt a falakon. A repkény alól kandikál ki, vagy a kiszögellések mögötti félárnyékba

húzódik vissza, de ha valaki, belefeledkezve a fölfelé kapaszkodó sárga, vörös tűzkigyók látványába, a kelleténél tovább szemléli a Gonosz pusztulását, és szeme belefárad a túláradó színpompába, még így is találhat annyi fehérséget, amennyi az előlopakodó könnyek visszaparancsolásához szükséges. Utána pedig elég egy apró fejmozdulat, és a tekintet visszairamlik a sokadalom harsozóan tarka zsbongásába.

De most még tél van. Nincsen más, csak egy mindent elfedő tejszerű fehérség. A szem sárga meg vörös lángnyelvek után áhítózik, mialatt a hópolyhek kavargásába temetkezve fürkészi az ablakon túli világot. A báván ácsorgó hóemberek idejét éljük. Nem hallik odakint sem a patkócsattogás, sem a szögeces bakancsok súlyos zöngéi. Hatalmas kottalap lett az utca a szánkók párhuzamos lenyomataitól, s az eszelősre taposott muzsikát, melyet a facipők, meg a csizmák aggattak a vonalak közé, a szél lankadatlan hévvel zümmögi hetek óta. Ha az ütem úgy kívánja, két lépés közötti szünetben megérinti jégujjaival a nyeglén félrekapott hősüvegeket, s azok egy szemvillanás alatt szelíden fodrozódó hullámokká bájolódnak. Csúnya és koromszagú most a város. A kémények körül rozsdabarna jégcsapok lógnak, mögöttük meg — a langymeleg téglákhoz lapulva — a csatornák nyivákoló lovagjai melegszenek. Úgy összebújnak, hogy nem látszik belőlük más, csak egy jókora gőzölgő szőrökupac. De ha valaki szemetet vagy zsiros levesmaradékot lötytyint ki háza elé, fülek, farkak, koszos macskapofák emelkednek föl a gomolyagból. Sovány lakoma ez ám, be kell érniük ennyivel. Most nem illatozik friss almáspite az erkélyeken, mint nyáron. Vastag brokátfüggönyök feszülnek az üvegajtók mögött, a kisasszonyok pedig — az almás piténél is csodásabb ékei minden terasznak városszerte — bent kuporognak a kandallók mellett, s gobelinekkel bíbelődnek, vagy a dámajáték fehér-fekete korongocskáit tologatják unottan. A tél számukra a rabéletet jelenti, melynek egyhangúságába sem a társasjátékok, sem a sóhajcsalogató szerelmes történetek nem képesek változatosságot becsempészni. Délelőttönként azért kimerészkednek néha az utcára. Rövid kiruccanások ezek, nem nevezhetőek sétának, mert csupán arra valók, hogy visszatérve a meleg szobákba, jóleső borzongással dörzsölhessék össze átfázott kacsóikat.

A szél délutánra erősödik fel igazán. Újabbnál újabb hógörgetegget zúdít a városra, behatol az ablak résein, és boszorkányhajat eget a gyertya lángjában. Hetvenkétszer láttam már a tavaszkö-

szöntő szalmatáncot, mégsem emlékszem ehhez foghatóan kemény télre. Azt mesélik, az örök farkasokat láttak a városfalaknál ólálkodni. Egészen az Alsóváros kapujáig merészkedtek a bestiák, s olyan makacsul kitarítottak, hogy csak nyíllövésekkel tudták megfutamítani őket.

Péter mégis útra kelt ma reggel. Hiába kérleltem, könyörögtem, semmit sem használt. Mosolyogva lépett föl a postakocsira, s mikor meglátta, hogy az ablakból figyelem, visszaintett kalapjával. Azóta állok itt, úgyszólván mozdulatlanul. A kelmefestők városáig szép időben négy órát kell lovagolni. Ilyenkor télen a kétszeresét. És lehet, hogy mindezt hiába, mert a durva vitorlavásznat, amire Péternek is szüksége van, a halászok mind fölvásárolják, mielőtt befagy a folyó. Neki pedig éppen ilyen szőttes kell. Semmi más, csakis durva vitorlavásznon, mivelhogy festeni akar. Ilyen ez a fiú, a legképtelenebb ötletek jutnak eszébe. Emlékszem, egyszer olyan torz vigyorú koboldokat fércelt össze hulladékrongyokból, hogy sokáig nem bírtam elaludni, ha a holdvilágban rájuk esett a pillantásom. A múltkor meg — ki tudja, honnét szerezte — fekete port hintett baktarai ürmösvízbe, s az így nyert masszából csupa lyuk, csupa rés kockákat égetett, melyek, ha napfény esik rájuk, visítanak, akár a szopós malac. De mesélhetnék a növényi macerátumokból párolt illó olajról, meg a kék szikrákat szóró szélkarikáról is, mindkettő páratlan csoda a maga nemében, bár egy szelekötya ifjú csapongásainak köszönve kérészetű valamennyi. Minden furcsaság újabb furcsaságot szül, felülmúlva cseppet sem közönséges elődjét, s már létrejöttének pillanatában arra ítéltetett, hogy majdan a padlás egyik sötét zugában porosodjon.

Vajon ez lesz az időmáz sorsa is? Mert Péter időmáznak nevezi azokat a színes rudacskákat, amelyekből festékeit oldja. Ha hinni lehet a szavának, ez a festék magába szívja majd azokat az apró időszemcséket, amelyek a perceket homokszemekké bontják széjjel, hogy észrevétlenül lecsoroghassanak a homokóra keskeny üvegtorkán. Ezekben a pergő, lüktető kis villámfarkakban fogja megfűrdetni esetjeit, és ha jól értelmeztem szavait, az időmázzal festett kép ugyanolyan korszakokat ér majd meg, mint mi emberek. A színek évek múltán kifakulnak, a fehér zöldbe, a sárga vörösbe hajlik, s legvégül — talán száz, kétszáz év múlva — egyetlen szín uralkodik el a vásznon, a fekete. A kép ekkor éri meg aggkorát, megrepedezik, hámlani kezd, és elpusztul végkimerülésben. Úgyes gyerek ez a Péter, meg kell adni, de hogy egy kép

meghalhat! Ki látott már ilyet? Sajnos, sohasem fogom megtudni, vajon igaza volt e vagy sem. Túlságosan öreg vagyok már, és bizony gyakran elfog a kétely. Ha hinni lehet a mának, miért kell a holnapnak is? És lehet, hogy nincs is más valóság, csak az, ami legbelül van; a derékfájás, a gyengeség meg a ropogó ízületek. Olyan ez, mintha a szű percegne valahol mélyen az ablak deszkájában.

Valaki közeledik a sarok felől. Prémkucsmás, posztókabátos férfi az illető, nyakában csomóra kötve hosszú gyapjúsál libeg. De lám, nincs egyedül. Szorosan mögötte köpcös emberke lépked, s csak akkor tűnik elő derékig érő torzonborz szakálla, amikor egy-egy jégdarabot vagy hóbuckát megkerülve kilép a prémkucsmás mögül. Kettejüket magas, langaléta alak követi, fején füles sapkával, övvel megkötött báránybőr zekében. Fegyvereik nincsenek, de azért így is látszik, hogy pusztalakók. Nem idegesíti őket az arcukba csapódó szél, jönnek, jönnek, ahogy edzett nyestvadászokhoz illik.

Ritka látvány a pusztalakó ebben a városban, ahol a harangtoronyok úgy bökődnek az ég felé, mint az útszéli nyárfák lándzsahegyei. Nem szívelik ezeket az égbe szökő építményeket, melyek között akár keringőzni is lehetne, ha délutánonként versenyt zenegenek egymással. Bevallom, mi őslakosok is megborzongunk a Kék Torony bronzóriásának ásítása nyomán. Pontosan három órakeréknél ébred szunyókálásából, és akkorát kondul, hogy beleremegnek az ablaküvegek. A morajlás fölcsap a levegőégbé, nőttön nő, míg végül, a saját súlya alatt roppanva össze, a tereken összesereglett szájtáti nép nyakába omlik. Nem ritka látvány ilyenkor a messzi tájakról idevándorolt kalmár vagy nomád állatkereskedő, amint, lerogyva a fal tövébe, reszkető ujjakkal babrálja inggombjait, mert a tág mezőkhöz, széles országutakhoz szokott népeket első hallásra bizony alaposan mellbe taszítja ez a mély dübörgő hang. A Bazilika ékes trillája már egészen más muzsika. Bár olykor-olykor kihallik mögüle a kenetlen harangállványok csikorgása, könnyed, akár a vizet lefetyelő ózsuta nyelvének járása. Három harang felel itt egymással: a kicsi, a közepes és a nagy. Bigelloum, bagalloum, pelang, pelang! Bigelloum, bagalloum, pelang, pelang! A Kék Torony zúgását keskeny pántlikákká szabdaló megkönnyebbülés ez, s immár érezhetőek az elkövetkező szimfónia kezdő rezzenései. Megszólal a Sáratorony, a Rézkupola, a Nagy Kolomp fönt a rondellán, a Károly rend kettőstemploma, a Márvita csőharangjai, a Temetőkert fölfűzött bronzcsengettyűi és az Óriástriangulum a

Múzsák kertjében. Ezután már nem lehet csíkokról meg szalagokról beszélni. A hangokból ezüstös lesz, ami három teljes órán át permetezi a várost. Ettől olyan szembeötlően szürkék a palatetők, fényesek a szélkakasok és szivárványszín tarkák a függönyök a nyitva felejtett ablakok mögött.

Eh! Ánizsfőzetet ittam volna!? Mi más készíthetett arra, hogy emlékezzek, hiszen befagytak a zsalugáterek, és az ereszről túllfátyolként pereg a finom porhó. Nincs harangszó sem, elveszett, megsemmisült. Kénytelenek vagyunk csengettyűkkel, kolompokkal vagy kristálypoharak oldalához koccintott kanalakkal gyógykezeltetni magunkat, mert a zsongás a vérünkbe ivódott, nem boldogulunk nélküle. A délután némaságban derékfájás kínoz bennünket, beszédünk pedig a csókák esztelen csiviteléséhez válik hasonlatossá. Bizony nagy csapás ez valamennyiünknek, mert naphosszat meleg sópárnákat kell cipelnünk a hátunkra szíjazva, s ha az utcán beszédbe elegyedünk valakivel, a fecsegésnek nem szakad vége mindaddig, amíg ajkaink csontkeménnyé nem dermednek! Ezért zárkózik be mindenki. Várjuk a tavaszt, a szalmatáncot és a három óraker vidáman fölcattanó harangáriát!

Ripp, rupp, ripp, rupp, ripp, rupp! Menetelnek az idegenek odakint. Nem néznek se jobbra, se balra, mintha határozott cél vonzaná tekintetüket. Csizmájukon — ha jól látom — vastag viaszréteg feszül, s talán nem is a hó perceg talpuk alatt, hanem ez a három pár egyforma, páncéllá keményedett lábbeli. Fönt északon, a magukat Süvöltős Bálófáknak nevezett nép visel ilyen visszakunorodó orrú, apró szörgombócban végződő csizmaféleséget. Poszátának hívják, és játszi könnyedséggel törnek utat vele a legnagyobb hófúvásban is. Furcsa teremtmények. Vajon mi cél hozta őket ide? Hamarosan sötétbe borulnak az utcák, a salétromfehér óra szénfekete éjszaka hull. Egyetlen durranóporral teli katlanná változik a város. Láthatatlan kezek dúrnak bele a szemétrakásokba, és a sikátorok mélyén sziszegve csapnak össze a pengék. A vad röhögés jajkiáltással vegyül, s reggelre itt-ott vörös vérrózsák nyílnak a hóban. De ezek a legények, úgy tűnik, nem rettegnek a rablók fegyverétől, jönnek, jönnek, egyre csak jönnek.

A prémkucsmás hirtelen megtorpan. Zsebébe nyúl, hosszasan ke-resgél, aztán kiemel valamit. Nem látom, mi az, mert a másik kettő elébe áll. Mintha tanácskoznának. A prémkucsmás most fölemeli a tárgyat, előremutat vele. Ó, hiszen ez egy ezüstkalapács! A Kék Toronyban láttunk ehhez hasonlót, amikor Péterrel Harang-

öntő Jokopán képmását tanulmányoztuk. A szerzetes, aki a freskót megmutatta, nem mulasztotta el fölhívni a figyelmünket a különös alakú kalapácsra. Elmesélte a legendát is, mely szerint a mester a frissen kibontott harangokat kongatta körbe vele, mert csak az ördögfej csalogathatta elő az öntvényből a sátán fondorlatait. Elárulták magukat a légbuborékok, a szennyeződések, az elhamarkodott hűtés miatt keletkezett hajszálvékony repedések és minden olyan hiányosság, ami láthatatlan volt a szemnek, elérhetetlen a kéz tapintásának. Az új harangnak egyenletes, tompa hangot kellett hallatnia, ezért, ha a mester kezében fölzendült a hangolókalapács, nem volt mit tenni, újra be kellett olvasztani az egészet.

Különös, hogy a Sүvöltős Bálófák semmit sem tudhatnak a Harangöntő Jokopánról, mégis van hangolókalapácsuk! És a Kék Tornyt mustrálgatják! Mintha csak sejténék, milyen gondok emésztik a várost! A kucsmás fontoskodva ingatja nagy fejét, a köpcös megbólogat hozzá. Kár, hogy nincs itt Péter, megfeshetné ezt a képet. Időmázzal, vagy anélkül, mindegy. A címe az lenne: Harangmesterek.

Harangmesterek? Hát persze! Ők azok a régóta várt harangstimuláló mesterek, akikért lovas küldönc vágatott a fehér bundájú medvék vidékére, oda, ahová a Sүvöltős Bálófák is csak ritkán merészkednek, mert a tél arrafelé az éjszakával egyenlő! A szörnyű hidegben kettérepednek a fák, és sírva fakad a föld, ha kővel vagy csákánnyal megkocogtatják! Az emberek pedig kénytelenek éles hangú kőöntőket aggatni magukra, mert különben menthetetlenül elvesznének a sűrű sötétségben. És mivel ezeknek a legnagyobb zimankóban is szólniuk kell, idővel fölülmúlhatatlan mestereivé váltak a megfagyott csengőknek, harangoknak!

Barátságatlan, mogorva fickóknak látszanak. Nem hinném, hogy tudnak úgy csevegni, mint Péter, könnyedén, fesztelenül, a telihódat is lebeszélve az égről. Pedig jó lenne szóra bírni őket. A harangköpenyek alatt titok lappang, s ha a súlyos fémmelvek előcsalogatják — mint keleti füvek bódító párája —, feledteti velünk, hogy mennyire viharvert a mi büszke Kék Tornyunk és hogy a Bazilika teteje képtelen visszaverni a zöld penészréteg ostromát. Ettől látjuk a Sártornyot erős építménynek, gyantaszagú gerendázattal, támpillérekkel, holott valójában málladozó romhalmaz csupán. A hét lakattal őrzött Rézkupola vijjogó denevérhadáról pedig elhisszük neki, hogy az orgonasípok között ke-rengő légáram zenéje. Miatta nem látjuk a Károly rend kettős-

templomának önsanyargatásra buzdító igéit, és a Temetőkert sorba aggatott ércsisakjairól jázminillatú ábrándokat szövögetünk, miközben meg-megújuló lendülettel azt kiáltják: háborút, háborút! Ezüsteső nélkül az Óriástriangulum sem szólal meg sohasem azon a magaslaton, amit Múzsák Kertjének csúfol a söpredék, esetleg csak akkor, ha akasztani visznek valakit!

Az idegenek most értek ablakom elé. Kiáltani kellene, hogy: Hééé! Minek a szenesvödör?! De befagyott a zár, az ördög vinné el! A szél meg éppen ebben a pillanatban rántott hófüggönyt ablakomra! Megvakít a fehérség, s mire a hó leperreg az üvegről, már a csizmaik nesztét sem hallom. Csak egy elfelejtett padlásajtó csattan.

Egyszer, kétszer, háromszor . . .

SÖTÉT IZZÁS A HOLD SZEKERÉN

Amikor a Hájfejű tarkójának szegezte a fegyver csövét, az idő megrekedt valahol két érverés között. Egymásba szivárgott múlt és jelen, szüntelen változások riongatták egymást, mint az üstben kavargó ólomöntvény rövid életű szörnyszülöttei. Mert csakis így történhetett, hogy képzeletben már látta a le nem adott lövés csatolására riadt berregéssel fölcsapó fácánokat, és a Hájfejű szétroncsolt koponyáját előrebukni a nádtenger felé. Az ormótlan testet, úgy tűnt, egy röpke pillanatra föltartóztatja a sárgásbarna fal, de aztán mégis kettéválik, hogy a Hájfejű arca, ami nem is arc többé, belecsapódhasson a sárba. Csak a két bakancstalp virít elő a fölkavart iszapból, meg az elejtett vadásztáska csüng fölakadva valami satnya fűzfafélén, inogva-lengedezve. Ezután fogja kiemelni az üres, kissé még füstölgő töltényhüvelyt, és mielőtt odamenne a Hájfejűhöz, hogy megtapintsa a csontszilánkokat, melyek közül zavarosvörös vércsík fog szivárogni, új patront csúsztat majd bele a csőbe.

De nem ez a legkedvezőbb pillanat. Nem ériz még a Sötét Izzást a levegőben, pedig négyéves kora óta, amikor először tartotta a disznó torkán nyitott seb alá a tálat, csalhatatlan a szimata. Azon a hajnalon — ma is jól emlékszik erre — a vér arcára, kabátjára freccsent, s a bugyborékoló hörgés, ami a visszahúzott ölkés nyomán tört elő az állat tüdejéből, sötét izzást rajzolt a hold szekerére. Apjáiék később bementek a házba, fölhaj-

tani egy-két kupicával a jól végzett munka örömére, s ő ezalatt közelről is megszemlélte a keskeny hasítékot. Ujja éppen csak befért a résen, és amikor visszajöttek apjáék, hogy sonkává, szalonnává, gőzölgő zsigerekké szabdalják a testet, már könyékig lucskos volt a feketére kocsonyásodott vértől.

Fura szerzet ez a Hájfejű. Nehézkesen cammog, akár a medve. Nem való vadásznak, mert fölriasztja a fácánokat, és elűzi a nyulakat is a környékről. Mégis kedveli mindenki. Nem ezért az önként vállalt hajtó szerepéért, hanem mert rengeteg adomát tud. Kiváltképp Mocsok Berciről, a hírhedt haramiavezérről szeret mesélni. Elásott kincsről, vad hajszákról és tiltott szerelmekről elmélkedik, nem csoda hát, hogy gondolkodó, töprenkedésre hajlamos embernek tartják, holott valójában kétségbeesjtően ostoba fráter! Tizenöt éve tudja ezt, mert akkor közösen próbálták megidézni a Sötét Izzást. A füzesben bújtak el, a Hájfejű a madzagot, a Nyakigláb meg a macskát hozta. A kés könnyedén csúszott be a bordák közé, és az elfénytelenedett zöld szemekben szinte azonnal fölfedezte a Sötét Izzás tükörképét. Fölöttük lebegett, és mohón leste az összeroppanó csontok nyomán serkenő vörös szirmokat, de aztán elállt a vérzés. A Sötét Izzás dübörgött, rázta-reszkettette a levegőt, követelte a magáét. Erre ő megragadta az állat bundáját, és úgy rántotta széjjel, hogy a Sötét Izzásnak többé már nem okozott gondot megtalálni a belső részek felé vezető utat. Mikor elült az ereikben kalapáló izgalom, észrevették, hogy a Hájfejű utálkozva hány a fűzfa mögött.

Szerencse, hogy a Nyakigláb hátul maradt, mert különben ott lépkedne a Hájfejű mellett. Nyakigláb is kedveli Hájfejűt, mert rá lehet bízni bármit. A távcsövet, a forró teával töltött hópalackot, az elejtett nyulakat, sőt még az agarak felügyeletét is. Azon az emlékezetes vadászon, amikor Nyakigláb figyelmetlenül közelített meg egy sebzett vadkant, s az felugorva hosszan kihasította a combját, Hájfejű eszmélt elsőnek, és orvost megszegényítő ügyességgel fáslizta be a sérült testrészt. Akkor derült ki, hogy táskájában nem töltényeket, hanem elsősegély-felszerelést rejteget. Úgy tüsténkedett, mintha hadat üzent volna a Sötét Izzásnak. Parancsokat, utasításokat osztogatott, és senkit sem engedett a Nyakigláb közelébe. Ő is csak futólag látta az eltépett izomszalakat, a szemtelenül kitarulkozó hús mélyén leselkedő fehérséget, s mire bő vérpatakka fogózódtak volna össze a vörös rubincseppek, a Hájfejű lecsapott rájuk pólyáival. A Sötét Izzás egész idő alatt ott jajon-

gott valahol a fák koronája között, s azon tanakodott, érdemes-e lecsapni vagy sem, de végül mégis odébbállt.

A Nyakiglábbal különben kisiskolás korukban gyakran kacérkodtak a Sötét Izzással. Egy alkalommal nyilat és íjat eszkábáltak össze, s egymást célozták vele úgy, hogy a vesszőt egy almafa levelei fölött kellett átrepíteni. Aki a fa mögé állt, nem láthatta az aláhulló lövedéket. Váltakozva lőttek egymásra, egészen addig, amíg a Sötét Izzás be nem árnyékolta a kék párába hajló délutánt. A vessző a bal vállába fúródott, de az égető fájdalom ellenére azonnal kirántotta, és körbenyomogatta a sebet. Ezt követően napokig beszélgettek Nyakiglábbal az alaszakai prémvadászokról, akik késsel várják be a hatalmas grizzlimedve támadását, és ha elég ügyesek, egyetlen jól irányzott döféssel úgy nyitnak utat a kiáramló vérnek, hogy a Sötét Izzás azonnal elfoglalhatja helyét a megüresedett szívkamrákban.

Izeg-mozog a Hájfejű. Hátán ott lóg a puska, de ő inkább a fényképezőgépét kattogtatja. Most... most megint tarkója irányába táncol a cső! Ujja a ravaszra siklik, érzi az acél ellenkezését, ami csak feltételes ellenkezés, mert ha az ujj tovább görbül, a ravasz hátrabicsaklik és... az ördög vinné el! A Hájfejű megbotlott valamiben!

Első vadászkalandjára apja kakasos flintáját vitte magával. Zoki, a vén kopó, mellette kalimpált, lógó, lifegő nyelvvél, látszólag készen arra, hogy becserkéssze akár a legtávolabbra hulló fácsnokokat is. Minden ragyogónak ígérkezett, arcán lángolt a lelkesedés, és a flinta is úgy simult bele markába, mint egy féltő gonddal csiszolt biliárdgolyó. De aztán — elpufogatott vagy harminc tőlényt — mégsem sikerült eltalálnia egyetlen madarat sem. A Sötét Izzás végig követte. Fönt zúgott a felhők között, és úgy tűnt, kacaja betölti az eget. Mikor a többiek degeszre tömött tarisznyáikkal, roskadásig megtűzdelt öveikkel elindultak a falu felé, ő még egyszer átfésülte a rekettyést. Ekkor vette észre, hogy Zoki — bár nem lanyhuló irammal üget a nyomában — szemeiben valami huncut derűféle villan. Dühében ráemelte a flintát. A Sötét Izzás pukkanássá szelídítette a dörrenést, a pizskosszürke füstcsíkot meg véres cafatokká tépte a szél.

No végre! Megkapaszzkodott a Hájfejű. Sietnie kell, mert ha megvárja, míg a Hájfejű fölkapaszzkodik a töltésre, újabb hosszú éveken át apróvaddal kénytelen szolgálni a Sötét Izzást, holott régóta tudja már, hogy nem nyulakra meg őzekre áhítozik. Sokat

töprengett ezen, mert a gondolat, hogy embert kell ölnie, minden izgalma ellenére is rettegéssel töltötte el. Elképzelte, hogy mint közönséges gyilkost elkapják és bezárják egy ablaktalan patkányszagú odúba. Nem, ez borzasztó lenne, hiszen azért élünk, mert ölhetünk! A kioltott élet nem semmisül meg, és nem is vándorol homályba vesző túlvilági lét felé, hanem részévé válik annak, aki rést nyit a test burkán, a mindig befelé törekvő Sötét Izzásnak! A sebet megérintve jön létre a kapcsolat, amitől villamos remegés fut végig az idegszálakon, a tüdő levegővel telítődik, és a szemekben rég elfelejtett hajnalok pergőtüze gyullad! Igen, nem szabad megállni félúton, le kell teríteni a Hájfejt!!!

Hé! Mi ez? Miért nem hallotta a dörrenést!? És miért lett fekete minden, holott az imént égő szikraesővé robbant az egész minden-ség! Hatalmas súly nehezedik a hátára, és nyúlós, nyálkás meleg-séget köhög fel, de még mielőtt tudatának halványuló gyertya-fényei kihunynának, cuppogó lépteket hall. Az ismeretlen föléje hajol, hogy mutatójával megérinthesse a derekát kettéroppanzó fájdalommal.

GÉBER LÁSZLÓ

JELENTÉS AZ EGYETEMI VÁROSBÓL

bal felől van az épület F szárnya
szemtelen-szép lányok ülnek
ilyenkor a teraszon
át-átkacsingatnak a fő szárny
teraszain kint ülő fiúknak
s meg-meglógatják lábaikat
közben

A VERSNEK ÉS A KÖLTŐNEK

mert hiába mondom
rám szólnak hogy
mit akarok jól vagyunk

nem az a fontos
 ami megindítja a verset
 de ami azután jön
 gerincemen végigszalad a hideg
 szavakat gyűjtők
 a versnek és a költőnek

VARGA SZILVESZTER

TELEVÍZIÓ

Még műsorismertetéskor bekapcsolod,
 megnézed a híreket, mert hírek nélkül
 olyan az ember, mint a hülye, úgy jár-ke,
 mintha nem is ebbe a világba tartozna,
 de az események tudatában jobban
 szeretne máshová tartozni, vagy mi,
 utána a riportot is megnézed a Kiss családról,
 most már biztos lehetsz benne, Kiss bácsi
 negyvenkettes cipőt visel, Kiss néni
 pedig mindig csütörtökön mos, a
 gyerekek pedig szeretik a csokoládét,
 míg a hirdetőt sugározzák, a szöveget
 felmondva, főzöl egy feketét és akkor
 már nincs kétség, a mai napon
 nem csinálsz már semmit, azonkívül,
 hogy jelen leszel a szobában.

SÁRGA VÁROS

Pro memoria Hajnóczy Péter

„Nem veszel részt álmaidban”.
 — Nem, mert fölhúzták az órát,
 kettőt kettýent, hármát kattyant,
 kifőzték otthon a szappant.

És mi történt Bagdadban,
mi történt Bagdadban?
— Bagdadban . . . „Bagdadban nagy nap van
Basznak az arabok az ablakban,
Száraz falevelet sodor a szél,
S a legöregebb arab így beszél:”
„Talán haját mos, az jó sokáig eltart ”
Vadászunk majd oroszlánra,
és ha kettőt meglőttünk,
vérükkel locsoljuk a kerteket,
hadd keljenek ki az oroszlángyerekek.
de előtte le kell érettségizned.

„a szoba
Az ágy, az asztal, három szék.
A széken ágynemű.”
Az ifjú Fortinbras ott áll a szoba
közepén, az ablakok tárva-nyitva:
— Négy szépíró
Emelje Hajóczyt mint társukat,
A ravatalra: mert belőle, ha
megéri, nagy író vált volna még.
Útját kövesse üvegek törése,
Gyújtsák föl a kocsmát. —
Vegyék föl tetemét. — Ily látomás . . .
. . . Menj, nyissatok sört!

„Talán haját mos, az jó sokáig eltart.”
Fortinbras lehajtotta fejét
és kissé elgondolkodott:
Mi lesz most Krisztinával,
talán szólni kellene Andriskának,
de megvárom, meg, a sárga városon
átténfereg némán és magányosan
a szabad szombatos embólia.

APRÓ ISTVÁN

ELSŐ SZÁMVETÉS

(Szobor születik)

Bor, gyertya és egy diófahasáb áll előttem. A gyertya világít, a bor a hosszú téli éjszaka megrövidítésére szolgál, a fából egyszer majd szobor lesz. A szobor már benne van a hasámban, csak rá kellene szánni magam, hogy vésőt fogjak és kiszabadítsam. Az egész fatörzs, amelyből ez a darab is származik, telis-tele van szobrokkal, ezt tudtam már akkor is, amikor négy évvel ezelőtt kidöntöttem a diófát és a törzsét elraktam a fészerbe száradni. Most eljött az idő, hogy egyet kiszabadítsak közülük.

Fohászkodnom kellene. Ahogyan nézem, érzem, ő fog fohász-kodni helyettem — önmagáért is, értem is. Egyetlen fohász lesz ő, törekeny nőalak, meggyötört szívvel emeli maga elé a kezét, nem egészen az égre, azaz az égre is, de önmagához is — égen, földön fohászkodni kell ma az emberért. Egy mozdulat meghallgatásért, irgalomért, szeretetért, szerelemért.

Szerelem van, a sok gúnyos és kiábrándult lárma ellenére is van, csak a súlyát vállalják kevesen, és a nagyságát tagadják túl sokan. Pedig itt van a fában is, csak le kell faragnom róla a forgácsot: sok-sok átkopácsolt éjszaka után, kifakadó és újrannövő hólyagok árán a tenyeremen, előttem áll majd, és könnyörög, könnyörög a saját értelméért.

Néha úgy érzem, emberekről kellene forgácsot fejtenem.

A gyertyafényben hatalmas oszlopként vetődik a falra tuskóm árnyéka. Magányos obeliszk, fölém tornyosuló totem, faragott kő a széljárta pusztában. A magány időről időre eltorzítja a lelket, és olyankor újra kell faragni. (A magány hiánya, az öntelt biztonság eltorzítja a lelket, és olyankor újra kell faragni.) A Könnyörög odabent a fában végtelenül magányos. Majd elpanaszolja nekem, ha megszületik.

A Könnyörög bent kuksol a tuskóban, anyaga, teste még látszólag elválaszthatatlanul együvé tartozik a fa anyagával, egy és ugyanazon rostok futnak át tüdején, ágyékán, mint amelyek a forgácsokon keresztül egészen a kéregig érkeznek, és én ujjaimmal végigsimítok rajtuk: érezlek, Könnyörög, a hajszálerek összekötnek min-

ket, emocionális tápláléknedvek keringenek a halott fa szállítócsöveiben, ne félj, nem hagylak cserben, kiszabadítalak. Tudom, hogy te is érzel engem. Talán már a tárgyaimat is érzed. Érzed, hová kerülsz, esetleg már a szerepedet is sejtöd. Jól látod a tárgyakat, mintha már közöttük ülnél. Hidd el, Könyörgő, hiányzol közülük, kellesz nekünk — nekem és a tárgyaimnak, nem is értjük, hogyan tudtunk eddig élni nélküled. Most egyszerre olyan világos, olyan örök a hiányod. A tárgyak (majd megszokod őket): a ginesüvegből készült télapó, télapó, — régi-régi tag, évekig észre sem veszem, azután egyszer csak magához szólít, és figyelmeztet, hogy vigyázzak, ő tudja, hogy semmit sem felejtettem el. Képzeld, Könyörgő, nem érdekli az idő, rá se hederít az évekre, kijelenti, hogy semmi sem változott, és ez igaz, ördögien igaz, Azután itt van egy mókás képeslap, ennyi maradt valakiből, aki azt hiszem, legjobban és legönzetlenebbül szeretett azok közül, akiket valaha is ismertem, és akit különféle elvi és egyéb meg gondolásokból sohasem méltattam figyelemre; az asztalon nagy, piros üveg hamutartó áll, mögötte hosszú évek leselkednek örökösen visszatérő kérdőjelekkel; a falon kézzel írott vagy inkább festett versidézlet — éppen neked való téma, Könyörgő, arról, hogy mindenkor kevés a szerelem, még ha fából, kőből vagy akár emberből faragták is. Többi tárgyam (Minek is nézed őket?) tulajdonképpen a mindenkori sérülés ékes bizonyítékai, mondhatnám termékei, bár-mivel is álcázom őket: a szobrok, az összerakott porosodó csontvázak, a spirituszban kuksoló kígyók, a hangszereim, a telefirkált papírlapok mindenfelé, a könyvek... Alattomos árulók, mind egy szálig, szerencsére kevesen értik egyébként hangos fecsegésüket.

Látod, Könyörgő, ha ennyire tisztában vagy a világgal, amelybe beleszületni készülsz, akkor azt is tudnod kell, hogy könyörgéssed (és esetekben ezzel a léted) majdnem biztosan hiábavaló. Hiábavaló, de nem céltalan — mondod. Tisztellek érte. Nem vitatom a kiállás szentségét; ha remegő szavadra senki se figyel, akkor is érdemes megszületned. Sose felejtse, hogy éppen azok, akikhez szólni születettél, úgy akarnak élni, mint a fű, élni és nem tudni az útról — honnan jött, hová vezet —, nem érdekli őket a történetiség, és nem vállalnak felelősséget a jövőért. Közéjük érkezel, mint Jób, de nem hiszem, hogy megköveznek; elmennek melletted, fitymáló szavuk se lesz; szép, eres testedre puha koromként rakódik majd le a közöny. Ezt kell elviselned.

MÍTOSZ

Amikor küzdenie kellett, mindig elsírta magát. Elborult előtte minden, patakozottak a könnyei, de arcát nem temette a kezébe, szemét le sem hunyva zokogott; mintha feltartóztathatatlan szörnyűségek közeledtét látná a távolban, letiporta, mindig friss sebektől lüktető lelkét tépte mindennemű kényszer, amely mágikus, maga alkotta világát, a széljárta nagy zúrzavarból maga határolta nyugalmát bármi módon megzavarta. A szabályszerű történéseken belül jól boldogult, a mindennapok megfelelően beépültek higánytő tudatába, dolgozott, járt-kelt, mint akárki más — bár környezetének nem volt igazi része, különbözővé tette, ha egyéb nem, a kerítésszagató párlatokkal szemben táplált, soha nem gyengülő iszonya és a szófukarság, amelyhez foghatóról nem tudtak a lápvidéken. Kint a nádasban evezés közben félszavakat mormogott magában, de hallották beszélni az erdőn is, ha felugrott előtte egy nyúl, vagy őzet látott csörtetni a bozótban; érthetetlen felkiáltásokkal és évődő, korholó dünyögéssel adott hangot meglepetésének és, úgy látszik, szeretetének, amelyet titkon, a vélt vagy valós magányban szabadjára engedett, és amely átszellemült elragadtatásként ilyenkor kiült az arcára, mintegy válaszként a vadon rezzenéseire.

A falu sehogyan sem tudta neki megbocsátani űzöttvad-tekintét, sáros, nagy kezét, amellyel idegőrlő kitartással egész nap szó nélkül dolgozott, könnyeit, amelyek éppen akkor buggyantak elő kövér kristályaikkal, amikor minden férfi a legjobban eltitkolta volna őket, elnyomta, kiégette, kitépte volna őket a két szomorú szemből, mert saját szégyenét látta bennük, saját két összeszorított véres ökle tükröződött bennük, tehetetlen, torz, megfékezett hazugságként. A bicskavillogtató virtus — mert lesújtani nem mert rá — metsző gúnyban próbálta kiélni magát, de a borgőzös, felforrt agyak tenger röhögés és számtalan malac tréfa után sem nyughattak; a cimborák szétszéledtek, és mindenki egyedül maradt a maga csillagos egével, szalmakazlával, amelynek tövében megállt pisálni, a két bőffentés, két káromkodás között elpárolgott a kaján-sága, morogva bújt a dunyha alá, és értetlenül vállat vonva fordult a fal felé. A megvetés és a félelem furcsa váltóláza fonódott a sírós ember köré. Ő maga nem tartotta önmagát gyávanak, de sohasem védekezett, ha pipogyának nevezték, ez még külön ingerelte értetlen környezetét, és reáüzította kifogyhatatlan, azaz

végőskig erőltetett öklendezését. Meg kellett őszülnie, ráncokba kellett burkolóznia ahhoz, hogy elcsituljon körülötte a gúnyos nevetés — egy sírdogáló öregembert senki sem tud igaz szívből kinevetni.

Unokái mégis hősnek ismerték.

Amióta térde megroggyant, válla előreereszkedett és könnyes szemét jártában csak ritkán emelte a hozzá szólóra, szóval amióta öregembernek számított, egyfajta legendás tisztelet kezdte körülengeni. Felnőtt egy nemzedék, amely a titokzatos múlt megtestesítőjét, századok tudóját, csaták, dögvészek hőseit látta benne; könnyeit halk tisztelettel emlegették, mint egy megtört mártírnak a bűnös világ felett való kesergése kristálycseppjeit. Az új nemzedékeknek múltra volt szükségük.

Az ócsárlók fokozatosan kivesztek, a még élők elhallgattak, megérezve az őket észrevétlenül megkerülő idő fenyőszagú suhogását. Egy-két évtized alatt a falu összes ősrégi és új keletű legendájával, mendemondájával kapcsolatba hozták, olyan események részvevőjeként szerepeltették, amelyek századokkal előbb, vagy csak néhány évvel azelőtt történtek, amikor már mindenki tudta, hogy az öreg visszavonultan, rokkantan él, még a napfény számára is áthatolhatatlan vadonná bozontosodott telkén, az emberkarú bodzabokrok fojtogatta házban, amelyet a fiatalok közül még nem látott senki, mert csak egy sötét folyosó kötötte össze a külvilággal, amelyet az öreg nehezen vonszolt lépteivel óvott az akácsarjúk, bodza- és vadszilvabokrok burjánzásától, és amelyen át utolsó éveiben éjszakánként vízért settenkedett le a faluba egy utcai kútra, mert otthoni ásott kútját benőtték a gyökerek, tégláit felszívták a mohák.

Hősiességének legbuzgóbb dicsőítői éppen azok az öregek lettek, akik nagyon is jól ismerték fiatalkorában, és annak idején számtalanszor csúfot üttek oktan sírdogálásából. A maguk tetteit ecsetelve sohasem mulasztották el megjegyezni, hogy „de bezzeg a Sírós Iván”, vagy „és akkor aszongya az Iván bátyánk” — és itt jött a történet hitelességének alátámasztása a múlt hősének egy-egy megpecsételő mondásával vagy cselekedetével, amely keletkezhetett ugyan az adott pillanatban is, de a hagyománytisztelő utókor máris feljegyezte, és a továbbiakban a többi mendemondával egyenértékűként terjesztette, továbbadta. A falu öregjei egyszerűen letűnt világuk igazolására használták önmaguk és mások előtt a szomorú vénember különös alakját. Ki figyelt volna

egyébként homályos, múltba vesző történeteikre, ki hitte volna el, hogy létezett valaha egy világ, amelyet Ők irányítottak?

Az öreg ugyanúgy nem tiltakozott az ostoba dicsőítés ellen, mint ahogyan egykor a gúnyolódás sem zavarta.

Egy decemberi délelőttön, amely szemernyit talán enyhébb volt az előző szokatlanul hideg napoknál, Sírós Iván száraz nyárfa-ágakat kötözgetett öreg biciklijére nagy csendesen a folyóparti erdőben. Szelídebb volt a fagy, de barátságatlan szürke köd borított mindent. Egész nap nem oszlott el a nyomasztó alkonyi homály; a ködtől süketen, saját hangját is félve bolyong ilyenkor az ember.

A túlsó part felől egyszerre emberek hangoskodását, lánccsörgést, deszkák dobogását hozta a víz. Az öreg nyugtalanul felnézett, hallgatta a ködöt, majd folytatta a kormányra kötözött kenderkötél bogozását. Azzal szokta átkötni az összehordott fát, jó nagy kévébe, hogy ki sem látszott a rozoga kerékpár, és így szokta lassan, kínlódva hazatolni bodza-gubanc otthonába. Oda-átról hárman közeledtek csónakkal, egymást biztatva, nagyokat kurjantva, és jókat húzva a pálinkás üvegből. Nem voltak vidámak, bátorításként hangoskodtak; egyikük a motor botját tartotta, kevesebbet kiabált, és akkor is rendszerint káromkodott. Ahogyan a sodrásba értek, már alig talált rést az egyre sűrűbben úszó nagy jégtáblák között; fogát összeszorítva fúrta tekintetét az átkozott szürkességbe; szürke volt a köd, szürke a víz, szürke a jég. „A kutyaistenit, semmit se látok!” A másik kettő tovább nyakalta a pálinkát, és két korty között titkon az erdő sötét árnyát keresték, és egyszerre kiáltottak fel, sóhajként felszakadó rikkantással, amikor meglátták.

Az öreg éppen leहुzta ormótlan, nagy birkabőr kesztyűjét, amellyel mindhiába igyekezett kioldani egy megfagyott csomót, amikor megpillantotta a csónak gyorsan kibontakozó körvonalait a három emberrel, és látta, ahogyan jobb oldalával felkapott egy jégtáblára, egy darabig csúszott rajta úgy féloldalasan, vízbe szórta az embereket, majd maga is utánuk borult.

Szolgám! Jer elő nedves vermeidből, hagyd magát emészteni a szüntelenül önmagába visszaroskadó sötétséget, jer hozzám, időtől elrugaszkodott fehér-szürke démon, lépj ide, és mutasd eszelős, lompos üstöködöt, amelynek lobogását követni is belefájdulnak csont-kereteim, segíts kaján szigoroddal, foghúzás nevetésseddel,

gyere, életre leső, kocsonyás levedben lüktető, mocskos embrió, siess, mert elkábit a bor, porrá öröl a szél, megemész a víz, amíg ideérsz; ha megfojthatnálak, ha görcstől fehér ökleim nem a levegőt cséplnék, ha szellemtestedre taposhatnék, ha nemcsak kérdezhetnék, mint ahogyan most is kérdezlek gyámolatlanul, megalázkodva, értelem, istenem.

Mondd el, hogy hős volt-e Dávid, akit félelmes ura (urunk) nevében ezredévek hőssé avattak, tényleg az ész, az értelem győzelme volt-e ő az otromba test felett, aki megszabadította rettegő népét a gyalázattól, bár Góliát ledólttével a sunyító tömeg vérszemet kapott, és az utolsó kurváig öldökölt; Dávid, aki kétszáz filiszteus előbőrével fizette Saul leányának jegydíját, hidegvérrel számolta őket apósa elé, és behajtotta a bőrök árát, amint hatalma megengedte, elvette Mikált a férjétől, napokig botladozott a szerencsétlen zokogva az asszonyát hurcoló ökrök után, míg egy marcona fegyveres vissza nem üzte; Dávid, aki hárfával csitította Saul istentől küldött gonosz indulatát, és megkegyelmezett életének többször is, amikor az halálra üldözte, aki végül is Saul gyilkosainak kezét-lábát levágatta, és felakasztotta őket a halastónál, amikor azok jutalmat remélve eléje jöttek az örvendetes hírrel: meghalt Saul, a te ellenséged; hősiesség-e a neve tetteinek, amelyekkel negyven éven át keményen védelmezte a kiválasztott népet, és valóban kiválasztott volt az a nép; Sion városában vakok és sánták állták el a hódító útját, nem örvendtek a király oltalmának, és Dávid estig ölette a nyomorultakat: vágjátok mind a sántákat és vakokat, akiket gyűlöl Dávid lelke; sorra látogatta szomszédait, földre fektetve megmérte a moábitákat; két kötéllel mérte a megöleendőket, egy egész kötéllel az életben hagyandókat, és adófizető szolgája lett mind a maradék; Rabba népét a városból kihajtotta, kiket fűrészfű alá, kiket vasborona alá vetetett, másokat mézskemencén vonszolt keresztül, és így cselekedett az amaniták minden városával; hazament ezután pedig népestül Jeruzsálembé; a vérben ázó sivatag-e a hősiesség?

Avagy hős lehetett-e Achilles, Thetisz és Péleusz félelmes gyermeke? Villogó fegyvereit joggal csodálja-e a szem; nem isteni és emberi zsarnokok ostoba viszálya oltotta-e ki tízezrek életét; részeg hiúság hajtotta a jó hajókat a magas falak alá, és megpróbálták halálukat mind, akiknek azt előírták jó előre az istenek, de hullottak sűrűn a névtelenek is, akiknek végzetét nem győzték időzíteni az égiek, sem feljegyezni a költők; egyszerre törvényként és hős-

gésként éltek a nagyok indulatai, a naphosszat gyilkoló Achilles szent haragján szárad naphosszat haló társainak jajszava, de nem mindegy-e, melyik oldalon vonszolják a véres tetemeket, Patroklosz végzete is csak a bosszú ördögét volt hivatott felébreszteni bűnbánó sajnálat helyett és híján; a falak mögött sokasodtak a jajok, és hőstett volt-e otthonukat védő Hektórok hulláinak bemocskolása tébolyult asszonyaik előtt; bíborban születnek-e csakugyan a hősök, akiknek jövetelét égi jelekből olvassák ki holdtalan éjszakán vajjúdó táltosok, és megváltják-e a sok halált önmaguk vésszesen beteljesülő sorsával?

Mondd, nem hétköznapi-e inkább a hősiesség, mint a szántás meg a vetés, nem a mindennapok hívják-e életre üstökösök helyett, hétköznapi még isteni mivoltában is, mint Prométheusz, aki vétett nagy népe ellen, lopott, tolvajjá aljasult, árulóvá lett, és vállalta méltatlan büntetését, nem irtott sereget, nem forgatott roppant buzogányt, rozsdás pajzsára legfeljebb ennyit írhatunk: van tü-zünk, vagyunk?

Nehéz utólag kihámozni a rögtön szárnyra kelt szóbeszédéből, hogy tulajdonképpen hogyan is oldozta le egy pillanat alatt az öreg fagyos kenderkötelét a bicikliről, hogyan sikerült éppilyen rövid idő alatt vén, rozsdás tagjaival felkúsznia a ferdén víz fölé hajló fatörzsre, odahurkolni a kötelet és nyögve-hörögve felségíteni a már gémeredő, de kétségbeesetten küzdő két embert. A harmadik, a legkövérebb, aki a csónakban középen ült, éppen nagyot húzott az üvegből, amikor minden oldalra fordult, és még káromkodni sem maradt ideje, amiért az üveg kiütötte kapafogát, mert rögtön eltűnt a jég alatt, és fel sem bukkant többé.

A másik kettő, véresre horzsolva elkékült kézfejét, beszaggatva a fa kérgevel körmeit, mégis feljutott a törzsre, és onnan tovább, páni félelemmel menekülve a halált lehelő víztől, ki a partra. Az sem derült ki soha egyértelműen, hogy, visszafelé kúszva a nedves fatörzszön, hogyan esett a kimerült vénember a part menti sekélybe. Egykettőre kikecmergett onnan, kezével tördelte a vékony jégszegélyt maga előtt, de a lényeg egy: éppen úgy csuromvizes lett, mint a két csónakos.

Amazok a partra jutva hamar magukhoz tértek; a kormányos már kereste is a kerékpáron lógó tarisznyában a gyufát, és tüzet rakott az összehordott gallyakból. A fiatalabb éppen csak megpróbált kicsit megmelegedni, de azután csattogó fogakkal neki-

eredt a faluba vezető útnak, és fél óra múlva megérkezett a mentő. Az öreg alig mozdult, úgy tuszkolták be a kocsiba ketten, rögtön pokrócba burkolva.

A kórházban maradásról azonban hallani sem akart. Amint valamennyire visszanyerte erejét, érélyesen követelni kezdte, hogy engedjék haza, hangoskodott, fenyegetőzött, kétségbeesésében még sírni is elfelejtett, fellármázta az egész kórházat. Végül csakugyan hazavitték, a fehérköpenyesek behatoltak elhanyagolt birodalmába, hasogatott fát hoztattak a kamrába, pokrócokkal tömték tele sötét odúját. Két héten keresztül, egészen az utolsó napig minden délben kiment hozzá az ügyeletes, csípős injekciókat fecskendezett elgyöngült testébe, különféle gyógyszereket garmadával erőltetett belé, küszködött az erőfölényben tobzódó tüdőgyulladással.

Azt mondják, halála óráján nem is sírt, sőt nevetett, amikor a nővér közeli gyógyulással és bozót-birodalma megtisztításával bízta, pedig mosolyogni se látta soha senki.

BATA JÁNOS

EGY ISMERETLEN MAGYAR KÖLTŐ VERSEIBŐL

(Azokból az időkből, mikor még nem volt költő,
s az élet nagyon fájt neki)

I.

Mint levél, mely hullni kész
Uram! Összetörtél, megtörtél, betörtél . . .
nyüszíték, mint egy beteg kutya, mint
egy nyavalyás, beteg kutya —
mondd, mire tartogatsz még, mi a szándékom
velem, mit tudok még adni?
Uram, kiégtem, még húsz sem vagyok, s már
vénnék érzem magam; hol a lázadásom, szemem csillogása,
az Űt . . .?

Már az sem vigasztal, hogy a gyerekek hozzám jönnek
— talán ők még érzik?

Uram, belefáradtam az Életbe, az Életedbe,
amit tőled kaptam — fáradt, fásult
alig-mozgó vagyok, csak homlokomon mélyülnek
a ráncok.

Uram, nagyon próbára tettél, teszel!

Nem!

Csak most fáradt vagyok, beteg vagyok . . .

Uram, miért folyik ki az Élet a kezemből?

miért hazudják az emberek az életüket?

én megpróbáltam igazul élni,

s most itt vagyok, magányosan;

Uram, félek az esték ijesztő magányától, az ünnepek
ünnepélyes magányától, szobám üres voltától.

Uram, add, hogy minden langyos legyen, mint
az iszap, s kergesd el tőlem azokat a gondolatokat,
melyekkel valamit megálmodtam: a társat, a békét,
a nyári esték kalászáat, ah, mivégre?

Miért kínzom magam Bartókkal és a Tiszta forrásokkal?

Uram, kérlek, bocsáss meg, bocsásd meg gyengeségemet,
tudod, a Láng, valahol a távolban már alig pislákol . . .

Add, kérlek, add, már alig hallhatóan suttogom, szelíd
vagyok, mint az „őszi esték melege”, add, hogy legalább
a papírral megosszam bánatom, s hogy néha
sírni is tudjak;

mit ér a szó, mit ér a költemény, ha

a költő egymagában él, s nincs kívül meg-
ossza verseit . . .

NEKED

A terhet, melyet rám róttál, már
alig tudom cipelni.

A Félelem dohos celláiból
nincs szabadulás —

úgy érzem magam, mint a
leendő anya, kinek megmondták,

holt gyermeket hoz a világra,
 nem akarja meglátni a
 még meg sem született, de már
 élettelen magzatát,
 az édes-véres terhet visszatartani
 nem lehet — megszüli,
 mert, így sem biztos, hogy nem,
 egyébként belepusztul ő is.

KONTRA FERENC

KERESZTREJTVÉNY

Vízszintes:

1. A legitimizáló értékekre vonatkozó korlátozás.
19. Ekkor fordul fekete lapjára megint a világ.
22. E kettőről mondhatják csak, hogy egy.
25. Elkáromkodhatatlan betűi keverve.
26. Az orr csavarásának iránya.
27. A pecsét tulajdonosa (a harmadik kockában kettős betű).
29. Üreglakó.
31. Az utcalány igéje.
32. Papi rang.
34. A pokolgép feltalálója.
36. Fülpucoló óhéberül.
39. Római 0.
41. Milyen újság az, amelyikben nincs keresztrejtvény?
42. STBÉ.

Függőleges:

1. Ennyi oka lehet az újság késésének.
2. A körömház egyik cserepe.
3. A kalapácsütés hatása, népies szóval.
4. Radírmárka.
5. A vers vegyjele.
6. A fehér házak közös neve.

7. Minőségi viták döntőbírósa.
8. A semmitmondás műfaja.
9. A középnehéz elemi részecskék összefoglaló neve.
10. A sorok között keletkezett üreg.
11. Lopakodva távozik.

Tanulmányfej

EGÉRÚT

(Regényrészlet)

BALÁZS ATTILA

augusztus 57 — a vég ünnepe
(*Undergroundiában. A Shakespeare-bot meséje*)

Szerdán megfáradt kakasom még az igazak álmát aludta, amikor újonnan szerzett ébresztőórámmal erőszakosan visszaráncigált az Álmodók Birodalmából. Arra gondoltam, hogy sokkalta tisztább dolog így, elvontan, az álmodók területén kielégülést nyerni, mint ébrenlétben az előbbi nevetséges, kétségbeesett rángatásával, miután még lesújtóbb hangulatban kel az ember. Mocskos pizsamában, lelkiismeret-furdalással vánszorog a csaphoz, s nem is tudja: előbb igyék-e? Vagy maszatos flenkóját tartsa elébb a hideg vízsugár alá? Tele csipával, önmegvetéssel, legjobb lenne tán aludni erre még egy sort, s a végtelenségig ez így rétegeződne.

De szerdán kora reggel határozottan könnyedén keltem, akárha homlokomon az angyalok csókja csattant volna, pedig ugyanezen reggel nagyon is emlékeztetett a régi, utóbbi időkben egyre szórványosabb munkába menetelek egykori, új munkagyőzelmekkel kecsesített holtfáradt hajnalaira. Mosdás, borotválkozás, fehér ing, szaglálódás? Nem. Most: NEEEEEEEEEEEEEMMMMMMMM!!!

(Ne üvölts, te kretén! Hátha Eti még alszik.)

Szóval úgy álljatok, hogy mindenki lássa!

„— Nem tudod? Eti már elment. Végképp. Kivételesen épp ezt, ahogy fentebb hangsúlyoztad is: *nem* álmodtad. Ez maga a szörnyű valóság, te gyógyíthatatlan faszfej!”

Nahát: ez egy hazai gyártmányú INSA óra, amit én a napokban vettem. Igazán nem került sokba. Ez itt a dátummutatója, ez

pediglen köröttem a vörös irattartó szétszórt tartalma. Valamikor majd egy egyenes családragény-labirintus duzzadó dióburka. A bíbor tartó. Megáradt a Nyárád, de már tetőzött, sőt apad. Gyerünk, gyerekek!

Augusztus 57-ét mutatva: jó fogást ígér az — INSA. „Terebély diófa, koporsó belőle, mért nincs minden bárdnak igaz tolla.” Biztató a fogások nap-naptára.

Na szóval: ez az INSA, hiszed, nem: sokkalta megbízhatóbb, lelkiismeretesebb bármely előtörténetből előrángatott, kínkeservvel előráncigált, félig bekötött szemű, hosszú szabadművészi pályafutás után nyugdíjról álmodozó krédlikakasnál.

Korán keltem tehát, ropogva nyújtózkodtam, majd nyomban pantantam, ezúttal egy másik szilárd eltökéltséggel. Találtam volt, ezt nem is jegyeztem le mindenre kitérő időhajó naplómiban, a vörös irattartó mellett egy felibe vágott, ám — erejemhez und tehetségemhez mérten emígy es elég hosszúnak bezonyuló — de horgászszineget, előkével, a végén egy düllelt szemű, hihetetlen éltűségében rendkívül groteszkre sikerült kis csukacsalogató gumibékát. Renden kívül elasztikus azonosulási képességgel menten magamra ismerve: megesett a szívem rajta, azonban sebj! Fő a férfias eltökéltség. Vettem volt a kikötőben megkeresett kis pénzemből valamelyik OMISSION-ban — ugyanott, ahol a vekkert! — egy orizsinále Shakespeare-botot, felszereltem rá egy szintén használt, viszont-nekem-jó orsóval a damilt, visszaragasztottam az engedélybe a képet, tettem a végére egy kis kaliberű ólmot (mert mit értek én hozzá), s elindultam azon a naptári napon, amely egyébként természetesen csütörtök, Zakariás napja — az év végéig még 116 nap maradt hátra. A Nap kél 6 óra 09 perckor és Vajdaságban túlnyomórészt nagyon meleg idő lesz. Késő délután fokozatosan beborul. Dél-Bánátiában mérsékelt délkeleti szél fúj, a legmagasabb nappali hőmérséklet, bizonyos előrejelzések szerint, elérheti a napi maximumot. Kedves hallgatóink, a Duna apad: Bécsnél 148 (+3), Pozsonynál 163 (+6), Budapestenél 175 (—12), Bezdánánál 97 (—27), Gombosnál 148 (—22), Újhalomnál 140 (—10); a víz hőmérséklete 20,5 fok. Következzék most a Kék Duna keringő! Vezényel Isaac Belsaboob.

Noha a nedves légtömegek elárasztották már Nyugat-Európát, az Alpokban leesett az első hó, Újhalom felett még csak apró bárányfelhők legelésznek pasztorális nyugalomban, könnyű szellő

birizgálja lassan öszülő, helyenként deresedő, ritkuló selymes hajamat, viszi, mint az ökörnyalat, ezért ráteszem félcilinderemet. *Hajjaj, múlik az élet!* Kimustrált állatszélidítói egyenruhámban, kezemben az orvosi táskával, benne — mint összehajtogatható ostorral — a teleszkopikus híres bottal, végén a gumibékával, egy bugylibicskával mellette, illetve egy narancshálóval az esetleges halnak — jól megnéznek maguknak az Osman Šarabandić úton álmatagon munkába siető emberek. Elöttem szótlanul szétválík a tömeg.

Asszociációs villantó.

Üstökös módjára, hosszú Old Spice illatfelhőt vonszolok magam után, mert én még horgászni se megyek rendetlenül, vili?

Most nem mentem el az elhajított üres benzineskannáig, hanem — egy idő múlva — az ellentétes irányban a mellékággá duzzadó kis érnek a főáramlatba való, Sodros nevezetű kapcsolódásának tájékára vetődve, egy alkalmasnak vélt helyen letelepedtem — valahol ott: ahol az ősi indián legenda szerint hal akad kövéren és bőven, aztán már csak nyársra kell húzni, tűz fölött megforgatni. Már horgászott ott a közelben valaki, de az illető — lehet, meglátván engem — gyorsan beszedte horgait, és eltűnt köszönő szó nélkül, így teljesen egyedül maradtam a kihalt tájon. Mint a mélylélektan, úgy hevert előttem sötétzölden és csalogatóan a víz, míg könnyű ködpára hempergett felette lágy kacajjal. Bársonyosnak tűnt, vonzónak, azonban most épp nem akartam fürödni, nehogy szétzavarjam prédámat odalenn, a mouse-i sejtelmes mélységekben a nagy nyomások alatt, örök sötétségekben. Aztán akár egy kis csipkés aszalterítőt, viháncoló olajfoltot sodort elém a víz. Ott lebegett előttem jó tíz percig törekeny selymes kékségében, majd nyoma veszett a mellékág sötét tükrére hajló fűzfaágak alatt. Egy harkály kitartó kopácsolgatására valahol a hátam megett balra, vagy jobbra? Inkább jobbra lesz: odaatról a hajógyár üstdobja válaszolgatott ütemesen. Talán egy újabb Noé bárkája készül ott? Erdő sávja, kotrógép. Kárókatona leselkedő mozdulatlanságában egy másik pícéző. Intettem neki, de válaszra nem méltatott. Később jöttem rá, csak egy üres kabát kuporog a botok mellett. A cipőt is észrevettem, amint a köd némelyest felszakadozott. Gazdája kiugorhatott belőle, villant át agyamon. Kezemből szemellenzőt formálva vizsgálódtam, fejemet rosszallóan csóválva. Régen történhetett, már a tűz is teljesen kihűlt mellette: nem sistereg egy tovatűnő motorcsónak nyomán kicsapódó víztől. Mi ijeshette meg

ennyire? Mindazonáltal nem tulajdonítottam neki nagyobb fontos-
ságot. Horgairól már rég lemosódhattak a galacsinok. Teljesen
lefoglalt a saját aktivitásom.

Megadtam békámnak az utolsó utasításokat, majd — sok szeren-
csét kívánva neki — lebecsátottam. Aztán mintha az idő is megállt
volna: szemhéjaimra telepedtek az ólomnehezékek. Akárha cece-
légy csípett volna, igaz álomba szenderültem. A harkály, feladva
a küzdelmet, tovaröppenhetett, s odaát a hajó is elkészülhetett,
mert abbahagyták a dörömbölést. Csend honolt. *Talán épp most
választják a kapitányt!* — Ütött szöveget fejembe a gondolat, de
minden fellobbanó kíváncsiságom ellenére nem volt erőm átúszni,
megnézni, mi történik, röviden. Jól jönne egy erős kávé! Elvesz-
tettem tudatom.

Fekete sötét ponttá zsugorodott bennem az értelem, apró kis ve-
se alakú fekete magokká morzsolódva szét rövid időn belül, úgy
robbanva szét a tönkrelőtt tokból. Millió tűszúrásnyi sebet ejtettek
szemhéjam belső felületén, akárha sörétes puskából lödöztem vol-
na kifelé pupillám résén át. Fülelem csengett, és csak folyt, folyt
a fekete havazás, mint a képernyőn az aznapi műsor befejezése
után. Milliárd kis hangya, élő ebonit-dara, ledarált klarinét, nyüz-
gött előttem a számlálhatatlan gombostűfejnyi néger, összefonódva,
szétválva, érett fürtöket, ún. clusterokat alkotva, alázuhanva, át-
csoportosulva, új alakzatokká formálódva, formálódva és újra le-
épülve — zaklatottan a királynét keresve, akit idejövet sikerült
eltaposnom a keskeny ösvényen. Vádlón meredtek rám dióbarna
tekintetükkel. Töméntelen miniatűr dárdahegyes fekete pont, gyű-
lölettől izzó dióbarna lángoló szemek. Akárha maga a félelmetes
Őr jelent volna meg, hogy roppant gyorsasággal rájöjjen az enge-
délyem körüli manipulációra. S akkor — botomat, valamint a da-
mil végén függő kis gumibajtársamat is minden figyelmeztetés nél-
kül cserbenhagyva — fejvesztett futásnak eredek, el a kissé ellip-
szis alakú átjáró torkán át, éles kiszögellések tépik húsomat az
alagútban, vastag függönynek rohanok a koromsötétben — olé!
Valahol a túloldalon maga a szabadság vár reám hús datolyaliget
képében. Tehetetlenül heverek nyílt combsont-töréssel. *Anyám!*

Hűvös szellő lengedezésére ébredtem. Késő délután lehetett: a
leáldozópontja felé loholó nap körül sötét felhők gyülekeztek. Egy
markosabb már útját is állta, de errefelé még sütött. Belenyugvó
fejbiccentéssel vettem tudomásul a tényt, miszerint egy borostyán-

nal befuttatott, valamikori szemétdomb tövében fekszem, mégpedig hátamat a halomnak vetve, egy átlagosnál jóval fejlettebb Csattanófa (*Datura stramonium* vagy *Datura innoxia*?) lepedőnyi levelei alatt, miközben mint játékos lézersugár, viháncolva fut végig homlokomon a fény vékony sávja. Felettem, bármely pillanatban leesni készen, a szúrós tüskékkal borított kókuszdiónyi termés. Hirtelen fenyegetettségérzetemben oldalt vetem magam, szerencsére épp időben. Kajánul vigyorog rám fentről a párta. Egyetlen mozdulattal letörlöm a hosszú alvásba beleizzadt homlokom. A bot körül semmi mozgást nem tapasztalok, csak mintha valaki játékosan hihetetlenül hosszúra kihúzta volna, egészen a víz közepe fölé, de mivel a zsineg így is feszes, nem tulajdonítok neki különösebb fontosságot. Nem is érnék rá bosszankodni, mert motorzúgást hallok közeledni a dombon túlról.

— Talán az őr?! Jobb lesz megnézni!

Tüstént felrohanok a domb tetejére, s akkor megpillantom őket: az alattam kígyózó úton jönnek fölfelé, libasorban, délceg testtartásban félelmetes motorjaikon — króm csillog a napfényben, mindegyikük kezében egy-egy esernyő, ha netalán — az indiánok!

— Ott jönnek e!!! — sikoltanám a legszívesebben, reszkető mutatoujjamat az ismeretlen veszedelmeket rejtegető távolságra szegezve: — OTT JÖNNEK ŐK! MILYEN BÜSZKÉK ÉS SZÉPEK!

Megborzongnék, de nincs értelme.

Hajukban színes pántlikákkal közelednek, bufogó, rugózó, nagy füstfelhőket eregető küllős lovaikon. Legtöbbje Kawasaki, úgy nézem. Ők is észrevehettek, mert egy pillanatra megtorpannak tanácskozni. Rövid idő után fehér zászlót bontva közeledik az egyik, míg én levett ingem lengetésével válaszolok, a parton guggoló üres kabátra gondolva: szívem tájékán csipetnyi leplezetlen félelemmel. Megáll alattam, úgy tekint fel hunyorogva:

— Te meg mit csinálsz itt?! — kiáltja.

— Horgászom — hangzik magabiztosan egyértelmű válaszom. Hátrafordul, valamit mutogat, majd vissza:

— Aztán fogtá' is valamit?

— Ezt e! — mutatom karom erőteljes behajlítása közben őszinte, a becsapottak őszinte elkeseredésében fintorogva (mert van egy ilyen, az unalom perceiben tökélyre, vitt, rémisztő grimaszom). — A kiskutya vörös...

Itt megbotlik a nyelvem. Látom mint tusakodik nemes lelkében, végül úgy dönt, ez csakis lapsus linguae lehetett részemről.

Szájából széles gesztusú barátsággal aranylik ki tökéletes koronája:
— Nyugodtan lemerészkedhetsz, cimborá!

És kisvártatva már ott robogok velük, beszédársam hátába kapaszkodva, a kanyar után aszfalttá változó makadámúton, mert megtudtam: sátoros vasárnap lesz a faluban, nem illik elszalasztani a jó murit. Arcomba lobog vezetőm hosszú, hollófekete haja, amilyen nekem nem lehetett soha. Hihetetlen sebességgel, nyílegyenesen száguldunk, nekitüzesedve; néha hatalmas bukfencekkel, ijesztő ívben búcsúzik közülünk valaki, mindazonáltal repeső boldogságunkban nem tulajdonítunk ennek nagyobb fontosságot. Mintha frusztrációim sebei hegednének, mellkasom a tágasság gyönyörű érzete tölti ki ismét. Most kipótlom az elmulasztottakat!

Valamivel később, némileg higgadtabb fejfel ordítom partnerem vállán át a fülébe:

— És honnét van pénzetek ezekre a nagy motorokra?

— Mi művészek vagyunk — fordul hátra nevetve. — Élet és halál művészei, jipíííííííí!

Én is, én is, igyekezném mondani, ám valami nem engedi. Még jobban megkapaszkodok, miközben attól tartok, hogy a csodálatos szekreter sarkának ütközve, billió diribdarabra hullunk szét. Lángol az elme. Lassan beérünk.

A VÉGH TÉNYLEGES ÜNNEPE

(alcím, akárcsak a Jégmadár éneke — az egéryuk másik végén)

Az említett dátum. Ahogy azt egyszerű, kristálytisza, logikus és közérthető gondolatában Mouse meghagyta: „*A vég minden évben történő, ugyanazon időpontú megünneplése arra szolgál, hogy sohse következze be!*” Ilyenkor a Kaleidoszkóp téren összegyűlik a „földalatti népe”, hogy kulturális tartalmakban sem szűkölködő szórakozással, zínes csokrokkal, gyermekeiket mintegy pajzsként maguk elé tartva hessegessék el a néha rájuk is vetülő komor árnyakat. Íme!

A szervezők a tér köré magas hangfalakat vontak, s most egy kis muki fontoskodva kopogtatja az emelvényen meredező mikrofonvégeket, különböző fondorlatokkal kísérli meg csökkenteni a mikrofóniát, ami végül sikerül neki. S most, ahogy az már lenni szokott: egy kis anonimusan együttes bemelegítője után — hullámozó füttyögéstől és üdvivalgásoktól kísérve — színre lép az Apache

Big Band! Mindahányan széles spektrumú virtuózai hangszerüknek. Magától Winnetou-tól még a 12 húros gitár, a tárogató, a pánsíp, sőt a blockflöte megszólaltatása sem idegen! A számomra sokkalta kedvesebb dzsesszes hangzásokkal kezdi, ördögösen játszadoznak el a TAKE FIVE örökzöld motívumával, sajnos azonban egy idő múlva, talán a felduzzadó, egyre hangosabban morajló tömeg hatására, hirtelen zenei áttúnéssel a világ minden táján közkedvelt YELLOW SUBMARINE, a Sárga tengeralattjáró című Betle-számra pálfordulnak, majd mikor az IT'S BEEN A HARD DAY'S NIGTH akkordjairól a HELP-re ugranak, a refrénnél már őrijong a hallgatóság. HELP (I need a submarine)! Záradékul — mint minden évben — az Ajtók THE END-je következik: *mert ez maga a vég, gyönyörű barátom!*

— *Apám?*

— *Mit akarsz, fiam?*

— *Én . . . Anyám?*

— *Kérlek, fiam?*

— *Anyám, én: OOOOOOOOOOOO, YEAH!*

(Ezzel vége, befejeződik hagyományos végnapi fel-lépésük. Ekkor még nem tudom, hogy Winnetou baráti arcát utoljára láthatom. Levonulásukat frenetikus taps kíséri.)

Folytatásul a looklandi gyermekek egy csoportjának szimpatikus szavalókórusa következik 19 óra 30 perctől, az ÓDA A LYUK-HOZ című, a lyuk lényegéről szóló közismert népballada gyermeki bájjal előadott változatával, majd kisvártatva rá az est fénypontja, mindennek kolosszális, megismételhetetlen nőies, utánozhatatlan izmos, hallatlan vérpezsdítő, urbánnépies szimbóluma — Eti hatalmas hidrogénperoxid bodybilder csillagmása, a Szép, a Szép, a Szép LÉNA!!! *Az én fiúm kis oskolás . . .* la, la, la. Könnyed, finom harmónia, a gyermekek le vannak örülve, kis zöld kendőiket dobálják be jobb híján nagy eszményképünknek, vágyakozón sikoltozva nyújtják feléje apró kezecskéiket. Virágeső. A szőke bomba szemében örömkönnyek ragyognak.

Kénytelen vagyok megdörzsölni a szemem. Igaz! Nem. Egy pillanatra elkalandoztam. A színen teljesen érdektelen történések folynak most. Kicsit megpihenek.

Kilenc óra után felemelkedik a hátsó függöny, és minden fénycsóva egy hatalmas, leleplezetlen phalloid szimbólumra vetül a háttérben. Sokáig így marad. Az előtérben nők csoportja leszboszi táncokat ad elő. Na! A műsorfüzetre vetve pillantásom veszem észre: fordítva tartom, s a hátlapjára a következő szöveget nyomtatták a leegyszerűsített kalligrafikus írás legjobb hagyományainak szellemében:

MESEORSZÁG

Területe: egyre szűkebb
 Lakosainak száma: egyre kevesebb
 Fővárosa: nem szép
 Hivatalos nyelve: egyre pongyolább
 Pénzneme: egyre nemtelenebb
 Természeti viszonyok: egyre természetellenesebbek
 Gazdasága: ipara fellendülőben — EZÉRT EGY ÚJ
 PIACKUTATÁS TÖRETLEN SZELLEMEBEN, ELŐRE!

A nők után egy nagyon sarkos, nagyon rendesen öltözött, nagyon komoly, tekintélyes úriember lép fel az emelvényre. Vízet kortyint, csendre int.

— Kuss! — veti oda valaki a közönség első soraiból, csakhogy a beszédtartásra készülő illető nem zavartatja magát. Pedig lát-szik rajta, hogy már kissé fáradt, megtört. Kissé szeppenten keresem a hang gazdáját, mert — enyhén szólva — nem szoktam meg az ilyesmit, de nem történik semmi.

— Ez maga Alfred Hörplucke, a „második hang” — súgja oda valaki tanácstalanságom láttán. — Sokaknak elegendő van már belőle, de ő még nem szándékozik felvenni az utolsó kenetet. Hallgassuk csak!

— Amigos! — szólal meg reszketeg hangon a szóban forgó világ egyik, ha nem a legnagyobb mesemondója. — Most, ünnepelt végnapunkon érzem szent kötelességemnek felhívni figyelmüket a Hetedhét országból, országokból egyre hevesebb intenzitással infiltrálódók nem kívánatos jelenlétére. Az egy Szép Péteren kívül — mert mi tudjuk, mivel tartozunk neki — a többi határozottan persona non grata. Kortársak! Az ellenség soraink közt, káros eszméivel bőrünk alá igyekszik férkőzni. Csalfa módon néha legkedvesebbjeink képét ölti magára, de mi ne hagyjuk magunkat be-

csapni! Aki gyengének érzi magát a soron következő szent harcban, az lépjen ki, de lépjen ki rögtön, mert most még megbocsáthatunk neki, később nem! Küzdjünk tűzzel-vassal, ha kell, a saját hazaáruló testvéreink ellen!

— Ez megőrült! — hangzik erről is, arról is.

— Elég volt. Le vele!

— Tudom — bugyborékolja az öreg, miközben egy szilaj köhögössorozat kíséretében fehér hab tör ki belőle, aminek szomorú tényét zsebkendőjével sem sikerül palástolnia. — Tudom én! ARGH! Tudom, hogy sokan közületek csak egy immár hasznavehetetlen eszelős vénembernek néznek engem, akinek nincs sok vesztenivalója, de mi van akkor, ha nincs igazuk? ARGH!H!H!H?

Hörplucke arcából teljesen elillan a vér, úgy rázza öklét fenyegetően. Úgy vélem, most igazi arcát mutatja. Vagy csak színészkedne? Mintha nem.

— Kortársaim, ha szabad továbbra is így neveznem benneteket! Világunkat minden pozitív értékeinket ocsmányul megkérdőjelező rágalmazók hada árasztotta el. Fegyvert kell ragadnunk, hadd vesszen a gonosz. Itt az idő: lenni vagy nem lenni!

Taps a hátsó sorokból. Gyér, de taps. A hét bűvös körzet kormányzója meghajol, letörli szája szélét.

— Verne, Huxley és Orwell, a Nagy Mouse, vizionárius költő és etikus, gondolkodó államférfi elődei már, mint tudjuk, nincsenek közöttünk többé, és oh, fájdalmak fájdalma! a végső nagy igazság elragadta tőlünk Öt magát is, de szelleme változatlanul tovább él!

Jóval erősebb taps új energiát önt Hörpluckebe. Rövid ideig, kissé félre, egy fiolából inhalál.

— Ha kissé eklektikusan is, de keserű könnyeinkből megteremtettük az Újvilágot, s most legfőbb feladatunk a Rend végrehajtása, bármely áron, amennyiben szükségesnek mutatkozik. Fiaim! Kezünkben a technika csodálatos aduja. Félelmetes ütőkártyánk szörnyű csapást fog mérni mindazokra, akik technológiánk zseniális, a megfoghatatlan határait törő vívmányairól lekicsinylő álhíreket mernek terjesztgetni. Ideje lelepleznünk! Íme, az első csavarjától az utolsóig a Mi körzeti gyárainkban készült, eddig egyetlen, ökonomikus, új távlatokat nyitó FÖLDGÁZ-RAKÉTA!!! Röpiül páva még újabb, messzi világok felé, szívünk veled dobog!

De hiszen ez abszurdum, lehetetlen, hogy nem tudják! — suhant át a veszély felismerése rémült agyamon. Tekintetemmel Szép Pétert kerestem, s mintha láttam is volna, mintha feldobta volna

egy hullám, éljenezve az új, széles hatósugarú és hallatlanul gazdaságos, új dicsőségeket hozó és vadonatúj lehetőségekkel kecsegtető léghajó egyik feltalálóját, ám aztán eltűnt ismét egy hullámvölgyben, én pedig messze sodródtam tőle, a rendfenntartó erők erős plexiüvegjéről lepattanva. Közben a rakétáról lefosztott álarc: ott állt — akár egy nagyobb aranyér-kúp —, hideg kobalt kékségében, belőle egy úrsisakos kiséger mosolygott mulyán kifelé, miközben szóltak a harsonák, és újból virágosó hullott. *Íme, tényleg, az Álmok Birodalmának igazi arculata!* Hörplucke a sikere látáni megrendülésében összerandíthatta magát, de úgy tett, mint aki nem veszi észre most, a nagy pillanatban, amikor az önös érdekek nyüzsitve hátrálnak meg a fellángoló kollektív érzések mindent elsöprő dagálya előtt. Mintegy jelképesen: magasra röppent kezéből az eredeti franciapezsgő dugója, ő pedig aszott szájához emelte a kristálypoharat. Hörp, hörp, az egész emberiség álmaival előre, előre, előre. Föl, föl, messzi kiterjedésekbe! Mit látsz onnan letekintve? Odafönt nincs Isten, tehetsz, amit akarsz. Akár engedély nélkül is horgászhatsz, de mire?

Itt akár be is fejeződhetne ez a fenyegető eset, ha még csak nem ezután következtek volna azok a háttorzongató cselekmények, amelyek engem igen komolyan megingattak minden vélt és valós értékbe vetett hitemben, s amelyeknek jómagam is kis híján áldozatul estem. Még azt se töprenghettem végig, vajon mely indítékok vezérelhették Pétert csakugyan irigylésre méltó sokoldalúságának ilyen jellegű kamatoztatására, amikor Hörplucke ismét csendre és figyelemre intette a duhaj csőcseléket.

— Kortársak! — folytatta magabiztosan. — Kedves kollégák és kolleginák! Közületek egynehányban joggal vetődhetett fel a kérdés, vajon miért épp a mi végnapi ünnepi játékainkon került sor büszke rakétánk bemutatására. Mi a köze ennek a vég fogalmához? Erre emelt fővel azt válaszolhatom, hogy igenis köze van hozzá! Mert ezzel a nappal új fényes fejezetet nyitunk ragyogó történelmünkben! Ez a rakéta...

Ebben a pillanatban dördültek el több oldalról is a lövések. Páncélos harckocsik robbantak be a térre, nyomban ellenőrzésük alá vonva az ettől a perctől kezdve rögtön más, az előző pozitív értékeire szorosan ráépülő szellemi atyát tisztelni hivatott tömeget. Hörplucke holtan rogyott össze. Nem ellenkezett senki. Arccal bukkott az életet jelentő deszkákra, s úgy maradt, mozdulatlan. Az

orvos már csak a halál beálltát nyugtázhatta. S akkor döbbsentem rá, hová tűnhetett halála után Chaplin groteszk szelleme, ugyanis tábornoki egyenruhában kis izgága ember pattant fel az emelvényre, Hörplucke tetemére ügyet sem vetve, odaállt a mikrofonok elé:

— Kérem a tisztelt közönséget, őrizze meg nyugalmát a gyász és a fájdalom nehéz perceiben. Legyünk bátrak és erősek, hisz élünk már át nehezebb órákat is. A kegyetlen sors kétségtelenül elragadta közülünk nagy elődömet, de én ebben a szent pillanatban ígérem, megtört lendületű munkáját erőmhöz és tehetségemhez mérten, a legjobb belátásom szerint folytatni fogom. Mindannyiunk nevében: esküszöm! Begyűjtöm a fényt szép öreg szemeből!

Búcsúlövések dördültek.

Az új főnök pemzlibajszja kétségtelenül némi cinizmussal rándult meg:

— Mint Ő is hangsúlyozta volt, a rakéta kétségtelenül hatalmas minőségi ugrást jelent szakadatlan áldozatkész munkánkban. Ma egy kiséger, holnap egy indián, de holnapután? Holnapután talán te vagy én, esetleg az egész emberiség álmai valóra válhatnak. Mindenesetre a rakéta kilövését objektív okokból bizonytalan időpontig elnapoljuk. A többi a nyomtatott műsorfüzet szentírása szerint. Következzék az est legesleg-fénypontja tehát! Tiszta szívből: jó szórakozást, majd nyugodalmat jó éjszakát! Még csak ennyit: éjfél-től kakasszóig kijárási tilalom, a helyzet stabilizálódásáig.

És ekkor: egek! Minden hajszálam, miközben torkom elszorul. Nyolc markos legény már cipeli is a tilót fel a pódiumra. Szent-séges úristenit, mi lesz itt?!

— Semmit se izgulj, épp csak kivégeznek egy ürgét — válaszolja egy mellettem álló alak.

— De miért? Hát nem volt elég a vérből?

— A vérből? — bámul rám értetlenül. — Ja, az előbbire gondolsz? Az nem vót benne a programban.

— És mit tett a szerencsétlen, könyörgöm!

— Látod, ez annak a mikimausznak az öccse, akit meg majd főröppentünk — neveti kajánul az idegen. — Kirabolták a spermabankot.

— Micsodát?!

Ettől leesett az állam, az idegen pedig rajtam felejtette a tekintetét. Buta arcát — a gyanakvást felváltva — a felismerés gonosz öröme hatotta át:

— Ugye, monddad csak! Nem vagy te is azok a micsodák, in-

filtrálódottak közé való, mi?! Várjál csak! Tudom. Te vagy az, aki a Peter mérnökünk asztalát is földúrtad? Várj csak!

De nem vártam. Mint akit puskából lőttek, futottam át a tömegben rézsút. Sötét, kalapos alak állt el a két hangfal közti, menekvést jelentő utat.

— Mi az? Tán szökünk tata? Hogy hívnak, állj! ARGH!

Fejjel robbantam bele legérzékenyebb pontjába, amitől colstok módjára csuklott össze, mindkét markával szétlapított fehér veséihez kapva. Egy, a katonaságnál jól begyakorolt rúgással megszabadítottam éles metszőfogaitól, majd szakszerűen kitoltam mindkét szemét, csak azután higgadtam le némelyest. Kicsit meg is esett a szívem rajta, ahogy ott kuporgott nyöszörögve, ékességeitől megfosztva, undok vörös levecseket engedve, valami Editet vagy Máriát emlegetve: mindjárt valahogy védtelenebbnek, kiszolgáltatottabbnak tűnt — emberarcúbbnak. Szegény pária, rajta töltöttem ki hirtelen minden felgyülemlett mérgemet. Pontosan emlékszem: valahogy egészen kicsikének és törékenynek tűnt, ahogy ott kuporgott zokogva, halálért rimánkodva, mert nem maradt miért élnie. Még a kalap is leesett a fejéről, behorpadt a dulakodásban. A rossz látási viszonyok közt is észrevettem, haja már erősen deresedik, ritkul. Még hogy én tata?! Kitapogattam zsebemben penge- és bugylibicskám, azonban nagyon gyorsan elvettem a skalpolás gondolatát. Leporoltam a kalapját, visszatettem a fejére, mert nem bírtam nézni tovább ezt az ismerős fejbűbot. Mindazonáltal szívemet most még az a szomorú tény sem puhította meg teljesen: hátha egy sokgyermekes családapáról van szó, akit maga a szent kenyérkereseti szükség állított ide az utamba. Azzal hessegettem el az ismeretlen jövőbeli sorsa kiváltotta váratlan szomorúságom, hogy biztos kapnak az ilyenek valamiféle rokkantsági pótlékot, ha már egyszer nem tettek meg érdekükben minden szükséges munkavédelmi intézkedést. Hangom könnyörtelenül csegett:

— Engem Drunya Jácintnak hívnak, jegyezd jól meg! Szolgáljon ez mindannyiótok figyelmeztető épülésére!

Nem tudom, honnan jutott eszembe ez a név, de abban a pillanatban nagyon tetszett. Mindenesetre nem időzhettem tovább, mert kiszáratva — a luftballonokon, cukorpuffancsokon, petárdákon, kutyákon és öregeken nagy nehezen átverekedve magukat — feltűntek a hátam mögött üldözőim: már vagy egy tucatnyian verődtek falkába, de még mindig veszettül fújták füttyülőiket, ami

arra engedett következtetni, rövid időn belül lesznek többen is. Egyikük — feltehetően UZI típusú géppisztolyból — rövid, szaggatott sorozatokkal lepett meg, szerencsére azonban ezzel csak a lábamnál kuporgó egyén, már általam alaposan kikezdett, középkorú, különösebb jellegzetességek nélküli személy maradék életére sikerült pontot tennie. Lehet, azért találta el őt, mert összeesküvést gyanítva engem élve akartak, így ún. övön alul célzott. E tény mindenképpen megmentette életem. Fürgén átléptem a holttestet, s beválhattam a sötét kis utcácskák valamelyikébe. Konzervdobozok csörömpöltek, szemeteskukák gurultak szerte, patkányok rebbentek szét — lélekszakadva futottam az éjszakában.

Az egyik szutykos lámpa fénye alatt öreg fakír szunyókált — egy kis pénzkereset reményében vetődhetett el messzi tájakról erre a vásárra, s most a fal tövében hevert alélten. Teljes erőmből belerúgtam leborított kosarába. Orrán pápaszemével, ijesztő ingerültséggel kászálódott ki belőle a legédesebb álmában megzavart, hosszú, vastag, eres, gyűlölettől sziszegő kobra, hatalmas fenyegető, himbálózva duzzadó legyezővé, a halál legyezőjévé alakulva, támadó pózban üldözöm ellen fordulva. Hihetetlenül pontos távoli köpésével sikerült rögtön ártalmatlanná tennie a géppisztolyos férfit, aki menten a szeméhez kapva, borzalmas hangoikat engedve rogyott össze. Második lövése is talált, így egy pillanatra visszahőkölt vélt ellensége, ez viszont nekem elégnék bizonyult ahhoz, hogy *egérutat* nyerjek. Próbálták szép szóval, feltehetőleg nem ment. Dobálták utcakövel — a csörömpölést követő káromkodásokból és heves éjszakai szópárbajból ítélve —, ám kevés foganatja lehetett. Akkor valakinek eszébe juthatott a géppisztoly abban a példátlan csendháborító kavarodásban.

Én már kinn futottam a Római úton, sebes nyílegyenességgel, amikor a lövések másodszor belehasítottak a levegőbe. Átmene-ti csend követte. *Ne, haragudjál, barátom!* — kértem bocsánatot a kigyó szellemétől. — *Ha csak teheti, mindenki a más bőre árán menti a sajátját.* Akaratlanul is gyorsítottam: szemem sarkából figyeltem, miként áll össze visszafelé vetített, szédületesen pergő akcióvá a fürgé kis Mus musculus harca a vérszomjas Gorgó ellen.

A sugárút végén ösztönösen lekanyarodtam, mert attól tartot-tam, csapdát állítottak a kapuba. Könnyedén ugrottam át a falat, s kinn találtam magam a sötét mezőkön. Tücskök ciripeltek, egyetlen súlyos, szúrós szaggá állt össze a rengeteg természetes fűszer-növény illata. Teleszívtam tüdőmet, majd rohantam tovább. Domb

rajzolódom ki a távolban, felette az útmutató, meghódítandó puffok teliholddal. Elégedetten tempóزام, még volt erő inaimban.

Hanem a domb — valamilyen optikai csalódás folytán! — sokkal távolabbinak bizonyult, mint amilyennek első pillantásra tűnt, úgyhogy mire felkaptattam a tetejére — részint téves formaidőzítéssel párosuló tapasztalatlanságom folytán, ami különösen a hosszabb távokon ütözködik ki, részint pedig a futásra kevésbé alkalmas lábbelijeim miatt —, szó, ami szó, meg kellett állnom. Kifogyott belőlem a szusz, katonaságom erőnléte távolivá zsugorodott, mindkét talpam sarkastól lehántolta a betöretlen cipő, szívem ki akart ugrani helyéből — hát még mikor visszanéztem! Üldözőim már elérték volt — jól kirajzolódtak a kísérteties lunáris fényben — a meredélyt, kissé szórt hadirendben, reménytelen gyorsasággal közeledtek.

— Mik ezek?! Hát emberek ezek? Hogy van ennyi erejük?

Zokogva rogytam térdre szent meggyőződésemben, ütött utolsó órák, percem, talán már csak néhány másodpercem, amikor egy kedves sürgető hang szólalt meg váratlanul közelemben — mintha anyámé lett volna az emlékezés ködfátylán át: NAGY FEHÉR NYÚL ÁLLT MELLETTM.

— Ki vagy te? — akartam kérdezni, mert hangját leszámítva is nagyon ismerősnek tűnt, de ő tüstént, színlelt haraggal nagyot dobbantott:

— Ez itt most nem a kérdések ideje. Jól ösmersz te engem! Kapaszkodj csak belém!

Kissé ironikusan csak ennyit fűzött hozzá később, mintegy a bajsza alól:

— Végtére is rokonok vagyunk, nem?

Egészen a hegy lábáig röpített el, ahol gyorsan elváltunk, talán azért, nehogy ő is bajba sodródjon. Kacsintott, majd gyorsan eltűnt, én pedig elkezdtem a mászást felfelé, némi berögződött mozdulatokkal az irhamentés befejező manővereiben. Rövidesen felkapaszkodtam a tornácra, amikor a golyó a sziklanyelvnek csapódott, amitől az reflexszerűen behúzódott, védőpajzsként zárva össze gránit ajkait. Kisvártatva a szobámban termettem. Biztonság kedvéért odavonsoltam a Szimbólumok kötetét az egérlyuk elé, majd végre kifújhattam magam. Régen éreztem ilyen jól magam szobám biztonságában. Egy időre elment a kedvem minden kalandtól.

*Az én srácom kis östélyi oskolás, tralala,
Ne puffantsatok a zongoristára!*

Puzónom hangját robajjá fokozta fürdőszobai meditalószékem akusztikus ládikája. Ott harsonáztam rajta egy darabig, majd kilestem az éjszakai folyosóra. Semmi se mozdult a félhományban. Úgy, zokniban, lefutottam a . . . , de semmit nem hozott nekem az éjjeli postás.

Kényszercselekményeim láncolataiban szemem a *Magyar Szó* egyik példányára vetődött. Gyorsan felkaptam a valamelyik múlt heti számot, s visszafutván a fürdőszobába, széleseben — még tökéletesebb nyugalom kedvéért! — jól eldugaszoltam vele a porceláncsésze levezetőjét, ráadásul rácsaptam fedelét, s mindörökre ráhelyeztem: magyarán: Egres Róbert vaskos, valósággal súlyos, aranybetűs múlt keménykötését. Valahol alatta, akár a kender, minden rést elállva duzzadt az újságpapír.

Aztán Eti valamelyik ajakrúzsával egészen apró fonatú hálót, mindenféle kalligrafikus, egérfarkisztikus, ideogrammatikus, mégezentúl felettébb szimbolikus riasztó ómeneket firkáltam a tükörrre. Kész. Hommage á: próbaképp ajkaim is halványan befestettem. Jól jött egy kis szín beesett, sápadt orcáimra. Elégedetten szemléltetem munkám gyümölcsét.

Immár a jóleső fáradtság érzésével huppantam vissza székembe. Sajgó rüsztejem megmasszírozva, lábam az íróasztalon pihentettem. Jól jönne már egy nagytakarítás!

Szorgalmas tollseprűkön elmélkedve éreztem: egy barátság fonala végképp megszakadt.

Dózsa legényei

M. H., A FÁK HATALMAS ERNYŐI ALATT

P. NAGY ISTVÁN

— egyszál ablakon át
kandikál be az ég
az ablak négyszögét
elfedi felhőnyi kék —

A fák hatalmas ernyői alatt —
erősödnek a hús-
vér szavak —, a fák hatalmas
ernyői alatt
csurog-e szemembe tócsányi fény.
„Mert hisz olyan voltam
egykor én, ki vagyonokat
nyer és veszít játékbarlangokban,
s mi örömet szerzett: a szó-szenvedély,
ma már, mint őskori rajzok
barlangok falán: jelbeszéd.”
„Nem kenyéren és vízen, nem . . .
A télutó, az is baj nekem.
Szenilisen átmászok a vastag
szemüvegen, elállok
ajtónyílást, ablakot,
kidülledt hasammal a ki-bejáratot
fedezem.”
— Fogy (fagy) körülöm a világ.
Csorduló alkonyat csipkézi a
mozdulatokat, a fák lombkoronái
alatt — keményednek a mondatok —
a fák lombkoronái alatt ülök én
szakálltalan, árnyéktalan.

(Kimondom: „hull-a-szó”, és —
 mértéket választok.)
 „Talán nem is levelet — hol
 túlságosan bizalmast, hol túlságosan
 bizalmatlant — várnak tőlem odaátról,
 csak választ, vagy még azt sem —
 közhelyszerű sorokat akár. Amit
 nagy általánosságban elmondhatnék,
 hogy: vagyok, jól-rosszul, akarva-
 akaratlanul” — vastag hangon
 morog valaki, oly idegenül, igaz,
 mintha csak én volnék az.

— temérdek súlyával az ég
 az ablakra nehezedik
 bundásan terpeszkedik
 kémlelőlyuknyi vatta-rés —

Megfordul a szél, a borzas árnyékok
 újranovekszenek, a zöld kupolájú
 fák alatt (a fák már betöltötték
 a hatvanat)
 — nem szólok (vértelenek a szavak)
 — nem beszélek (élek).
 („Minden, ami az égen és az ég alatt,
 s így a földön ragyog, zeng
 és illatozik, támad és
 szárba szökken, de mi úgyszintén
 elmúlik és lehull, csökken és
 néma lesz, halálra válik
 és elsötétül.”)

SZOKOTT-E ŐSZ LENNI PARAGUAYBAN? (VI.)

(Regény)

BRASNYÓ ISTVÁN

ELVÉRZIK A SÖTÉTSÉG

— gondolom, ahogy hozzákoccanok ahhoz a valósághoz, amit képzelek magamnak, odaütődök, mint kavics a pohár falához, magas és csengő hang hasít a fülembé, s egyre inkább elvékonyodik, de mielőtt végleg elhalna, szinte a bőrömön érzem a borzongását, ujjam hegyével kell érintenem, hogy csillapítsam, a poháron is, meg a bőrömön is — mennyi idő múlhatott el megint, azóta, hogy figyelem, igyekszem neki ablakot nyit, hogy kikergessem, akár a szobába tévedt darazsat, nagyjából azzal az óvatossággal is, mintha attól tartanék, hogy felém fordítja a fullánkját, pedig a jellegtelen, lompos éjszaka az, amelyik a fenekével fordul felém, asszú és langyos lüktetés odakinn, amelyet a szeméttelpek szélén képzelhetne el az ember, a bogáncs terjedelmes, dörzspapírként érdes levelei között, megérezve a napközben rájuk hullott por szagát, és most mintha váratlanul eső készülődne, s egy pillanat múlva itt talán minden bugyborékolni és fortyogni kezd, a talaj belsejében, a szint alatt levő üregek öklendezve nyelik a vizet, de hamar megtelnek, és az addig beléjük ömlött is kicsordul, égre fordult fehér és habos hassal, akár a döglött béka, egy terebélyes örvénylés csak, s a talpával felfelé álló elhajlított bakancs alá már semmi odaképzelné az elásott lábat is, a lyukas fazékba meg az egykori fejet, s tán ilyen időben is csillag fürkészi vagy csillagot fürkészik a rozsdát virágzó résen: eddig tudom figyelemmel követni az exteriort, amelynek egy pillanatra része vagyok, de azzal már nem vesződök, hogy az ablakot egészen kitarjam, és a mélyebb átélés céljából közelebb hajoljak hozzá, váltogatva ma-

gam alatt a lábamat, s kutyák nyüzszítését figyeljem, hogy talán párzani szoktak ilyenkor, s hajnalban is összeragadva vonatoznak, mint valami újdonsült lény, amelynek mindkét végén feje van, s még a leghamisabbaknak sem jut eszébe harapni, hanem valami meghökkent és alázatos szemérem van a pofájukon, ahogy lobogó bundával és fülekkel előre-hátra tolatnak, képtelenül arra, hogy azonos haladási irányt válasszanak, hanem most a sötétben inkább talán a holdat kereshetik, rozsdás dróthurokra akadva, és engem nem érdekel ennek a halálos kéjnek a hangja, emez a magas és pokol torkaként visító köt le, nyúzza a bőröm, mintha ötven-dináros királyi ezüstöt csendítenének késpenge fokával közvetlenül a fülem mellett, hogy a rezgéstől lúdbőrzeni kezd fémes hajszálaim töve, hamis ezüst szól talán így, ilyen hangon a hamis időnek: véged van! Ám nincs vége, és a fenyegetés súlyával sem vagyok tisztában, ha nem nekem szól, nem is tudom komolyan fontolóra venni, de vajon nem nekem szól-e, mintha ezt a lehetőséget figyelmen kívül hagynám, vagy úgy vélem, elég hosszú ideje vagyok itt ahhoz — hol tulajdonképpen —, hogy már edzettnek tekintsem magamat ilyen szempontból — ezekről az idegen helyekről bármikor kitehetik a szűröm, még ha cseppfolyóssá is válnék, akkor is kilapátolnának, kimeregetnének, az udvarra öntöznének, vagy gumicsövön vezetnének ki az utcára, közben nem hagynának fel a pénznek az örökös felhánytorgatásával, pedig csupán az az ötven-dináros van még a kezem ügyében, egészen a lelkem mélyére ülepülve, nos, az mindenképpen visszamaradna belőlem, tehát ezt az antik érmét szeretnék minduntalan megszerezni, figyelem naponta a szimatolásukat, a szájuk rángását, ahogy lassanként széjjelárad bennük az elszánás, kitölti őket, már-már a szégyenkezéshez hasonló reakciót indítva el bennük, ám csak kibuggyan alóla az eredeti szándék, a keserves zsákmány leltárba vétele, én meg nagy, esetlen medveként várom, hogy lerántsák a bundámat az intellektusom fölé kerekedő lények, ekként végződik barátságos körülszimatolásom: bizonyos pénzt szeretnék megkapni, amely valaha megfordult a kezemen, de mostanra csupán a legendája él, s ez a hatalmas legenda az, amely denevérhangon süvít felém a sötétségen át, engemet is kihozva a sodromból, de legalább magamnak igyekszem számot adni arról, hogy hová is tettem egykor azt a tekintélyes összeget, amely ma mindennél hevesebb érdeklődést vált ki, szinte besugározza körültem a sötétséget, megjegyez, akár az évszázadok múltán fellobbanó

arany fénye, a lidérccláng, habár az egésznek nyoma sincs, nem maradt róla világos jegyzet, még csak a tenyerembe róva se az ott felsejlő betűk között, hacsak nem épp maguk azok a jelek képezik valami feltáratlannak az értelmét, amivel feltehetőleg hiábavalóság foglalkozni, bár az az elképzelés is lehetséges, hogy épp ennek révén jutunk máshová, vagy legalábbis én jutok, egészen pontosan kifejezve: errefelé kényszerülök, mintha nekem volna sietős.

Ezek között a paszuly- vagy paradicsomkarók között a nyárvégen!, mintha semmire sem emlékeznék vagy lehetne semmire sem emlékeznem, hogy mikor is jártam legutóbb errefelé, hirtelen éles kanyarodással a fejemben errefelé térve, nem várt irányból ütve rajta a városon, vagy oldalba kapva, magam csodálkozok a legjobban azon, hogy merről, épp a nyomorúságos deszkakerítésen lépve keresztül, amely egyetlen rúgástól elterül a magas fűben, s utána szögesdrót-gubancokkal birkózva — mintha efféle esztelen akadályokat állítottak volna elém, nehogy elérhessem célomat, a közeli és kivilágított terasz szögletét, ahol ketten már javában gajdoltak, sok bort megihattak eddigre, és úgyis mindegy volt már nekik, hogy jövök-e vagy sem, hát kedvem szerint inkább sem, mint igen, de ha már itt voltam, attól tartottam, hogy háttal fordulva a fénynek nem találnék vissza az útra, amit tapostam magamnak, lágy borongás volt a levegőben, akár eső előtt egy kőfal tövében, Belgrádban láttam egyszer ilyet, a bodza elkomoruló lombjának az esőtől hirtelen szürkére változott tükrében, amelyben mintha hanyatt estem volna, és zuhanni kezdtem visszafelé, hova az ördögbe, miközben mintha éveket veszítettem volna, amíg csak bizonytalanul meg nem éreztem magamon a gárdista-egyenruha szövetét, nadrágomon a vörös lampasszal, és a sapka ellenzője be nem határolta fölülről a látóteret, s akkor vágtam oly hirtelen neki az esőnek, mint most ennek a világosságnak, ügyet sem vetve arra, hogy miféle akadályok merülnek fel közben, vas-hordók meg szemeteskannák, tojóznivaló szárnyasok vagy nyulak ketrecei: ennyivel váratlanul tartoztam magamnak ezen a terepen, ha ott és akkor az eső nem tartóztathatott fel, itt most a sötétségtől megkuszált fény nem képezhet akadályt híres lábaim előtt, amelyekkel keresztülgázoltam a múlt idő esőjén, most egyszeriben sóska- és paradicsomszálak nem állíthatnak meg vagy az öntözetlen paprikaágyások; ám egyáltalán, ha már itt járok, ennél fontosabb dolog belenézni elképzeléseim lyukas fazekába, ame-

lyet valahol a ház konyháján rotyogtathatnak, nem tudom, milyen zsigereket főzve benne, ezen a kültelki poszton, ahová annyira véletlenül vetődtem, akár a megiramodott szél, hanem azok ketten a gajdolást mindenesetre abbahagyták, még kezük a levegőben volt, de már várakozva és érdeklődéssel fordultak abba az irányba, amerről zajosan közeledtem, mintha nem ezt várták volna, vagy egyáltalán semmit sem vártak volna, jól megvoltak úgy, magukban, egy ősz hajú meg egy fiatal, göndör, inkább vörös, mint szőke férfi, az italtól kocsonyás tükrű szemmel — hát mit is képzeltem volna, talán fogadó bizottságot, ahogy szuszogva hatolok itt előre a laza talajon, talán azt kívánnám, hogy a vállamra boruljanak, miként az alkonyati fellegek a sugárkoszorúban — nem olyan időket élünk, szinte végveszélytől terhes a napunk, ha majd a két részeg, de inkább a fiatalabbik, kiadja magából az italt a terasz kövére, s a nagy loccsanás szemcséi a cipőm orrára csapódnak, mintha pontosan a lábam elé vizelnének, akadékoskodni fogok-e vajon, bár nem hinném, mert nyomban le fog kornyadni, akár a májusi tulipán, amely nem tudja elhullatni bíbor szirmait, de a vörös fejére még rá fogok csapni az öklömmel, hogy odakoccanjon az asztal lapjához, s bánom is én, milyen képet vág majd ehhez az agg, hiszen már kitapostam a hónapos retkeit, átcsörtettem a hagymáján, és lábamra tekeredve vonszoltam magam után dinnyéinek indáit, s hogy mindezek után még én mutakozok indulatosnak; ez már nem mindennapi, és kifejezetten rám vallana, ha időközben egy másik, valóságos esőben nem távolodnék el annyira a kőfaltól, a lombok nyirkos tükrének közeléből, hogy ne lehessen szavamam venni, csak még azt látom, hogy széthúzott ajakkal néz rám vagy utánam a göndör hajú, majd a füléig szalad a szája a fájdalomtól, és a kiguvadt szeme fehérje elvörösödik, mi a fenét gondolhat magában, amikor nem tud talpra állni, és beszéd közben összekeveri a hangokat, illetve egyetlen hosszú hang a beszéde, éééééé, aláfestve csecsemőgügyögéssel, vagy ezen a hangmagasságon zubog benne valami, amit hamarosan szintén ki fog adni magából, miután én még mindig igyekszem megmenteni az egyenruhámat, habár nem az van rajtam, s egyáltalán a nyomára sem tudnék már jutni, csak képzelődés mindez, a másik lesz a valós, ahol eléggé benne lehetek a lében, bármit változtat az a helyzetemen? Hátrálva fokról fokra — mert ha szembe haladok, talán akkor is hátrálok —, békés távozó, aki egyszerűen szem elől vész, annak

ellenére, hogy mindig azon vettem észre magamat, akárhol képes vagyok leragadni, olyan benyomás alakulhat ki rólam, miszerint nincs hová mennem, nem tudok hová lenni, vagy annyiképpen értelmezhetnénk ezt a veszteglésemet, tétovázásomat, téblábolásomat a legkülönbözőbb napszakokban, habár csupán kapaszkodót keresek vagy jó kilátást — mire? hová? — az éjszakába, vagy nem is annyira az éjszakába, hanem a sötétségbe, mintha a fegyver célgömbjén át néznék vagy teodolittal mérnék fel valamit, amihez aligha értek, vagy amit hihetőleg el sem tudok képzelni: nos, marad az, hogy megyek ugyanazon az elméleti úton, amerről jöttem, s itt ér utol a kiáltás, női hang, amely nemigen emlékeztet az iménti pendülésre, ahogy fém koccanna fémhez, sokkalta inkább valami madár hívó hangja ez, ami szintén madárnak szól, nem nekem, nem rikoltás vagy riasztás, hanem egyszerű sürgetés, akármire vonatkozhatna, de célja alighanem az én megriasztásom, mintha afféle riadozó, bolygó, hazajáró lélek lennék, aki idegen kebleken keresi üdvösségét — hát ettől aligha futamodok meg, sőt, megtorpanok egy percre a kíváncsiságtól, ugyan miféle krisztusimádásnak lehetek még tanúja (aki látna visszaneézni a gyöngé világosságban, bizonyára fájdalmas mosolyt ismerne fel az arcomon, mintha távoli szélbe szimatolnék az illatok után, és a hangok kesernyés ízére gondolnék, ahogyan a hajnal érhetne itt a hiábavalóan eltöltött éjszaka múltával), hanem hogy Oltsátok le a villanyt! Oltsátok le a villanyt! — ezt hallom, egyszerűen mély lélegzetet veszek, mint aki víz alá számít merülni a következő pillanatban, egy sötét loccsanással eltűnik, és a gyűrűző hullám a feje felett egy pillanatig még arcmását mutatja, amely egyre darabosabb lesz, amíg csak határtalanra nem tágul, és többé semmit sem idéz fel, nem emlékeztet, hiszen maga sem emlékszik.

Emlékszem viszont arra, mintha minden korábban történt volna, zöld és hullámos plexiüveg mögött vagy ezzel elrekesztett helyiségben, talán annak a lépcsőnek a tetejében, ahonnan csizmás lábamon leereszkedtem, furcsán hajlítgatva közben a térdemet, a csizma szára túlságosan szoríthatta a lábamat, vagy a térdem nem jól feküdt meg a peremén, és itt, a lépcső aljában keresztül-lábaltam valami isten teremtményén, miközben egy másik, annak a hasonmása vagy elcsatangolt tartozéka hozzám csatlakozott — volt az egészben valami rendkívül különös, az a félhomály vagy derengés az utcán, azután az a lény vagy teremtmény, hogy egyből úgy kezdtem érezni magamat, mintha sírkőről kölcsönöztem volna

a nevemet, ami korábban meg sem fordult volna a fejemben, most meg egyszerűen szinte tényként könyvelhettem el, és itt is, az utca két oldalán, azok a nyomorúságos udvarok meg kertek, amilyenekre a sorozatosan rám szakadó, szinte egymást váltó, folyamatos sötétségekből emlékeztem, és ezekből valahogy több volt, mint derengésekből, a derengés tudatom egy másik rétegén vonult végig, anélkül, hogy valami módon kapcsolódott volna emehez, és most a derengésbe értem, akárha valami kontinensre tettem volna a lábamat, ahol majd sok dolgot kell még tapasztalnom, hogy esetleg némiképp a keletkezési helyemnek tekintsem, egy napszaknak, amelyben majd felébredek, amely feltétlenül rejtgeti valahol ébredésem időpontját, s most meg váratlanul benne találok magamat, kitéve a szélnek, s mivel szembe fú, erősen le kell szegnem a fejemet, hogy állam szinte a mellemnek préselődik, és most nyoma sincs benne a fájásnak, egyik oldalon sem érzem, olyannyira, hogy meg sem tudnám most mondani, merről kellene valójában éreznem, tehát az állkapcsom békén nagy, egy ideig valószínűleg mással is foglalkozhatok, nem csupán a sajtósával, amely igencsak igénybe szokott venni, de most, hogy visszakaptam vagy visszakerült a lábamra a csizmám, egyszeriben kellemesen kezdem magamat érezni, amint lépegetek vékonynak tetsző lábaimon, a túlságosan feszes és szűk csizmaszár teszi, száraz helyen állt eddig, ha ennyire összeugrott, de legalább nem lepte be a penész, miként várhattam volna, s anélkül, hogy a derengésnek vége szakadjon, vissza is tudtam térni indulásom helyére, s az idő, a napszak, az óra itt sem vált sötétebbre, tehát mondhattam, hogy kikötöttem itt — mondjuk — ebben a házban, bár aligha tudtam róla valamit, legalábbis nem annyit, hogy egyből otthonommá üssem, az otthonom feltehetően máshol volt, ahonnan eltávoztam, bár nem tudom, hogy sorozatosan-e vagy mindahányszor más-más helyről, inkább több helyről is eltávozhattam, míg ide megérkeztem, olyan igénnyel, hogy vissza fogok még térni, és mivel a csizma a lábamon igen feszes volt, nem is adtam ennek a visszatérésemnek olyan nagy időt, ugyanaz a sajtós volt a lábamban, mint azelőtt az állkapcsomban, csupán az aggasztott, hogy nem voltam tisztában sem a nevemmel, sem az arcmásommal: végleges névként ugyan ott volt tenyeremben a bélyeg, a betűk sora, amelyeket kimondani ugyan nem tudtam, de le tudtam volna mindenkor írni, ha megfelelő felületre akadok, sőt le is írtam volna, ha ennek szükségét érzem, ujjaim alatt két redő

közén ott állt *rovó* kezem tenyerében, bármikor felidézhetően, COCQREHELLES, csupán erre kellett emlékezniem, de arcmasomra a képzeletem is reménytelenül rövid és felületes volt, tenyereimmel tapintva arcom nem mondhattam, hogy szakállam van, de borostás voltam, tehát valamitől — az utolsó borotválkozástól számítva — valamennyi időnek el kellett telnie, és ez lehetett hét vagy tíz nap, ennyi volt az, amit ezt megelőzően valahol másutt töltöttem, milyen állapotban vagy helyzetben: erről fogalmam sem volt, a hely meg, hogy hol, egyszerűen nem keltette fel érdeklődésemet, mert az vissza fog még térni, és felismerhetem, ha bármilyen szempontból is érdekelt leszek ebben, s ezt az érdekeltséget máris visszautasíthatom vagy elvethetem, mivel sohasem érdeklődtem kifejezetten a magam dolgai iránt — ha nem egy másutt kibontakozó cselekmény vonz vagy igazgat, akkor mi — tehettem volna fel magamnak a kérdést, de kérdés sem volt, ahogy válasz sincs, csupán ráhagyatkozás, jobb híján az eszemre vagy a véletlenre, invencióimra, s a derengés mindig fakaszt valamit, mert világosságot imitál, pedig csupán kiutat vagy kitérést jelent a fénynek, szolarizációt, hogy a világos a fekete és a fekete a fehér, és huzamosabb ideig nézni, sőt látni így teljesen mást mutat végül, mintha csak az egyik árnyalása volna mértéktelenül kihangsúlyozott vagy bántóan éles, de melyikre nézve?

Ezt én fejtegethettem vagy feszegethettem volna, bekapcsolódva a társalgásba a zöld plexiüveggel lerekesztett szűkös térségben, de nem az a kopasz és alázatos ember, akihez ez igazából illetet volna, neki csak a könnye csorgott, amit ugyan nem tudtam mire vélni, hogy csupán szervi vagy kifejezetten érzelmi alapon megy-e végbe — érdekes módon nem lepett meg vagy nem indított meg, mindössze nagy alakítási készséget és rendkívüli célratorést sejtettem mögötte, mit sejtettem, biztos voltam benne: ez az a jel, amire engedni kell egy tuskóval szemben, mivel éppolyan, mintha beszarozta volna magát, s most a másik felé nyúl azzal a kezével, hogy megszeresse vele, óvatlanságából őt is összekenje — rettenetesen feldobnak engem ezek a jelenetek, a letámadott fél kezdeti huzakodása, mintha buzerálni akarnák, míg csak észbe nem kap és fel nem csillan előtte a lehetőség, hogy mindez alól megválthatja magát szolgálattal, pénzzel, miegymással, klasszikus görényháború folyik ilyenkor, a mirigyek és a váladékok dolgoznak inkább, elfojtva talán egy-egy fing is felszáll, árnyalatként, nevezhetnének úgy is, hogy ez az iskolamester harca a mímessel, és a kemény,

tökös iskolamester lépéselőnyben van, épp most a feleségére hivatkozik, példaként hozza fel, tétként veti be a játékba, emebbe a családi körbe egy idegen asszonyt, mire a mimes hirtelen meghátrál, afféle ravasz és theatronra illő kitéréssel félreszól — ó, istenem, mennyire kedveltem én ezeket, és most egy iskolamester tesz túl egyikükön a csorgó könnyeivel és a hitvese fehér lába szétfeszítésének ecsetelésével — nos, igen, hiszen az ecset a szakmája, a csorgó olaj meg a döglött lakk, ha tudna vele mihez kezdeni, és nem csupán kancsal Szűz Máriákra futná az indulataiból meg sorvatag, elvirult csecsemő-Jézusokra; majd áttevődik ez a jellem egy másik korba is, a mézeskalácsos mester lázadozni fog a formátlanság ellen a rokon ábrázoló szakmákban, hiszen megvan, hogy mi hogyan készül, minden megtanulható és kiismerhető, ami viszont nem, az nem való erre a világra, ebben engesztelhetetlen marad eszme és eszmény; de most itt a feleség lába következik, a szegénység verte lába, amelyet nem hajlandó a nyomorra széttárni, nincs keféls; ezzel a világgal vagy ezen a világon? — hanem a váladékoknak fel kell törniük az emberből, s ezt a megkomponált jelenetet szemlélve nagyjából mindegynek tűnik, hogy a test mely részén keresztül, csupán a felületes szemlélő hajlamos arra, hogy tragédiát sejtjen minden elcseppenő orr vagy lógó takony mögött; a kurva anyátokat! Valahol belül, mármint bennük, számomra ismeretlen rendszerben komoly fordulatai is voltak ennek az okvetetlenkedésnek, és ilyenkor az iskolamester valószínűleg újabb adag könnyet eresztett meg vagy szitkokat és rágalmakat fújt valami bácsi vagy palánkai, esetleg futaki más iskolamesterek ellen, lilába játszó fejtetővel tett újabb erőfeszítéseket, hogy a maga javára billentse a mérleget, akár átlátszó volt ez, akár nem, gondolom, diadalra juthatott, és parádés alkotását elhelyezte a plexiüveggel szembeni falon, zöld sugárzásba, és este már bikkantatható, vagy kielégítette emez a diadal, amit a mimesen aratott, nem tudom: két haszontalan, pokolravaló ember, akikre lassan ráesteledik, csak ennyit láttam belőlük a megemésztetlen és megemészthetetlen világosságban, amelyet minduntalan visszakerődztek, mondhatnám úgy is, hogy két helyi művész, amennyiben itt erre a művészetre szükség van, és nem veszítette még el véglegesen a mecénását — a művészeteket mindig nagyobb hűhóval zajlónak képzeltem el, sok ah! és oh! felkiáltástól meg sóhajtozástól kísérve, az elismerés heves megnyilvánulásaitól, hogy bravó! meg bis! — és ezek most nekem tönkreteszik az illúziómat,

hogy úgy érzem magam, mintha túlságosan is sok piláfot ettem volna napközben a zsidó menzán, amelynek az volt az előnye a többi menzával szemben, hogy itt senki sem politizált, itt az idős hölgyek szipkából szívták a cigarettát vagy csipesszel fogták, és némelyek étkezés előtt kezet mostak, és csupán egyszer lökte fel valaki a teliaggatott fogast, bele a kelkáposztába, de utána illetudóan elpirult, mint aki nem jut levegőhöz. Ilyen környezet smakkolt énnekem, smakkolt volna, mert itt senki soha meg nem haragudott, vagy ha megharagudott is, nagyon gyorsan elpárolgatható a mérge, és egyetlen hangos szóváltásba sem kapcsolódhattam be, mert nem is volt ilyen, a vizeskancsók is üvegből voltak, és nem bádogból, senki sem tartott attól, hogy a kosztosok egymás fejéhez fogják őket csapkodni, és cudar nótát énekelnek beszeszelve az összetolt asztaloknál, vagy a felszolgálónő fenekébe csípnek vagy egyszerűen megbirizgálják: az ilyesfajta kezdeményezésnek itt eleve fasza tört, ez az utca másik oldalán ment, ahová ki volt írva, hogy KOLLEKTÍV, és én szívem szerint oda csatlakoztam volna, az önkéntelen felkiáltások és az őszinte véleménynyilvánítások özönébe, a hétpróbás öreg hivatalnokok közé, akik kerékpáron járták a várost, és a biztonság kedvéért láncdarabot hordtak a kabátjuk zsebében, de nem kerékpárláncot, hanem olyat, amilyent a kísértetek viselhetnek, és ezt számomra kideríthetetlen céllal, hogy netán valamihez odakötte vontassák magukat vagy esetleg láncra verjenek valakit, valami megrögzött adósát a hivataluknak, vagy csupán azért, hogy ezzel zárják be a kerékpárt, de sohasem zárták, a láncok meg mindig csörtögtek valahol, talán a derekuk köré tekerve — már arra is gondoltam, hogy esetleg kóbor kutyát szeretnének fogni, hogy ne legyenek annyira magányosak, és ha zsinigre kötnék, azt akármikor elrághatnák, mert ezek a kutyák olyanok, akár a szerelmesek, nem nagyon tűrik a kötöttséget, vagy ők maguk voltak holdkórosok, s ezzel a kopott láncsal lakatolták oda csuklójukat a nyikorgó sodronyú vaságyuk végéhez, amelyet talán sohasem illethetett asszony teste, két ember súlya alatt a sodrony annyira kinyúlt volna, hogy az alul fekvő feneke feltétlenül érinti az ágy alatt levő üres befőttes üvegeket, bár ha eltörnének is, sebet nem ejthetnének rajta, mert a sodrony szövése akár a lánccingé, aki benne fekszik, alulról sebezhetetlen; szóval, ehhez a magányos ágyhoz lenni odaláncolva éjszakáról éjszakára, viselve azt a kockázatot, hogy esetleg kígyúlhat a szalmazsákja, s akkor már késő piszmogni a lakat zárjá-

val, amúgy meg hogyan vonszolhatna maga után az ember egy lángoló ágyat vagy vörösre hevült ágysodronyt — mindezek olyan kérdések voltak, amelyeknek fontosságát, sőt súlyosságát átérezhette az ember, anélkül, hogy valóban problémát is jelentettek volna a számára — ám látni kellett, ahogy délutánonként a söntésnél itták a fröccsöt, külön-külön a sarokba húzódva és szóttan magányosságban... tüzet kellett volna kiáltani vagy vizet fröcskölni rájuk, lehetőleg hosszú sugárban, akár az éjszakai vízköpő... Mindezt a csizmám sarkára kötve vonszoltam magam után, és hullámzott a nyomomban, akár a hajnal felé lenyugvó hold a pocsolyák tükrében, terepi szolgálatot teljesítettem, és magányos voltam, közben sóvárogva gondoltam asszonyomra, akiről nem tudtam, hol lehet, és az ő keresésére kellett volna fordítanom minden időmet és erőmet, és nem a vasúti töltésen gyalogolnom éjszakánként, mintha vonatot várnék, hogy futtában felpattanjak rá, és vitába kezdjek valami álmos kalauzzal, aki örökös szomnolenciával küszködve rálép az ember lábára — érdekes, hogy a világ valamennyi kalauza mennyire mocskos, gyűrött ruhájú és primitív lény, mindig sarkig nyitott nadrágslliccel imbolyog a szerelvénnyek folyosóin, úgyhogy nyomban az izzó ágysodronyt juttatják az ember eszébe, meg a hosszú gatyás, lógó gatyamadzagú hivatalnokokat: bizonyára rengeteg bajom lehetett ezekkel a kreatúrákkal, ha annyit foglalkoztatták mindenkor a fantáziámat, hogy gyakran már a lényegre sem figyelhettem tőlük, csupán egyetlen olyan élmény kötött a valamikori, az egykori utazásokhoz, amely mindenképpen a hajnalt, a fokozatosan ezüstbe forduló derengést jelentette a számomra, amikor egy szaxofonos az elhamvadó harisnyájú világítás alatt váratlanul talpra szökkent, és nyálazni kezdte a szaxofon fúvókáját, amelytől fogai szinte egészen, a tövükig lekoptak, majd belefújt, mintha az ember kabátjába fújtak volna bele, s a hangtól nagy, megfagyott árnyékok kezdtek zörögni, akárha bádogból lennének, és kinek jutott eszébe a lekonyuló vers, mely jeles és izgága embernek, aki már fuldoklott az őszi pályaudvarok kénköves mozdonyfüstjétől és a mellékhelyiségek kátrányszagától, amikor még csak a tejeskofák járnak Kálmán Imre szülőháza előtt:

*Milyen fehérek tudnak lenni az éjszakai utak!
Holtak fűjják, elmetszett szárnyak kavarrják porukat!*

Végtére is elharapózik, túlárnyal mindent az ezüst vagy csupán a csillogása, mintha a csontokra rakódna le zománcként, üledék-ként, és megszűnik az egybehangzása, kioldja valaki a bokrétát!... és most ez a sodródás, mind feljebb vagy egyre lejjebb, az égbolt meg a tükre, amit állít, s a kettő között haladni egyre sebesebben, mint akit felszippant a szivárvány, felszippantja mind a kilenc életét.

A szürke ló, kocsiba fogva, a tört sugarú napsütésben igyekezett hosszúra nyújtott, szőrös ajkaival elérni a felmagzott, száraz fűcsomót a fa tövében, alighanem megérezhetett ekkorra, reggel óta úton voltunk, egyre csak nyújtogatta a nyakát, hogy lazítson a gyeplőn, míg nagy hangon rá nem kiáltottam a vällig érő deszkakapu felett:

— HÓ!

Egy ideig nyugton maradt, öreg jószág volt már, és sejtette, mi lakozik bennem, de tudtam, ha nem nézek oda, megint újra-kezdi majd, legalább megítathattam volna, ám a kútban szinte a talajjal egy szintben állt a víz, tyúktollak úszkáltak rajta, valahogy olyan színe volt, mintha valaki belemosta volna a csizmáját, hát ebből ló biztosan nem inna, nem is próbálkoztam vele, a kutya a hátam mögött meg tépte a láncát, hát úgy volt már, hogy agyonvágom, de legalább seggbe rúgom; a ház körül viszont senki, sehol senki, egyetlenegy dünnögő, ágyban fekvő öregasszony volt a házban, talán az egész utcában, az egész Kuracfaluban, vad, ködszínű, bozontos ősz hajjal, a ház padlója pedig mintha parafából lett volna, hajlott és be- beszakadozott a lépteim alatt, iparkodtam is kifelé, amilyen sebesen csak lehetett, no, nem, a fene a dolgotokat, ezt nem fogjátok elsütni nekem, ebből már nem esztek, és amikor a lábam már a koci csatlóján volt, hátratekintettem még, és egy pillanatra feltűnt az ablaküveg tükrében az arcom, de ahogy körülnéztem, semmi olyan nem akadt a kezem ügyébe — téglá, kerékvető kő, fületlen bili, akármi —, amit az indulattól elsápadva belevághattam volna, hogy inkább az országút vezessen keresztül a fejemen!

Pedig valamikor! vagy nemrég! vagy ki tudná megmondani, hogy mikortájt, amikor még minden együtt volt, illetve a gondolat és az elképzelés még nem szakadt el az anyagtól, és a jövőendő nem kedélybetegre alapozott, hanem a macskakő még egészségesen pendült a kerekek vasalása alatt, és a kocsisok nem egymás rakományára sunyítottak, a magas társzekerek az égből jártak,

fellegeként lobogtak tova — nos, ekkor még érdemesnek tűnt sarcolni a világot, nem elszegényedett fukarok uralták, pontosabban igyekeztek kiterjeszteni felette uralmukat, az üresség és a néptelenség felett, mintha kipusztult volna a cigánytábor, nyakig betemetett volna bennünket a föld, mindent eltemetett, egyszerűen megemelkedett a szintje, mintha az egész logikus és reális történelem a föld alatt volna, és ugyanakkor a papírhalmokban folytatódna, munkálkodna, akár a nyű, a szű, az atka, a gomba, egyre fogyatkozó számú betűvel, mind kisebb lehetőséggel az értelemre, hogy ezeket a fogalmakat valamikor is össze lehessen vonni, ne csámborogjon el az egykori jelentés, ami már nem is ugyanazt jelenti a fokozatosan elforduló idiómában, hanem mit jelenthet, lófászt, hogy a teóriáink nyakon fostak bennünket a szarvas időben, és ballagunk utánuk az ökör farkához kötve, arra várva, hogy majd egy napon, ó, egy napon . . .

Miután sebesen tisztáztam szemléletemet, felültem újabb néze-
teimnek, végbement bennem a kinyomott hegyű sipka átváltozása, ismét a szemhatár felé néztem, és eszembe jutottak rokonaink, akik ott laknak a szemhatáron, a szemhatáron túl, akik ott vannak belesüppedve valamibe, beásva komposztba, ganéba, televénybe, és én nézek ki az éjszakai ablakon, és bolha mászik rajtam, és hallom a horkolást az ólak felől, ejnye, vagy valamelyik sertés állat horkol itt emberi hangon, vagy valaki kapta magát, részeg fejjel, és befeküdt közéjük éjszakára: minden kész rejtelem és nyilvánvalóan szerencsétlen megoldás.

De hát hová lett az ezüst a fehér falakról, egyszeriben mintha fázni kezdenék, talán a bortól, amit meg sem ittam, de meg kellett volna innom, mindig ez merül fel bennem, és mekkora távolság van itt hirtelen közötttem meg a bor közt, még akkor kellett volna odakanyarodnom a csárda elé, amikor a kocsin ültem, sőt, még korábban, amikor még lovam volt és ló járt alattam, és nálam volt a pénz is, amit lépten-nyomon követelnek tőlem, rajtam, kutatnak utána a holmim között, s azt valóban képtelen vagyok elviselni, hogy összefogdossák, megforgatják, majd hogy magukra nem öltik az avítas darabokat, csupa fodor meg selyem mindegyik, idegen kontinensre való, vagy hidaljuk át azzal, hogy egy másik korszakba, későbbibe-e vagy előbbibe, ezt elhanyagolhatjuk, akár a látványt, ahogy két gyertya között nézve keresztül asztalnál ülök merev derékkal, két kézfejem van csupán az asztalon, nem kocsmai könyöklés ez, és a hajam egészen ritkás,

talán az éghajlat miatt van, vagy a klíma terményei, amelyeket elfogyasztok, váltják ki átalakulásomat, bár nem vagyok tőlük zömökebb, inkább karcsúbbnak látszom a szokottnál, és az éjszakai hangok semmiképpen sem az itteni és mostani csend, inkább rikoltozás vagy távolságtartás, bekiáltozott tér a jelenlegi némaság helyett, és szemben velem talán asszonyom ül, most döbbenek csak rá erre, vagy érzek meg valami kihívást a tekintetében a fagyos és merev, páncélszerű plasztronom alatt: nos, ez az öltözék sikkad el rólam fokról fokra, foszlik le a bőromról, mintha sietős és nagy erőbevétést igénylő munkával foglalnám el magamat, erre születtem volna, és csupán a sebes, hatékony fogást mérlegelném tevékenységem közben, hogy dolgom lendületesebben haladjon. És egy pillanatra mégis megtorpanva, oda nem illő vagy egyáltalán hova illő gondolattal ismételten nyújtom a kezem valamiért, amit a számba veszek, s nem tudom, mi az, étel-e vagy élvezeti cikk, az íze után ítélve egyik sem, tehát fogyasztok valamit, amiről sejtelmem sincs, hogy mi lehetne, valaha talán dohányt rágtam így, de annak az ízét ismerem, és ez nem dohány, hanem idegen, semleges ízű, sajtolt növény vagy levél, s valami hatása előbb-utóbb mutatkozni fog. Mintha feneketlen vödörrel szaladgálnék, azzal az elszánással, hogy én is merítsek valamit. De addig is elködösülő, olajosra váló tekintettel, miközben arcomat egyre inkább előnti a verejték, és csukott szájjal a megmagyarázhatatlan masszát rágom, amelynek sem eredetét, sem rendeltetését nem ismerem, és úgy tűnik, velem szemben asszonyom is ugyanígy tesz, és arca ugyancsak homályban marad, akár az enyém, csupán állkapcsának lassú mozgását tudom megfigyelni, ami a gyertya lobbanó lángjától vetett árnyék is lehetne, szinte a magam arckifejezését olvasva le az övéről, egyre várom a felerősödő morajt vagy dübörgést, a kiszabadult vagy szabadjára eresztett elefántok csörtetését, a türelmetlenségtől egyre ritkábban és mind mélyebbeket lélegezve — hol láttam vagy hol éltem át ezt, hová lett ez a pillantásom, milyen hely marad itt elképzeléseimnek?

Ám más elhatározás szerint nyelvemet inkább foghíjas ínyemre tapasztva hallgatom, hogyan folyik odakinn a faszolás: már hajnalban nekifogtak, hogy mindannyian idejében megkapjanak mindent, hordókat lökdösnek lefelé, amelyek nagyokat puffannak, meg ládákat dobálnak a földre, törődik is valaki valamivel, ha folyik, hát folyik, ha reped, hát reped, reggelig még feltámad a

szél, s ahogy neki-nekiiramodó rohamokban fújni kezd, emelgeti majd, dobálja a lovak sörényét, hónak, mondod, hónak még nyomma sincs, az emberek pedig végre faszolnak, amit csak érnek vagy osztogatnak, tavottát meg benzint is — a gyertyafénytől az ellenkező irányban levő ablak felé fordulva, amely a mindenkori derengésbe néz, várok még egy ideig (a kopár terepen csak messze sejteni egy-két fúrótoronyot, de azokat is már elhagyták, üres alattunk a föld méhe, vigasztalanul kotyog benne a hideg talajvíz), amíg szét nem viszi a fene őket; különben is oly ritkán van faszolás, és oly hosszú időre szól, bár valahol azonban mégiscsak számon tartják, ahogyan mindenkit számon tartanak, sohasem kell attól félni, hogy valaki nincs számba véve, valahol nagyjából azt is tudják, ki mennyit alszik, megközelítő pontossággal létezhetnek ilyen adatok, ám ezek annyira felszínes dolgok, hogy nem lehet rájuk alapozni, mert amit valaki nem kap meg vagy nem irányoznak elő a számára, azt magának kell megszereznie — ez mindenesetre alapvető hiba, gáláns nagyvonalúság, sőt rendszerbeli érdektelenség; a falnak idebenn valami hihetetlen színe van, amilyenre a falusi tűzhelyeket szokták festeni, fehér, felengedve sárgával és kézzel, a kék átüt a sárga sápadozásán, és leginkább a hamuszín felé hajlik, már-már szinte arc- vagy bőrszín, ahogy jóformán különválnak a háttértől, ez az árnyalat mindenesetre közelébb jön, mintha még nem ülepedett volna le a rapacos falra, valami étkezédét juttat az ember eszébe, és aki állt valaha ilyen étkezédének az ajtajában, nyomban megérzi a bőrére vetülő sápadtságot, a valós színek fáradtságát, fásultságát, háttérükben a még néptelen konyhával, vagy a konyha esetleg kirekeszthető, leválasztható, elszigetelhető, mind a gondolattól, mind az elképzeléstől, csupán az alacsony terep marad a döntő, és körös-körül, mint egy végtelenül gyűrűző fekete hullám, a szántások barázdái, s mi üti ezt a végtére is mozdulatlan hullámot a benti hamuszínűhöz hasonlóra váló, zselészerűen ruganyos, mondjuk, egy kiáltásra, zörejre egyetlen tömbben megránduló égbolt alatt, annak a rövidke időnek a feszültségével, amíg az ember a köpönyege zsebéből elővesz egy kézigránátot, s miután akvitalja, hatalmasra tátott szájában a foga közé szorítja, és immár a megjegyzés igénye nélkül gondol három különböző számot.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

KOSZTOLÁNYI-CENTENÁRIUM

FANATIKUSA AZ ELTŰNT IDŐNEK

BORI IMRE

Amire Kosztolányi Dezső, a fiatal költő s már sikerember, szinte költői tudatosodásának első pillanatától kezdve készült, azt 1910-ben valósította meg *A szegény kisgyermek panaszai* című versciklusának megformálásával, majd továbbbépítésével az elkövetkező évtizedben. Valójában e ciklus verseit írva volt érzelmileg-eszmeileg kész igazán. Az összegyűjthető adalékok is ezt látszanak bizonyítani. Bécsből írja a tizenkilenc éves egyetemi hallgató Babits Mihálynak egyik legfontosabb levelében a következőket is:

„...Heracleitos mondja: az ember sorsa az ember jelleme; de hol van az ember sorsa: a múltban!

Létünk minden gyökérszála oda kapaszkodik, nevelésünk onnan kaptuk, első benyomásainkat onnan szereztük. Nem tudom, miért, de én fanatikusa lettem az eltűnt időnek. Gondolatok és hangulatok bánatanak. Mindég arról álmodok, hogy gyerek vagyok s oly érzelmeket érzek ilyenkor, amelyeket kifejezni sohase tudok, de mindég vigaszt meríték belőlük. Félt tisztelettel meredek mindenre, ami otthonról jó; ez szent, gondolom magamban, hisz a semmiségek, melyek már elmúltak, a múlt igénytelen tárgyai és eseményei, alkottak engemet, ők az én isteneim.” (1904. november 20.)

1907 decemberében, illetve 1908 januárjában már kész a „beteg kisfiú” szituációja is — ezzel bővíti el Lányi Heddát. A jelek szerint érzelmi és esztétikai próba volt ez, Kosztolányi a betegség-metaforával kísérletezik, főképpen, hogy felismerhette, a betegség nem szenvedés volt, hanem a gyermeki öröm forrása, egyúttal a megismerés olyan lehetősége a költőnek, amelyről nem mondhatott le: az emberi létezéssel való szembenézésre szolgáló sajátos és egyedülálló szituációját képezte, amely magán hordta a melankólia s a vele kapcsolatos nosztalgia és bánat fényeit is. Nem ebben a megvilágításban fürdik-e az 1905-ben írt

Fasti szonett-triptychonjának látványa a *Négy fal között* versei társaságában? Csak ezek a szonettek még Hérédia és Leconte de Lisle modorában készültek, Kosztolányinak ellenben annak az „érzelmi őséletnek” a költői megfogalmazásához szimbolista-impreszionista jellegű szabadságra volt szüksége, amelyről Csáth Gézának írott levelében (1909. július 12.) beszél: „Nem mondhatom el neked így, minő különös hangulataim vannak újabban. Egyenesen a gyermekkoromba törpültem vissza és élem azt az érzelmi őséletet, amelyet azelőtt annyira kívántam. Ma épp úgy jön az Este, mint akkor.” Egy hónappal később (1909. augusztus 14-én) pedig már műfajilag is minősíteni tudja, nevezve, amit alkotott, „összefüggő lírai-epikai elbeszélésnek”. Szinte furcsa, hogy éppen Csáth Gézának lelkesedik a „gyermekkorba való visszatörpülés” örömről és élményéről, hiszen Csáth Géza — mintegy Kosztolányi előtt járva — fedezi fel és írja meg a szabadkai gyermekkor és diákkor varázskertjét, első novelláskönyve pedig, az 1908-as *A varázsló kertje*, az emlékek és képek olyan világát örökíti meg, amely mindenképpen Kosztolányi versciklusának az előképe, amelyben megfeleléseket is lehetne keresni. Fölöttébb intenzív művészi hazafordulás és kollektív írói öröm tükröződik ilyen módon prózában és versben egyaránt. A Kosztolányi-levél szerint tudatosságot, valamiféle „szabadkai programot” nem lehet keresni ebben a gyermekkor-kultuszban, ám valamilyen formában mégis létezhetett, hiszen Karinthy Frigyes is belekóstolhatott. Aki azonban valóban elemében érezte magát a „gyermekkor boldog öntudatlanságának” megidézésében, az Kosztolányi Dezső volt. Úgy utazott érzelmi-hangulati „bárkáján” vissza a nem is oly nagyon sok év előtti gyermekkorába, mint aki Tahitijébe vitorlázik, ahol a marandóság élménye vár rá együtt azzal, amit úgy fogalmazott meg, hogy „általézni a tűnő életet”. Hiszen még csak huszonöt esztendő, amikor konstatálhatja: a „bús idő robog a feje fölött”. Joggal mondhatjuk tehát, hogy Kosztolányi, amikor *A szegény kisgyermek panasza*i központi verseit fogalmazta és költői tervét elgondolta, s ez — lártuk — éveken át érlelődött, tulajdonképpen a „teremtő idő” problémájával találkozott, amelyet magyar nyelven Babits Mihály tolmácsol *A szegény kisgyermek panasza*i megjelenésének az évében, 1910-ben *Bergson filozófiája* című tanulmányában: „A mi időnk teremt, újat alkot minden pillanatban. Ez azért van, mert minden pillanatunkban benn van — tudtunkkal vagy anélkül — egész múltunk, sőt őseink egész múltja. A múlt nem halt meg, hanem hat reánk; él testünkben, lelkünkben; egész valónk az egész múlt eredője; minden jelen pillanat magában foglalja az egész múltat, és valamit ad hozzá...” Elégtelenségnek látszik akár ennél az interpretációnál elidőzve, hogy elénk rajzolódjanak Kosztolányi versciklusának erővonalai: a múlt is, ami oly sok van ezekben a versekben, s az is, amit a költő ad hozzá — költői többletként. Annál is inkább, mert — mint idéztük már — Kosztolányi

éppen Babitsnak magyarázott a Bergsonéhoz hasonló ötletéről hat esztendővel előbb. De tovább is mehetünk, hiszen a magyar nyelvű filozófiai gondolkodásban is találunk egy irányt, amely a Kosztolányi-versek karakterének irányába mutat. Fülep Lajos Kosztolányival egy időben, de teljesen függetlenül tőle, az emlékezés problémáját a művészet oldaláról veti fel és közelíti meg termékenyítő módon *Az emlékezés a művészi alkotásban* című tanulmányában, amely magyar nyelven a *Szellem* című, Fülep Lajos szerkesztette folyóiratban jelent meg 1911-ben. Ebben olyan mondatokat találunk, amelyek *A szegény kisgyermek panasza*i titkainak (esztétikai-eszmei) nagykapujához kínálják a kulcsot. „Valami egészen új — objektíve — nincs az emlékezés adta (újra intuált) képeiben, hanem átformált régi kép az, a »déjà vu« jellegével. Ami egészen új van benne, az az *érzelem*, ami az emlékezés aktusával együtt jár, s amely érzelmet az emlékezés adta képpel együtt, egyszerre intuálok. Ez az érzelem kompakt egészet alkot az emlékezés adta képpel: egyetlen lelkiállapotot... Adva van tehát egy tartalmilag régi elem: a múlt intuíciónak emléke, s egy új: a jelenemnek érzelve; s e két elem egyetlen organizmussá nő.” (A kiemelések Fülep Lajostól. B. I.) Nos, *A szegény kisgyermek panasza*i kapcsán ezt az „egészen újat” keresve közelíthetjük meg lényeges sajátosságait: abban van az *érzelem*, amely mellé odasorakoztathatjuk a *megformálást* is.

Nyilvánvalóan nem kötelező, hogy az érzelem-fogalomban konkrétumokra gondoljunk és azokat keressük, de azokat is kereshetjük, és Kosztolányi „lírai-epikai elbeszélésében” meg is találjuk őket. Az ötvenéves költő visszaemlékezésében (1935. április 21.) is épen megvan még, ami ciklusának érzelem-magjában a lényegest képezte, még akkor is, ha joggal figyelmeztet nyilatkozatának kiadója, Réz Pál, hogy azt nem szabad szó szerint értenünk. Mondta tehát:

„— *A szegény kisgyermek panasza*it akkor kezdtem írni, amikor édesatyám egyszer látogatóba jött hozzám Üllői úti diákszobámba. Kikísértem a hajnali vonathoz, és talán a látogatás hatása alatt, mert eszembe jutott a vele való kapcsolatomban, az elmúlt diákkoromban és a vidéki életben, amikor a pályaudvarról visszafelé mentem, egyszer fölzendült bennem ennek a vers-sorozatnak első költeménye: *Mint aki a sínek közé esett*... Aztán rövidesen, alig egy hét alatt, az egész sorozatot leírtam, és máig sem tudtam rajta változtatni egyetlen sort sem.”

Ami föltétlenül hiteles az elmondottakban, a költő családi ihletettsége, s hogy a ciklus értése és kialakulása szempontjából releváns verscsokron rajta van az egy ihlet-bordában szöttegés nyoma, mind a megformálás módjának, mind eszmei-érzelmi felfogásának tekintetében. Ez az a több mint harminc vers, amely az első kiadásban jelent meg — a ciklus első versrétegeként, hogy ezt fogja körül, miként Szauder József figyelte meg, a verseknek egy második, majd egy harmadik rétege a „korábban és később írt versekből”. Ezt bizonyítja az az adalék is,

amely szerint 1909 szeptemberében a jelzett napon négyet-ötöt írt meg a versekből, két hét alatt pedig kész is volt velük, így az eredeti elképzelés jelentősebb módosulások nélkül érvényesülhetett: a kisgyermek találkozik a halállal, méghozzá a legszűkebb családi körön belül. E körből gyűrűznek tovább azután emlékek és érzelmek, hogy a gyermekkor elmúltának, s túl azon, az Éden elvesztésének az élményét is immár befutva tegyék teljessé Kosztolányinak ezt a költői „elbeszélését”. Ikonográfiailag is szinte teljes ennek a képe *A szegény kisgyermek panaszai* második, *És látom Őt, a Kisdedet . . .* kezdetű versében:

És látom Őt, a Kisdedet,
aki fehérlő ingbe lépdél.
Még lopva-lopva rám tekint
és integet szőke fejével.

Arany gyertyácskát tart keze
és este félve ül le mellém.
Hallom kacagni csendesen
s látom alvó fejét a mellén.

Ő a pap, az igaz, a szent,
bámulom, mint egy ismeretlent.
Gyónok Neki és áldozok
és megsiratom Őt, aki elment.

A bevezető kép sugározta ártatlanság-benyomást — mert fogva tartja a képzeletét a fehérlő ingben lépdelő kisgyermek látványa — még egyszer előállítja, kétségtelenül kompozíciós megfontolásokból a ciklus záró versei között jelölve ki helyét. Itt igazán a családi körön belül van:

Tündéri reggel. A sötét szalonba
apuska zongorázik andalogva.
Ez Mendelssohn. Álombeli kódók.

Úgy hallgatom az ajtó hasadékán
s állok a hangok közt kis ingben, némán,
mint hajnali gyöngyvirágok között.

(*Oly jó ébredni*)

A „visszaálmodások e sorozatában” (Lengyel Menyhért) a költő útmutatása nyomán az „őselet”-elképzelést találjuk meg, azt, amit a későbbi interpretáció úgy mond, hogy Kosztolányi „hangot adott a gyermekkor boldog öntudatlanságának” (Baráth Ferenc). Mélyen szimbolista ebben a törekvésében, miként azt Sótér István figyelte meg,

amikor arról beszél, hogy ne a költői eszközökben és költői módszerben keressük a szimbolizmust, hanem a versciklusnak mintegy az egészét fogjuk fel szimbolistának, mert benne a „gyermekkor válik szimbó-lummá”. Nyilvánvalóan azonban azok sem járnak messze az igazságtól, akik a részletekben is erre az irányra ismernek. Karinthy Frigyes például már az „ösciklus”, az első kiadás megjelenésekor írott bírálatában a „dolgok jelentőségébe vetett hitet” mondja szimbolizmusnak, Szeg-zárdy-Csengery József pedig a jelenségek jelképes értelmét említi, s beszél arról, hogy a „világ megtelik a sejtelmes jelképek meghatározhatatlan hangúlyával”. Ugyancsak ő emlegeti az álmot, a révületet, annak „tétova árnyalataival”, s azt, hogy Kosztolányi „egy-egy vízióban oldja föl a világot.” Szauder József nyomán a fentiekhez sorolhatjuk még a rejtélyes élet, Kelemen Péter után pedig a titokzatos mélységek szimbolista „tényét” is. Főképpen az ihlet első nagy lobbanásában írott versekre érvényes a szimbolista minősítés — a gyermekkori „ősélet” kertjének a betegség-virágai nyílnak bennük, elannyira, hogy *A szegény kisgyermek panasza*i akár a betegség mitológiájának képeskönyvként is forgotható. „Hervadt ruhában ébred a gyermekkor, mely a szívemben porladoz, alatt” — éneklí a *Halottak napján* kezdetű versében, hogy az első verskör — a végleges elrendezésben — az, amely a betegség-és a betegséggel annyira összeforrt halál-élményt szólaltatja meg igen hatásos nyitányaként az emlékezéseknek (*A doktor bácsi; Múlt este én is jártam ottan; Ó, a halál; Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok; Azon az éjjel; Már néha gondolok a szerelemre*). [Nem! lázálom képei vannak ezekben a költeményekben, s ha az is előjön, ritka és páratlan, de költőileg nagyon is várt és produktív szenzációhoz, mert „bíbor láz” az, hogy az 1923-as eredzetű *Az áprilisi délutánon* kezdetűben a piros jelzőjű láz rózsaszínűvé váljék. E versekben a gyermeket gyöttrő láz „ájuló álmot” hoz, ki „látja”, „ködös habok között ringatózik”, s mert a szimbolizmus koordinátái az irányadók, a halál rituáléja is megélhetővé válik, abban a házi-hazai változatában, amelyet a szülői házban és a szülővárosban tiszteltek. Az *Azon az éjjel* kezdetű költemény ezt az életrendet örökíti meg, amely a halálnak a szimbolista költő szemével látott képét hozza (Rónay László). Titokzatos külső jelek sorakoznak fel és hívják el a gyermek borzongását: a halottas ház szokásainak és cselekvés-rendjének látványa ez, amelyben a titokzatosság egyelőre még megfejthetetlen benyomása érlelődik. Itt az események és gesztusok sorrendje is sokatmondó. Előbb a borzongásokkal és félelmekkel teli éjszaka, azután (a második szakaszban) a ridegebb reggel képei következnek. Ezek is, amazok is a halál kiváltotta misztikus érzésnek a szimbolizmus kedvelte sejtelmessége burkában vannak, s hirdetik, mennyire a halál szolgálatában van fogva a „valóság” is, általában azok a reáliák, amelyek oly bőven akadnak e költeményben. Ez első halál-körnek az *Azon az éjjel* kezdetű költe-

ménye mellett a másik legjelentősebb a később idesorolt *Múlt este én is jártam* ottan (1909-ben írt) kezdetű verse.

A magyar szimbolista líra második korszakának egyik antológia-darabja ez a költemény, amelynek Kelemen Péter, amikor a szimbolista versszerkezeteket vizsgálta Kosztolányi korai költészetében, figyelmet szentelt, s elemezte. „Élénk színek ragyogják be — írta — a verset: bíbor, ezüst, arany, kék villódzás, tükrök, üvegek csillognak, fém ragyog, tűz sugárzik. A látvány pompázatoságát akusztikai elemek is kiegészítik: a vers rímei teljesek, zengők, többségük tiszta rím vagy asszonánc.” Szimbolikus verssé a tükör-metaphora központi szerepe avatja a már említett költői eszközökön kívül, s mindazok a misztikus tartalmak, amelyeket a metafora hordoz. A manierizmus korában már azt tartották, hogy a tükör-metaphora a félelem, a halál, az idő motívumát hordozza, s talán még azt a hamis obszessziót is hozzásorolhatjuk, amelyről a manierizmus tükör-mágiájával kapcsolatban Gustav René Hocke beszél. De nyilvánvalóan benne van a szemlélődő Én, azután az embernek a maga önarcképe utáni nyomozása, az azonosulás motívuma is. A Kosztolányi szimbolista foncsorú tükre azonban nem csupán az üvegtükör, hanem az ún. „folyó tükör” is, amelyben Narcisz látta meg magát. A kétrészes költemény első részében az énről van szó:

Múlt este én is jártam ottan.

Hogy bíbor lázban hánykolódtam,
 az üvegajtó állt elém,
 a zajtalan, a hangtalan,
 csupa ezüst, csupa arany,
 a sarka tűz, kilincse fém.
 Az üvegajtó állt elém,
 üvegje köd és alkonyat,
 bámultam benne arcomat,
 s mint víziárny lengett felém,
 akár vak tükrök lemezén,
 hogy bíbor lázba hánykolódtam . . .

Ez a bizonyos tükör, amelyben előbb a lázas gyermek látta önmagát, a következő pillanatban a lét kapujává válik, bővöissé, mágikussá: a halálra nyíló ajtó az. Erre a versére emlékezett volna Kosztolányi Dezső, amikor 1933-ban Esti Kornélt *Az utolsó fölolvadás* című elbeszélésében a tükör elé vezeti meghalni:

„. . . A tükör elé esett, s kidülledt mind a két szeme.

Ekkor rohant be a sápadt fiatalember. Lélekszakadva követelte a mestert, hogy a színpadra vigye.

Döbbsen látta, hogy mi történt.

— Érdekes — jegyezte meg —, most is nézi magát a tükörben.
 — Igen — bólintott az orvos. — Mint afféle művészember. Pedig már nem is él.”

S a vers második része, a „családi” részletekkel együtt:

Néztem közletről meghatottan,
 ez az ajtó, ismertem én,
 ezen suhant el kisöcsém
 s ezen a bűvös, tükrös ajtón
 ment el, mikor leszállt az alkony,
 kis, kékszemű húgom, szegény,
 már régesrég ismertem én.
 Csupán egy tükör az egész,
 aki belenéz, belevész,
 és aztán nincs többé remény,
 egy kép az üvegen kilobban.

Múlt este én is jártam ottan.

A következő versköröknek is van misztikus-szimbolikus patinájuk, de azokon az impresszionizmus színességének fel-feltűnik a zománca. Az iskoláról és diáktársakról szóló versek között például ott van az oly sokat emlegetett *Mostan színes tintákról álmodom* kezdetű. Színorgia ez a vers: „21-szer bukkan fel valamelyik szín, s még külön hatszor nevezi meg a költő a »színeket« általában. Azután a főnevesítés tendenciája: a színek csak az első hét sorban függenek össze a tintával — a továbbiakban önállósulnak. Nem egy tárgy tulajdonságaként, hanem önértékű dologként, nyelvtanilag főnévként szerepelnek... A kisgyermek szerepét alakító lírai hős nem színes tárgyakat, színes tintát, hanem színeket akar.” (Kelemen Péter) Kétségtelenül a színöröm verse is ez (P. Dombi Erzsébet), s egy ponton a színesztéziák is kritikus pillanatukat mutatják:

És akarok még sok másszínű tintát,
 bronzot, ezüstöt, zöldet, aranyat,
 és kellene még sok száz és ezer,
 és kellene még aztán millió:
 tréfás-lila, bor-színű, néma-szürke,
 szemérmes, szerelmes, ríktó
 és kellene szomorú-viola
 és téglabarna és kék is, de halvány,
 akár a színes kapuablak árnya...

Joggal kérdezte a kutató, vajon ezek szabályos színesztéziák-e még, vagy már azokon túlmutató szín-jelenségek.

E vers hangpárját a ciklus utolsó versei között leljük fel, ugyancsak még az elsődleges kompozícióban, a *Nagy társaság* kezdetű költeményben:

Nagybőgő-hangok mafla röheje,
malacbandák fortissimója. Solo.
Vérmes bíbor kúrthangok kacaja.
Csupa fonák zaj és hangmaskara.
Részeg citera. Sápítózva szóló.
Üstdob. Cintányér. Örült, kába lárma.

Nagynéni-bókok sápadt áriája.
Bősz trombiták. Meggárgyult oboák.
Mind oly titokzatos, síró, fonák . . .

Ezek a zenei asszociációk legalább olyan meggyőzőek, mint amilyenek a szín-képzetek, egyszerre mutatva mind a szimbolizmus, mind az impresszionizmus irányába, mind a kettőnek elemeit őrző módon. Ezért állíthatta Szauder József, hogy *A szegény kisgyermek panaszai* „szimbolikusan árnyalt impresszionista” versciklus. Főképpen, ha helytálló az az állítás, amely szerint Kosztolányi impresszionizmusa az „ámulat lírája” (Szegzárdy-Csengery József). A ciklus további verskörei főképpen ilyen karakterű lírát hoznak. E körök pedig a következőek: a kisgyermek estéje (az *Este, este . . .* és az *Ódon, ónémet, cifra óra* közöttiek), a *Lánc, lánc, eszterlánc* közjátéka után a családi album képei (az *Akárcsak egy kormos szénégető* és a *Miért zokogsz fel oly fájón, busan* kezdetűek határolta versek) szinte mind fekete-fehérben, majd a játékok (*A játék* és *A kis baba* közöttiek) következnek, ezeket egészítik ki az évszakok nyártól nyárig (*Féltizenkettő*, és *A délutánoktól mindig futottam* pontjai között), s zárja az utolsó, a hetedik verskör, amely a napszakokról szóló verseket tartalmazza (*Jaj, az estét úgy szeretem* és a *Másként halálos csend és néma untság* kezdetűek határai között), amely után már csak a záróvers (*Menj, kisgyerek*) következhet, hiszen már beismerte és bejelentette: „Kihullt a kép már. A keret üres lett.” (*Jaj, hova lettek a zongorás estek*) Baráth Ferenc monográfiájában mindössze három részre osztotta *A szegény kisgyermek panaszai* hatvan-négy költeményét, így a gyermek tárgy- és élménybámulatát, a gyermek Kosztolányi vérségi és lokális emlékeit, valamint az értelmet és összefüggéseket látó költő megnyilatkozásait kidaloló versek csoportját különböztetve meg. Ez a tartalmi szempontú osztályozás a költemények lényeges vonásairól nem tudósít, holott mód lenne a mi hét verskörjavaslatunk alapján ugyanezeket szimbolizmusuk, illetve impresszioniz-

musuk alapján is szemügyre venni, és előszámlálni azt a „sok modern szépséget”, amelyben Szabó Lőrinc gyönyörködött e versek olvasása közben. Ezek között van az *Apámmal utazunk a vonaton* kezdetű verse, a „tájleíró versnek ez a szimbolista változata”, amelyben „a tájat az emlékébe, majd tovább, az álomba helyezi” (Kelemen Péter). S annak a bizonyos naivnak az előállított képei is, amely nem csupán hangulat volt, hanem lényegében ikonográfiai kérdés is. Az ártatlanság dekadenciájának elbájoló hangjáról van szó, amelyet főképpen az 1910-es versek őriznek. Ezekben hibátlan az evokáció, és rezzenéstelen a melankólia. Finom eltérésekről van szó természetesen, de ezek is beszédesen fontosak. A *Féltizenkettő* kezdetű versének első szakaszában a nagybányai festőkkel versenez szinte:

Féltizenkettő.

Messze-messze
a piacunkon színes árnyak.
Vörös napernyők. Lila foltok.
Kisvárosi arany-vasárnap.

Mint déli álmok, délibábok,
úgy lengenek sután repülve
a nyári aszfalt sűrű csíkján
a 36° Reaumur-be . . .

Majd a „modern primitívséggel” kacérkodva fest:

Az Istenük már várja őket
szagosan és aranyba fogva —
öreg, naiv, vidéki Isten —
úgy ül, mint egy pipere-boltba . . .

Az ellenben már főképpen alkotáslélektani-műfaji kérdés, hogy milyenek és mire mutatnak azok az azonosságok és differenciák, amelyek e versek egyikét-másikat az e korban keletkezett Kosztolányi-novellákkal összefűzik. Így a *Nagy társaság* kezdetű verse és a *Bolondok* című novellája is többek között. Fontosabb ezeknél az a tény, hogy *A szegény kisgyermek panasza* a változatok és árnyalatok szilárd egységét mutatja, hogy a hangulatok az emlék-burkokkal együtt zárt kompozíciót alkotnak, s hogy van cselekvés-logikája, van „haladás” a ciklusban, mint elbeszélésben szokás, de vannak zenei ellenpontok is benne. Csak éppen meg kellene keresni zenei megfeleléseit. Ami bizonyos, Clementi „gyerekkuckóját” kinőtte 1910-ben már Kosztolányi Dezső!

KONDOR-KIÁLLÍTÁS SZABADKÁN

I.

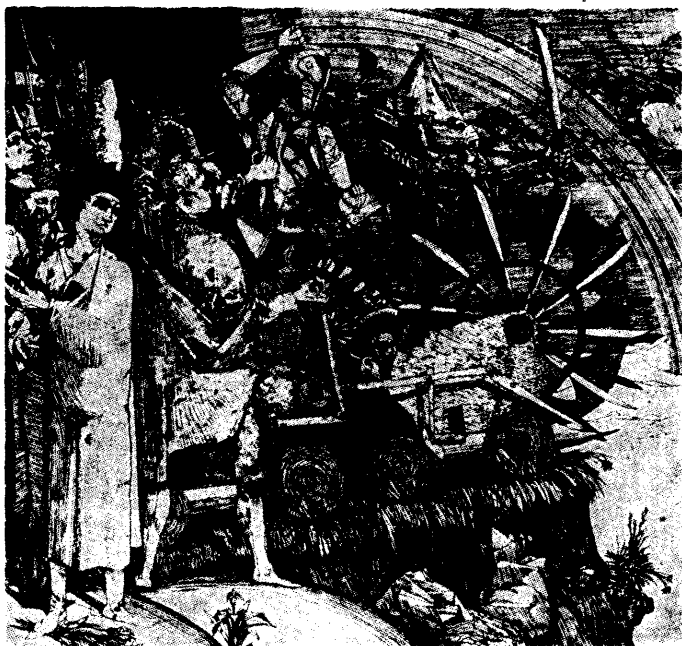
TISZTELT MEGNYITÓ KÖZÖNSÉG!*

Úgy hiszem, Kondor Béla művei jól érzik magukat itt, Szabadkán, s különösen e házban, a vajdasági szecesszió e kis gyöngyszemében. Jól érzik magukat, mert alkotójuk is jól érezte magát itt és Jugoszlávia más részein. Két évtizede már — amikor Kondor neve még nem volt világszerte ismert —, Szabadkán, a Városi Múzeumban állították ki rézkarcait, az ötvenes-hatvanas évtized e lidérces látomásait, a Rembrandt-hoz méltó technikai tökély és a goyai látomásos erő, a tragikus irónia, ítéletmondás és megértő bölcsesség remekeit.

Tudjuk néhányan, barátai, hogy mit jelentett neki Jugoszlávia, a dalmát tengerpart. Egyszer elmondta nekem, ha választhatna, az Adriai-tenger partján szeretne egy kis kunyhót, ott valahol Dubrovnik körül, ahol oly tiszta még a tenger, hogy a hullámok csendesedésekor látszik a tengerfenék. Szerette Jugoszláviát, mint ahogy abban az időben mindnyájunk szemében valahogy Jugoszlávia az emberi lét, a szocializmus valamiféle menedéke és lehetősége volt, az emberhez méltó társas lét, tiszta emberi viszonyok lehetősége, ahol még érvényesek az emberi értékek, varázssosan gazdag és még részben érintetlen a természet, ahol a hegyek lábánál ott mindnyájunk álma, a tenger, és remekművű freskókat rejtene a hegyek közé bújt ősi kolostorok.

Mert Kondor mindenütt az embert, az emberi értékeket és a lét tisztaságát kereste. Ezt kutatta mindenekelőtt önmagában. Tudjuk, hogy korunkban ez mily bonyolult vállalkozás, hiszen mennyi álság álcázza valós önmagunkat magunk és mások előtt. Kondor emberfestő volt, makacsul vállalta e tisztet a konstruktivizmus, a nonfigurácia diadalakor is, vállalta, hogy konzervatívnak bélyegezzék, ám számára a művész feladata az ősi kategorikus imperatívusz, az „ismerd meg önmagadat” követelményének teljesítése volt, hiszen ki vállalkozna erre más, mint a művész, ez az istentől megvert fajta, akinek feladata, hogy

* Elhangzott a szabadkai Kondor-kiállítás megnyitóján 1985. május 19-én.

Készülődés a forradalomra

segítse az „alétheia” tevékenységét, azaz a valóság, az igazság önfeltárulkozását, azt a folyamatot, amikor a valóság kilép el nem rejtettségének meztelenségébe. És hol kezdje ezt, ha nem a számára legkézzelfoghatóbb valóságnál, önnönmagánál? „Ismerd meg önmagadat” — ez mindenfajta megismerés záloga, előfeltétele, s ez nem nárcizmus, nem gőgös önmagába zárkózás, hanem mindenfajta emberi érintkezés és megismerés záloga. Mert az ember önmagában a világmindenség analogonja, természet, élő organizmus, hegyei, óceánjai, termőföldjei vannak, természeti képződmény tehát, anyag, ugyanakkor az anyagot meghaladó szellemi egzisztencia is. És hogyan is mondotta Giovanni Pico della Mirandola reneszánsz bölcse az ember méltóságáról? Az Isten, megteremtve az embert, a világ közepébe helyezve így szól hozzá: „Sem biztos helyet, sem sajátos arcot, sem pedig semmiféle, csak téged illető szerepkört nem adtunk neked, Ádám, hogy amely helyet, amely szerepkört óhajtasz, azt birtokold kívánságodnak megfelelően. A többi teremtmény a maga meghatározott természete folytán az általunk előírt törvények közé kényszerül, örökre meghatározva. Téged nem fékez semmi kényszer, téged szabad akaratra bízlak, az fogja természetedet megformálni. A min-

denség közébe helyeztelek, nézz körül, hogy mi a legkedvedre szerint valóbb a világban. Nem alkottunk sem éginek, sem földinek, sem halandónak, sem halhatatlannak, hogy önmagadat, amilyennek csak akarod, döntésed és rangod értelmében magad alakítsd ki, s mint a fazekas, abba a formába gyúrd át, amelyik inkább tetszik. Lelked végzéséből lesüllyedhetsz az alacsony, állati világba, és újjászülethetsz a felsőbb, az Isten világába.”

Kondor az embernek ezt az egzisztenciális lehetőségét élte át — saját magában, megküzdve az emberbelső poláris ellentéteivel, az anyagi és ördögi lét ambivalenciájával. E küzdelmét vetítette festményekbe, rézkarcokba, monotypiákba, a mesteri műgonddal megmunkált művekbe, hogy meneküljön belső ördögei elől, hogy jelet hagyjon, igazolja itt jártát a földön, ítéletet mondjon önmaga és testvérei, a hasonlóan belső ördögeivel küzdő emberek fölött, és magát elítélve mentsen fel másokat. Mert mi más volt, mint önmagán mondott ítélet a szüntelen teremteni akarás, az alkotásért megvívott, életet tépő küzdelem, amely oly fiatalon felőrölte, hogy eljusson az önmaguk égetésén át teremtő alkotók táborába.

Tisztelt Megnyitó Közönség! Ne haragudjanak, hogy Kondor példáján keresztül az ember egzisztenciális lehetőségeiről, felelősségéről, bukasáról és felemelkedéséről beszéltem, és nem méltattam Kondor művészi értékeit, pedig tudjuk, az itt látható művei is bizonyítják, hogy nagy művész volt, a legnagyobbak közül való, akinek művészete híd a tradícióvállalás és az újítás között. Kondor még élővé tudta varázsolni az ősi szimbólumokat, az európai festészet nagy formatoposzait, pátoszformáit, egyszerre volt expresszív, szürrealis és racionálisan konstruktív. Művészetében ott a szimbolizmus transzcendentális ihletése, az expresszionizmus ironikus dühe és a szürrealizmus capricciója és mélylélektani búvárokodása. Beszélni kellene arról, hogy figuratív művész volt, aki védte még a régi értékeket, komponált — ugyanakkor merészen vegyítette műveiben a különféle idősíkokat, a szubjektív és a történelmi időt, a megélt és a képzeleti valóságot. Egyszóval, sorolhatnám a művész érdekeit, aki joggal nyerte el a Tokiói Grafikai Biennálé egyik nagydíját, akit Max Ernesttel együtt hívtak meg a Luganói Biennáléra, ahol a kritika „autentikus tragikus zsenit” ismert meg benne, és akinek rézkarcaira Albert Camus is felfigyelt. Kellene erről beszélni, hiszen a korzakos jelentőségű művészek közé tartozott, mégis, úgy érzem, mindez számára mellékes volt, a művészet csak médium, kifejezési lehetőség, mert mindennek mélyén a modern ember egzisztenciális problémái húzódtak meg. E problémákkal vívta Jákobként harcát, leküzdve őket és leküzdve általuk, de méltón viselve mind győzelmeit, mind bukásait. Nézzék e küzdelmek ránk testált emlékeit, és szeressék őket. A kiállítást megnyitom.

II.

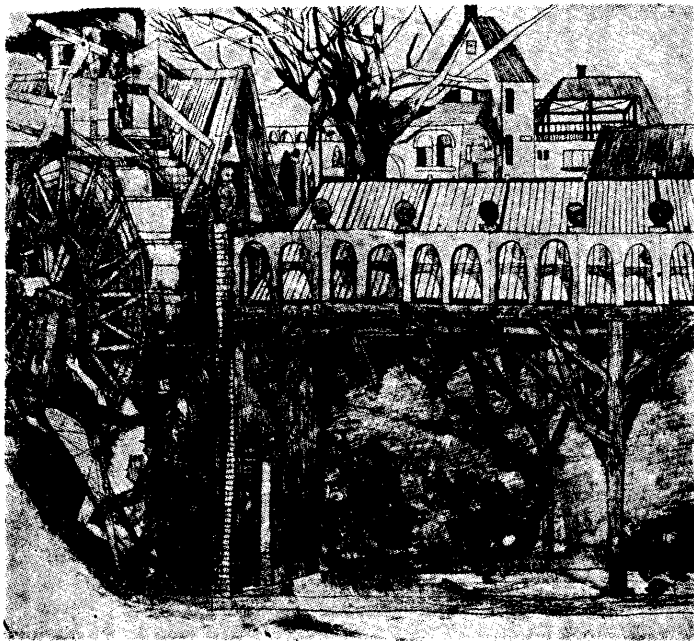
Kondor Béla* az ötvenes évek közepén jelentkezett a magyar képzőművészetben, s még főiskolai tanulmányait be sem fejezve, már jelentőset alkotott. Főiskolai diplomamunkája, a Dózsa-féle parasztforradalmat idéző rézkarcsorozata konstruktív és expresszív erejével új ösvényt nyitott a magyar grafikában. Már ekkor látszott művészetének nagy ereje, szintetizáló képessége: a grafika nagy tradíciójához, Dürerhez, Rembrandt-hoz nyúlt vissza, tőlük tanulta a mesterség kézműves tiszteletét, a vonallal mindent elmondani tudást; ugyanakkor a ma emberének problémái fogalmazódtak meg műveiben, formanyelve egyszerre volt hagyományörző és modern.

Grafikusként tört be a képzőművészeti életbe, jelentkezése után már nemsokára Kondor-iskoláról is beszéltek. Jellegzetes vonalhálózata, a finoman remegtetett, olyannyira érzékeny kondori vonal, a világos és sötét foltok váratlan ütköztetése, a rézkarctechnika bravúros kezelése csakhamar nemzetközi figyelmet keltett. Kondort kezdték is grafikusként elfogadni, pedig már indulásakor is festett, és a hatvanas évektől önálló festői stílust teremtett. Festészete is az evidencia erejével bizonyította: lehetséges a „nagy múlt”, a hagyomány vállalása úgy is, hogy az ne jelentsen visszatérést a túlélt sablonokhoz, és lehet valaki úgy is modern, hogy ne váljék a közkeletű modern stílusirányzatok követőjévé. Kondorral valami olyan jelentkezett a magyar képzőművészetben, aminek nagyon kevés előzménye volt, és amit a filozofikus, gondolati líra párhuzamaként „gondolati festészetnek” nevezhetnénk. Kondor művészetében az emberi lét és korunk egzisztenciális-etikai problémái fogalmazódtak meg, mégpedig sohasem elvontan, hanem az érzéki-konkrét alakítás szférájában.

Oto Bihalji-Merin a XX. század nagy mesterei közül Henry Moore-t és Picassót minősítette olyan művészeknek, akik totális művészetet akarnak teremteni, céljuk az univerzumalkotás, nem elégednek meg tehát parciális értékekkel. Ilyen művész volt Kondor Béla is.

A kondori univerzum kialakításának több összetevője volt. Egyrészt ki kellett alakítania azt a többértelmű, gyakran ellentétes jelentéseket is egybefogó szimbolikát, toposzokként visszatérő motívum- és témakört, a nagy emberi színjáték szereplőgárdáját, amelyek egyszerre építői és benépesítői voltak ennek az univerzumnak, másrészt meg kellett találnia az ezzel adekvát formavilágot. Jelképteremtő fantáziája páratlan volt. Elsősorban a nagy európai mitológiák — különösen a kereszténység — ikonográfiai kelléktárából merített, de mozgósította saját, sui generis mítoszteremtő erejét, és felidézett archetipikus képzeteket is. Mitológiája poláris ellentétekre épült — mint ember-angyal, ember-

* A kiállítás katalógusába és folyóiratunknak készült szöveg.

Blake illusztráció: Malom

szörny, angyal-démon, a repülés mint a szabadság és a transzcendentális szféra jele, s ugyanakkor mint agresszív mechanizmus —, e pólusokat azonban gyakran ironikusan keverte, egyazon figurációban villantotta fel. Vissza-visszatérő témakörei is, mint az „Apocalypsis cum figuris”, az angyal ellen felvonuló sötét erők, a forradalom-motívum, a minden idők háborúinak jelzései, az erasmusi „Balgaság dicsérete” visszájára fordított világával rokon erkölcsi parabolák — mind szükségszerű összetevői teljességigényű művészetének. Összefüggő mitológiai rendszert épített fel, de e rendszer érvényét szüntelenül meg is kérdőjelezte, mint ahogy grimaszba rándulón szüntelenül megkérdőjelezte saját ítéletet mondó attitűdjének erkölcsi jogosságát is. Szubjektív vízió, újráleledő mítoszelemek, tudatalattiból felszjelő élmények képi megfogalmazása, a nagy vizionárius költők, mint Dante és Blake mitológiai készletára: ezekből formálódott Kondor művészetének sajátos világa, ez az öntörvényű világ, amelynek birodalmi, saját történelme és törvényrendje van; angyalok, ördögök és angyallá válni akaró, de szüntelenül elbukó emberek népesítik be.

E bonyolult világot nem lehetett egy stílusirány korlátai közé szorítani. Az emberi dolgok ezerarcúak, mélységdimenziójuk változó, más

és más módszerrel kell megfogalmazni őket. Ezért kereste Kondor is művészi stílusában az emberi lélek több dimenziójának megfelelő többszólamúságot, a polifonikus szerkesztési elvet. Művészetét nem is lehet stílusirányokhoz kapcsolni, és nem lehet korszakokra bontani. Korai grafikái már magukban hordják a későbbi művek problematikáját, egy-egy tartalmi, formai kérdés új szempontoktól gazdagodva vissza-visszatér. Sokszor egyazon képen belül is váltja az idő- és térdimenziókat, az illuzionisztikus, reális tér keveredik a látomás önmaga teremtette térrel és időképleteivel. Képei koloritmegoldásában is úgyszólván végigskálázta a festészet minden lehetőségét a transzcendentális jelentésű aranyhártérről, a fémszínektől a dekoratív, emailos csillogású, mély fényű koloriton át a transzparens, lazúros megoldásokig, fittyet hányva gyakran a színek illeszkedése optikai és pszichikai törvényeit kutató doktrínáknak, összekavarva a színekörök, színháromszögek és színgömbök tudományos tapasztalatait — bizonyítván, hogy mennyire eltér a művészet logikája a természettudományos felismerésektől.

Képeiben tudatosan felhasználta — és elidegenítette — különféle művészi korok képszerkesztési módját, sajátos képnyelvi grammatikáját, így például ütköztette a trecento, az ikonok képkoncipiálását a sajátos XX. századi megoldásokkal. A tudatosan egyszerre felidézett és visszajára fordított mondattani elemekből olyan „vizuális textust” szervezett, amely alkalmas volt ugyancsak mély történelmi dimenzió sugallására, asszociációs láncolatok indítására, és hordozhatta egyéni mitológiáját. Nem elsősorban az önös stílus teremtésének, a saját képére alakításnak kényszere vezette, mikor felélesztette a művészettörténeti stílusok „pátoszformáit”, hanem az említett „sokvilágúság” polifon szerkesztési elve érvényre juttatása érdekében használta fel a művészetek története során kialakult ikonográfiai jelrendszereket, képi metaforákat, szimbólumokat és formai-kompozíciós toposzokat — esetleges ellentétes töltést, jelentést vagy új funkciót adva nekik.

Kondor életműve az európai művészet több évszázados szakaszának, különösen a romantikától induló és máig is ható kornak egyik utolsó és a legnagyobbakhoz mérhető teljesítménye. Kétségkívül korunkban, az avantgarde korában szokatlan az ilyen totalitásigényű életmű, hiszen a század második felében jobban csak a színház és a filmművészet vállalkozott még ilyenre. Közép- és Kelet-Európa valósága azonban, amelyben a XX. század egzisztenciális kérdései ugyancsak összetetten vetődtek fel, még lehetővé tette e vállalkozást. Jóllehet — mint mutatja néhány kiváló lengyel képzőművész munkássága — egyre inkább szűknek érezték a képzőművészet lehetőségeit. Kondor is tágította a határokat, hiszen festészetével egyenértékű verseket írt, és remekek fotogramjai is. Végeredményben azonban megmaradt a képzőművészet érzéki-konkrét szférájában.

Kortársa és részese volt az avantgarde-nak, bár nem tartotta magát

avantgarde művészek. Ugyanúgy átélte korunk rákfenéje, az elidegenedés, absztrakttá válás és eldologiasodás iszonyát, mint az avantgarde képviselői, ő azonban ezek ellen még teljességigényű életmű építésével védekezett, mint Thomas Mann *Doktor Faustus*ának hőse. Hogy ezzel egy nagy történelmi kor utolsó mohikánjai, egy művészi magatartásmodell eltűnő képviselői közé tartozott, vagy pedig átmentője értékeknek és emberi lehetőségeknek —, arról csak a jövő dönthet, és nem is csupán a képzőművészet fejlődése.

NÉMETH Lajos

KONDOR BÉLA (1931—1972)

Kondor Béla neve nem ismeretlen számunkra. Két évtizeddel ezelőtt (1964. IX. 24-től X. 3-ig) a szabadkai Városi Múzeumban láthatuk rézkarcait. Éppen akkor, amikor a Képzőművészeti Találkozó szervezésében sor került a művésztelepeken készült szobrok kiállítása mellett a legjelentősebb „találkozóra”, a *Jugoszláv grafikusok symposyonjára* (1964. IX. 24-én). A képzőművészek a Képzőművészeti Találkozó zárórendezvényére érkeztek, a grafikaiállítás vonzotta őket. Kondor tárlatára fel sem figyeltek. Művészeink eleve előítéletekkel közeledtek a magyarországi törekvésekhez, ezért többségük be sem nézett a kiállítóterembe, ahol Kondor munkásságát az 1958—1964 között készített 15 rézkarca reprezentálta. Akkoriban ugyanis a mi alkotóink kísérleteivel rokon törekvéseket Pesten nemigen találhatunk, mert az alkotás körülményei, légköre lényegesen különböztek egymástól. (Mégis voltak hasonló irányú próbálkozások, ezt többek között az is bizonyítja, hogy a szabadkai jugoszláv grafikaiállítást a budapesti Ernst Múzeumban érdeklődéssel fogadták.)

Kondor kiállításának hűvös fogadtatása ellenére is két műértő figyelmesen tanulmányozta az anyagot. Az egyik ismert grafikusunk Božidar Jakac, a másik tekintélyes irodalomtörténészünk France Stelé volt. Miután alaposan megvizsgálták a munkákat, mindketten részletesen kifejtették véleményüket a vendégkönyvben.¹ Kondort akkor még hírből sem ismerték, így csak a látottak alapján állapították meg, hogy „ki-válón elsajátította a szakma mesterfogásait”, s nagy sikereket jósoltak neki. Sajnálták, hogy nem láthatták még több alkotását, azt, hogy „hogyan alkot ma, hiszen ilyen felkészültséggel már bizonyára messze túl-

¹ A vendégkönyvet a kiállított anyaggal együtt átadták Kondor Bélának, hagyatékában azonban mindaddig nem bukkantak a nyomára.

szárnyalta az itt kiállított munkák szintjét.” a művészi sikerekről való jövődőlésük azonban a véletlennek köszönve egybeesett a mával: a szabadkai tárlaton ott volt a *Romantikus tanulmányok* című sorozat is, amellyel 1964-ben díjat nyert Tokióban a IV. Nemzetközi Grafikai Biennálén.

A modern művészetek az útkeresés időszakában gyakran zsákutcába kerültek, a galériák diktálta ízlés és a divat megingatta a művészetekkel szemben támasztott kritériumokat is. A felkelő nap országában a biennálé szűrjének a szemlélete, úgy látszik, nem volt azonos a szabadkai symposion részvevőivel.

A Jugoszláv grafika című kiállításon csak 'Bogdan Kršić (1932) volt Kondorral „rokon lélek”. Igaz, nem szerepelt itt Leonid Šejka (1932—1970), Miro Glavurčić (1932), Dado Đurić (1933), Ljuba Popović (1934) és Vlada Veličković (1935), így a kísézőrendezvény, Kondor Béla tárlata sem kapta meg az őt megillető helyet.

Kondor Bélát a katalógus előszavában Németh Lajos így mutatja be: „Utánzóí vannak, rokonai nincsenek. Nem kapcsolódik közvetlenül a magyar piktúra vagy grafika egyik ágához sem. Középkor, gótika, az orosz ikonok, szurrealizmus — szokták volt műveiről írni, s csakugyan mindez benne van, sőt több is, mert vállalja a tradíciót, ám vállalja korát is. A görög humánus és a középkori szimbólumgazdagság, vizionáriuság ötvözetét keresi: azt a formanyelvet, amellyel kifejezheti vajdó korunkat. Mert semmi sem áll tőle oly távol, mint a l'art pour l'art öncélúsága. A festés és rajzolás egyúttal etikai gesztus is, vállalja a káoszról rendet formálás etikai követelményeit. Sosem ürügy a téma, nemcsak arra szolgál, hogy kimagasló rajzkészségét, technikai felkészültségét, kompozíciós érzékét fitogtassa. Nála a téma elválaszthatatlan a korunk legnagyobb kérdéseit hordozó tartalomtól — ám e tartalom minden ízében képzőművészeti valósággá, kompozícióvá, színné, formává vált.”²

Ezzel egyidőben Leonid Šejka *Traktátum a festészetéről (Traktat o slikarstvu)* című könyvében a teljességet áhítva írja: „Az integrális képen óhatatlanul is megjelenik az irodalmi-tematikai mozzanat, méghozzá nem mint valami „mellékes” vagy „festészetten kívüli” elem, hanem a többi kifejezőeszközzel szerves egységet alkotva. Komplex képzőművészeti alkotás esetén nem lehet élesen elhatárolni a képzőművészeti témát az irodalmitól. Az irodalmi téma, mivel a képzőművészettel szerves egységet képez, indifferens, passzív, s így egyszerre lehet nyitott a képzőművészeti és irodalmi szimbólumok és metaforák jelentésrétegei felé. Az irodalmi téma így annyi impulzussal és attribútummal rendel-

² A Kondor Béla grafikáinak kiállításához készült katalógus előszavából. A kiállítást Szabadkán 1964. X. 3-ától IX. 4-éig tekinthették meg.

kezik, hogy éppen képzőművészeti eszközökkel komplex festészeti alkotássá formálódhat.”³

Két évvel később, 1966-ban a Bianco e Nero elnevezésű, Luganóban megtartott IX. Grafikai Biennálén Kondor is a meghívottak között van, s Rika Debenjakkal és Max Ernsttel együtt tíz-tíz munkát állít ki. Arnold Kohler svájci kritikus ekkor állapítja meg: „A magyar Kondor Béla autentikus tragikus zseni, mindnyájunk számára revelációként hat.”⁴

Amikor 1959-ben Párizsban „Albert Camus meglátta rézkarcait, elhatározta, hogy először ír Kondor tervezett, ám totális véletlenek miatt elmaradt párizsi kiállítása katalógusához”.⁵ Mintha a *Pestis*nek és a *Sziszüphosz mítoszá*nak tragikusan elhunyt írója a sorsát sejtette volna meg, amikor felfedezte a grafikusban saját büszke, de tragikus hőségének a mását.

Fülep Lajos, a nagybecskereki gimnázium egykori diákjából lett neves művészettörténész, aki nemigen osztogatta a dicséreteket, talán egyszerű túlbuzgóságában, 1970-ben kijelentette, hogy ha Kondor „Párizsban élne, ma nem Picasso koráról beszélénk”.⁶ Kondor azonban nem Párizsban élt, s sohasem vágyott arra, hogy szülőföldjét elhagyja.

1935. február 17-én született Pestlőrincen. A gimnáziumi érettségi után azzal döbbsentette meg szüleit, hogy villanyszerelőként a Ganz hajógyárban vállalt munkát. A pesti metrót építette, miközben esti rajztanfolyamra járt, s onnan ajánlották be a Művészeti Akadémiára. A „szebb jövő építőjének” képzelte magát, s a háború stigmatizáltjaihoz hasonló romantikus hévvel hitt abban, hogy a kölcsönös meszárítás többé nem következik be. A második világháború elrettentő tapasztalatai „garantálták” ezt.

Azt a lelkesedést, amellyel nehéz foglalkozását választotta, megőrizte alkotóként is, annak ellenére, hogy a kezdet kezdetén „eltanácsolták” a festészeti tagozatról. Szerencsére Koffán Károly, a tapasztalt pedagógus felvette osztálya grafika szakára a tehetséges ifjút. Erről a sorsdöntő fordulatról diplomamunkájának megvédésekor Kondor így nyilatkozott: „Én nem is tudom, mit akarok, lelkes voltam és elkeseredett. Közben minden képecskémet elrontottam okos kritika híján. Leküzdhetetlen vágyam volt azonban a komoly rajz és képzőművészet iránt. De nem mertem még magamban sem kimondani, mivel körülöttem a levegő sustergett krómoxid tüzes és ultramarin nagybányai jelszavaktól, dilettáns és posztimpreszionista elvek tömegétől. Ekkor, ilyen körülmények között kerültem a grafikára, Koffán mester védőszárnyai alá, ahol a csendes munkalehetőség gondos munkára ösztönzött.”⁷

³ Leonid Šejka: *Traktat o slikarstvu*, Nolit, Beograd, 1964., 131. l.

⁴ Németh Lajos: *Kondor Béla halálára*, Nagyvilág, Budapest, 1973. március, 471–472. l.

⁵ I. m.

⁶ I. m.

⁷ Németh Lajos: *Kondor Béla*, Corvina, Budapest, 1976., 6. l.

Bukás (Szt. Antal megkísértése)

A Juhász Ferenc *Tékozló országa* ihlette Dózsa Györgyről készült rézkarc sorozatával diplomált 1956-ban. Műtermet kapott, megnősült, majd rendes katonaidejének letöltésére jelentkezett, készen arra, hogy a katonaság után átadja magát a képzőművészeti „missziónak” — mert már kezdetben sem tartotta úgy, hogy tanulmánya befejeztével foglalkozást szerez; számára a festészet mindig is morális tett volt. Amit a háború alatt az érzékeny lelkületű kisfiú főként képzeletben élt meg, most az érett férfi, az iskolázott festő és grafikus a saját szemével láthatta. Addig úgy karcolt a tűvel a bronzlapra, hogy a magyar parasztlázadás kavargó vízióját a fantáziája táplálta; eszközeit pedig Rembrandt, Dürer és Hieronimus Bosch tanulmányozásával szerezte meg. Most, miközben Bosch fantazmagóriái, Dürer apokalipszisének lovasai lebegtek a szeme előtt, megelevenedtek előtte diplomamunkájának lapjai is: a rembrandti tökéletes fény-árnyék hatásokot a félelemtől, szorongásoktól terhes valóságban tapasztalhatta. Valószínű, hogy sokkoló élményei is közrejátszottak abban, hogy állandó témájának az ember kín szenvedését választotta, s hirdette, hogy az ember a szenvedések, a keresztre feszítés, a jó és rossz, a remény és a reménytelenség, ironia

és a tragikum közti örökös hányódása mélyebb emberi minőséget hordoz.

Az embereket kerülve elhagyatottan élt, fájó érzékenységbe burkolózva, szívósan, szinte önfejlően „firkált”, a művészi üzenet igazságában és hasznosságában való megingathatatlan hitével, túvel és ecsettel jelenítette meg látomásait, jövődöléseit. Magyarországon azonban a szocialista realizmus és a megcsontosodott tradicionalizmus hivatalos álláspontjával való szakítás lassúbb folyamat volt. Így nem csoda, hogy Kondor Béla művészete is a képzőművészeti kritika botrányköve lett, céltáblája mindenfajta támadásoknak, s természetesen megvonták tőle a hivatalos rendeléseket is — az egyetlen biztos jövedelemforrást. Kondor így a magyar képzőművészeti valóság két pólusának keresztútjába került — lényegében légüres térbe. Egyfelől elpártolónak bélyegezték, akit az „absztrakció” megfertőzött, a hatalom rokonszenvét élvező mediokriták a Nyugat rémét látták benne, a másik tábor viszont bátor művészi lázadásért példaképének tartotta. Ő maga azonban mindinkább elmagányosodva Pest központjában levő műtermében, remegő kézzel róttá értékes üzeneteinek garmadát: a rajzokat, a grafikák lapjait vagy vektorokat; az elátkozott költővel Blake-vel barátkozott éjjelenként, fantasztikus repülőalkalmatosságokat állított össze, utolsó éveiben a fényképezőgéppel, az emulziókkal és a fényhatással ismerkedett. Időről időre illusztrációkat is készített, és a reneszánsz emberhez hasonló kíváncsisággal szívta magába a legkülönbélebb ismereteket; fanatikusan hitt abban, hogy az emberi elme és a kézügyesség szövetsége csodákat művelhet.

Tehetségét sohasem vonták kétségbe. Már diplomamunkájával felhívta magára a figyelmet, megbolygatta a grafikusokat, s ezzel elősegítette az avantgarde kezdetben igen gyöngye beszivárgását, az új látásmód érvényesítését.

1959-ben ösztöndíjjal Párizsba küldték tanulmányútra. Kiállításokon vett részt, díjakkal jutalmazták. Egész életében freskókat szeretett volna festeni, hogy a közösségi élményt kifejezve legszemélyesebb érzéseinek is hangot adjon. Akár Giotto és Rembrandt vagy a kolostorok alázatos és ismeretlen ikonfestői, az integrális kép tökéletességére törekedett, s arra, hogy tanúja legyen korának. A precíz, összetett és többjelentésű víziók nyomasztó légkörétől, a Kondor-képek nyugtalanító üzenetétől megrémült megrendelők igyekeztek távol tartani Kondort a kiállítóterem fehér falaitól. A művek helyett így a kortársak főleg a Kondor-mítosszal foglalkozhattak.

⁸ Kondor Béla a Miskolci Grafikai Biennálé díját 1963-ban, a Tokiói Nemzetközi Grafikai Biennálé díját 1964-ben, a Munkácsi Díj II. fokozatát 1965-ben, a Munkácsi-díj I. fokozatát 1971-ben kapta meg. 1970-ben a Krakói Nemzetközi Grafikai Biennálén Az ember és a mai világ témájára készített *Happening* című grafikasorozatával nyert díjat.

Alig másfél évtized alatt, 1956 és 1972 között, vulkáni erővel tört felszínre és teljesedett ki műve az emberről: ördögökkel, angyalokkal és halált okozó eszközökkel körülvelt megkínzottakról, a szenvedőkről. Apró és hatalmas építők kúsznak-másznak a falakon, ingatag építményeken, rakétakilövő állomásokon. Szinte kifeszülnek az értelmetlenségbe, akár a festő maga, akár verseskötetének angyala, aki „Visszatért a semmiségbe, ahol minden megvan”.⁹ Sajátos vonalvezetésével, jellegzetesen kondori vonalrezdüléseivel megdöbbenően nagy életművet hozott létre. Fáradhatatlanul, lendületesen dolgozott, képei kifejezik állandó törekvését, hogy a mozgást, az akciót örökítse meg. „A munka mellékterméke a Mű” — ehhez a tételéhez mindvégig hű maradt.

A tragikus és a groteszk szimbiózisa, a szimbólumok gazdag tárháza, az asszociációk, a feljegyzések és a nehezen olvasható üzenetek — ezek poétikájának sajátosságai. Nemkülönb a forma; temperamentumával, művességével és az eljárások összetettségével pedig szintén ámulatba ejt bennünket. A tragikum kutatásában mind mélyebbre hatolva a groteszk segítségével akarta megvédeni az elesettek, a vesztesre ítélték emberi méltóságát, akik „fogyó életünk növekvő lázában” arra törekednek, hogy jelet hagyjanak az anyagban, a jelrendszerben, az eljövendő évezredeknek. Kondor az angazsált művészet szószólója volt, és mindvégig az maradt. Annak ellenére, hogy a napi érdekeket szem előtt tartó környezete nem egyezett vele, nem követte, értékelte művészi törekvéseit.

A környezetével való tragikus félreértések közepette barátjának, Németh Lajosnak a hűsége és még néhány kritikusnak és művésztörténésznek, műgyűjtőnek és munkássága tisztelőjének a támogatása tartotta benne a lelket. Még életében igen sok értékelés látott róla napvilágot. Ma Kondort kétségtelenül a modern grafika magyarországi megalapítójaként kell számon tartanunk. Műve hazáján túl is sikeresen kommunikál a nézőkkel, és mind több elismerésben részesül.

Kondor Béla sohasem sorolta magát az avantgardhoz, habár antidogmatizmusa vitathatatlanul hozzásegítette művészetének kiteljesedéséhez. Eszményképei a régmúlt nagy mesterei voltak: Albrecht Dürer, Rembrandt, Bosch, Grünewald és a középkori szerb kolostorok névtelen ikon- és freskófestői. Felfedezte bennük és csodálta az egyén mágikus erejét, amellyel saját koráról az autentikus értékek rejtélyes sugárzásával tanúskodott, úgy, hogy az eljövendő korok számára is aktuális lett. „Jelet hagyni, hogy voltunk és elbuktunk, de lényünkben és a jelekben a magyarázat. A tanulság. Művészet lehet csak... Itt az örökkévalóság, bennünk, és nem kívülünk” — mondja a költő az *Angyal, ördög, költő* c. költői-filozófiai traktátumában.

⁹ Kondor Béla: *Boldogságtörődék*, versek és rajzok, Szépirodalmi, Budapest, 1971.

„Azok az időtlen művek, amelyek a régmúltból úgy merítenek, hogy közben a jelent sűrítik magukba, s így hozzák létre a jövőnek szóló üzenetet”¹⁰ — mondta Leonid Šejka.

„Mikor Picasso újjáéleszti harlequin figuráját vagy a minotauro-machiát, Rouault a Krisztus-embert, Bulgakov Lucifert, Camus pedig Szisziphoszt — mindannyian az emberiség egyetemes szimbólumkincsévé vált jelképek, motívumok újraértelmezését kísérlik meg. E folyamatba kapcsolódott Kondor is. Különböző korok motívumait és történéseit élesztette újjá sajátos áthangolásban, összekapcsolva az egyéni élményvilág mélyrétegeiből fakadó, szimbólumokká tömörülő képzetekkel”¹¹ — állapítja meg Németh Lajos.

Saját útján járva, de a modern művészetek csillagzata alatt, a múlt nagy festő-példaképeinek tapasztalatait érvényesítve, de állandóan a jelenlétre, saját korának hangulatát művészi eszközökkel megragadva Kondor egyéni és utánozhatatlan képi világot hozott létre, olyant, amelynek öntörvényű élete van, eredeti egységet képez.

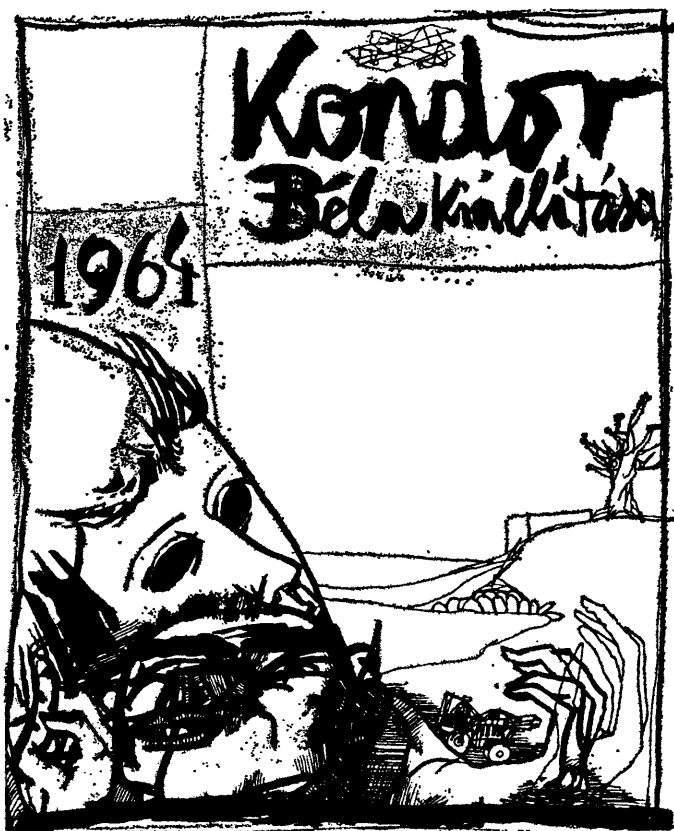
E sorok írója abban a szerencsés helyzetben volt, hogy több ízben is nála lakott, pesti tartózkodása aidején sokszor találkozott Kondorral. Egyik éjjel, miközben hosszan monologizált, olyan dolgokat mondott el, amelyek döntő fontosságúak világának és szimbólumrendszerének megértéséhez, szinte kulcsot adott képeinek értelmezéséhez: „Halottak napján a téren összegyűltek az asszonyok, s végeláthatatlan menetben megindultak a temető felé. A temető felé vezető keskeny utcácskát tankok állták el. Ártatlan, gyermeki tekintetű fiatal emberek ültek rajtuk. A fekete ruhás menet megállt a fenyegető ágyúcsövek előtt. A halottaikhoz igyekvő asszonyok, anyák, lányok és testvérek tekintetei a fiatalemberekébe ütköztek, a pillanat szinte megfagyott, a nehéz és feszült várakozás percei következtek. A vészjósló csendben az egyik öregasszony kivett egy szál virágot a csokorból, s a tankra helyezte, méltóságát megőrizve folytatta útját a temető felé. Példáját követte a következő feketébe öltözött asszony is, mind többen tették a tankokra fehér krizantémjaikat. Az acélszörnyetegekre helyezett virágok hatalmas, fehér virághegygé változtak. Csak a katonák feje és egy-egy tarka szál bontotta meg vagy élénkítette az egyhangú fehérséget. A fekete menet pedig lassan szétoszlott, eltűnt a temetőkapuban. A fehér fölváltotta a feketét. Nem mindenütt a fekete a gyász színe! Csak a virágokkal megrémített, megkövült tankisták szemei tanúsodtak arról, hogy ezáltal nem a halál győzedelmeskedett, az élet lett az úr.”¹²

Kondor ebben a tudatos-tudatlan vallomásában, amelyet hosszabb-rövidebb szünetekkel adott elő, a semmibe meredve időnként, szimbólumot

¹⁰ Leonid Šejka: *Traktat . . .*, 204. l.

¹¹ Németh Lajos: *Kondor Béla*, Corvina, Budapest, 1976. 11. l.

¹² Kondor műtermében jegyeztem fel 1970. I. 28-án.

Kondor kiállítási plakátterv

szimbólumra halmoz: ilyen a fekete-fehér kontrasztja, a vas és a virág ellentéte, a védtelen menet szemben a pusztítás elpusztíthatatlan eszközeivel. Így lett verseiben a fehérből „könnyekkel sós vízben mosdatott feketeség”, a „holdvilágképű hasak színe, / ahová fejet hajtasz / szomorúságodban fülelni”.¹³

Kegyetlen volt önmagával szemben is, amikor könyörtelenül felfedezte az ember sziszüphoszi sorsát, mégsem hagyott pesszimista vagy megbékélést sejtető, szuggeráló munkásságot hátra. A mozgás, az akció dinamikus jeleivel a büszke ellenállást fejezte ki képein, mert szerette ő az embereket a maga módján, gyengéden, csendesen és nagyon.

¹³ Kondor Béla: *Boldogságtöredék, Értekezés a színekről*, 8. 1.

Szerette Jugoszláviát is, művészi alkotásaiért. Országunk kulturális örökségére Szentendrén figyelt fel, ahol a pravoszláv templomokat és oltárképeket Vujicsics Sztoján barátja asszisztenciájával ismerte meg. Csak egyszer járt nálunk, ennek ellenére diapozitívokról és reprodukciókról kiválóan megismerte a középkori freskófestészetet. A Jugoszláv Képzőművészek Szövetségének vendégeként 1968 szeptemberében tizenegynéhány napot töltött Budván. Gyönyörködött a tengerben, és órákat töltött el sokatmondó hallgatással Rada Komandić hotelportással, akire később is szeretettel emlékezett. Akkoriban vidámabb volt, mint egyébként, több elismerésben is részesült. Például egyik jelentősebb nagy méretű képe, a *Szent Margit legendája* a margitszigeti hotel előcsarnokába került. 1968-ban Vilt Tibor szobrással és Kokas Ignác festővel együtt ő képviselte Magyarországot a XXXIV. Velencei Biennálén.

Azt tervezgette, hogy a következő évben majd együtt végigjárjuk a kolostorokat, hogy láthassa a *Mileševói angyalt*, keletkezésének helyén, autentikus és magasztos környezetben. Késsel a szájában ábrázolta akkoriban az angyalokat vagy gépfegyverrel a kezükben, feketének, ahogy fejjel zuhannak a magasból, vagy mint 1964-ben, rakétamakettel. A Mileševóit sohasem láthatta már. Bukott angyala azonban a magyarországi festészetet bemutató tárlattal egy évvel halála után Belgrádba kerül, a Modern Művészetek Múzeumába.

Életének utolsó évében alkotta meg *A szentek bevonulása a városba* című nagy méretű munkáját. Monumentális alkotását a zsüri kedvezően értékelte, a megrendelő mégsem fogadta el. Kondor szentjei, akiket tarka társaság vesz körül, meg a katonásan lépkedő fekete kandúr, csak 1974-ben kerültek eredeti helyükre, a Történeti Múzeumba, s onnan később az egész hagyatékkal együtt a Magyar Nemzeti Múzeumba.

Képei koloritjának belső sugárzása, a fojtogató ibolyakék, az arany méltósága, a kék mélysége, a fényűzést kifejező sárga, az áttetsző zöld és az izzópiros, utolsó éveiben végtelen mélységekből merült fel, azokra az időtálló alkotásokra emlékeztet, amelyeket már patinával vont be a múlt. Érthető tehát a türelmetlensége, amellyel az annyira csodált freskókat akarta megismerni. Finoman vibráló vonalakkal, amelyeket nemcsak indulatai hozták felszínre, hanem mindig tudatosan és kegyetlenül kontrollált, ábrázolta a mozdulatot, az emberi törekvést, az akciót — az egyetlen halhatatlan dolgot az emberélettel határolt örökkévalóságban.

Az 1958-ban Belgrádban megismert Mediale-csoport törekvéseire hasonlóan, de mindvégig magányosan a reneszánszot vagy a középkort idéző üzeneteivel Kondor a jövőben nézett, miközben számos feladatot tűzött maga elé: rajzolt, feljegyzéseket, verseket írt, festett, muzsikált, fantasztikus szerkezeteket konstruált, karcokat, fotogramokat készített, könyveket illusztrált, vitázott, s ki tudja még mit nem. A végkimerülésig dolgozott, így hamar kiégett a test. Ő maga úgy vélte: „két életet éltem,

tehát nyolcvan évet”. Sorsát így fogalmazta meg: „a magányos farkasok végzete a puskalövés vagy az éhhalál”. Dado Đurić, Ljuba Popović és Vlada Veličković Párizsban találkoztak, s megerősítették művészi tevékenységükkel Fülep Lajos téziséét. Alkotásaival, törekvéseivel és szorongásaival Kondor is hozzájuk tartozott, habár sohasem találkozhattak személyesen. Akárcsak ők, Kondor is megvalósította a Leonid Šejka által emlegetett „integrális képet”.

A múltbamélyedés, amelynek célja, hogy a jövőhöz szóljon — ez rokonította ezeket az alkotókat, akik sohasem ismerhették meg egymást. Bizonyára Miro Glavurčić sem tudja, hogy a nagy magányos, Csontváry Kosztka Tivadar (1853—1919), akit 1958-ban a brüsszeli világiállításon fedeztek fel, mint az utóbbi ötven esztendő modern művészetének kimagasló művészi egyéniségét, „rokona”. Ugyanígy a szabadkai Bíró Miklós sem tudhatta meg, hogy kiindulópontja Kondoréval azonos. Szajkó István és Maurits Ferenc ezt a szabadkai retrospektív kiállításon veheti észre, s az ezt követő Belgrádin, amelyre június végén kerül sor.

Amíg élt, Kondor Béla nem volt népszerű, „befutott” művész. Mégpedig azért nem, mert nem úgy festett, hogy megfelelt volna az elvárásoknak, nem fogadta el a kétéves párizsi ösztöndíjat, hosszabb időre sohasem hagyta el környezetét, dacosan és büszkén utasította el a hatalomhoz való bármilyen közeledést, a kritika és a piac szeszélyeinek fittyet hányt, mindvégig következetes maradt, és teljesen átadta magát a festészetnek. A szorongás, amely meghatározza képeit, máig sem oldódott. Művének értékei, aktualitása pedig vitathatatlan.

Bela DURANCI

KÉT BESZÉLGETÉS KONDOR BÉLÁRÓL

Tíz évvel ezelőtt, elsőéves egyetemista koromban, nem sokkal a tanév megkezdése után, nagy örömmel láttam, hogy Németh Lajos művészettörténeti kollégiumot tart negyedéves népművelés szakos hallgatóknak. A művészettörténeti tanszéken akkor ő nem adott elő; így elhatároztam, hogy eljárók előadásaira. Egy-két alkalommal hallottam már őt, különböző TIT-előadásokon, s még gimnazistaként, nagy izgalommal olvastam „A művészet sorsfordulója” című remek tanulmányát, amit azóta is a számomra egyik legfontosabb könyvként tartok számon, és feltétlenül az egyik legnagyobb könyvélményként, az élmény igazi és

ifjúkori értelmében; íghát valóban nagy várakozással néztem előadásai elébe. A modern magyar művészet történetéről beszélt, s ahogy telt a szemeszter, úgy közeledtünk a jelenhez. Minden órája új és izgató kérdéseket ébresztett bennünk, s minden előadás végén vita, élénk beszélgetés alakult ki, melyek egyre hosszabbra nyúltak, olykor egész késő estig. 1972 decemberének legelején, az 1956 utáni művészet kérdéseinek tárgyalásakor, érkezünk el Kondor Béla munkásságához. Németh Lajos késett, mi pedig egymással vitatkozva, beszélgetve vártuk őt. Mikor végül is megérkezett, letörtnek és nagyon szomorúnak látszott.

— Kérem, engedjék meg nekem, hogy a mai témánkat megváltoztassam — valami ilyesmit mondhatott, és csendesen, elfojtott kétségbeeséssel vagy inkább egy nagyon mély és tompa szomorúsággal még hozzátette: — Kondor Béla meghalt.

Soha nem tudom elfelejteni ezt a decemberi estét. Számomra akkor még nagyon friss és nagyon új volt minden információ, minden szempont, minden kérdés és probléma, ami a kortárs magyar művészetet érintette, s Kondor alakja is teljesen a jelenhez, teljesen a frissen megismert kortárs valósághoz kötődött bennem; s nem kevéssé Németh Lajoshoz, akinek előadásain keresztül végre úgy éreztem, hogy tényleg kezdem megismerni a modern magyar művészetet. Kondort egyetlen egyszer láttam, 1972 nyarán, a szentendrei művésztelepen, amikor Kornisst meglátogatva elmentem műterme előtt. Ő kint állt a kis teraszon, és csendesen odaköszönt nekem. Dorottya utcai kiállítására jól emlékszem, s az ott kiállított Feszület-sor valóban nagy hatást tett rám. Ez a néhány év különben is tele volt újszerű élményekkel, melyek mind egy új területet nyitottak meg előttem: emlékszem Méhes László csepeli kiállításának megnyitójára, ahol először talákoztam Beke Lászlóval, emlékszem a Galántai Györggyel folytatott beszélgetésekre, majd pedig a boglári kápolnatárlatok izgalmas légkörére, ahol valóban ott volt az akkori magyar avantgarde, emlékszem a Kornissal való megismerkedésemmre, és az általa sokat emlegetett, számomra akkor még ismeretlen nevek, személyiségek különös, izgalmas vonzására, Erdély Miklós, Csernus Tibor, Lakner László, Tót Endre, Hencze Tamás Korniss által leírt, jellemzett munkásságának közvetett élményére; s mindehhez tartozott Kondor művészete, illetve az a szellemi aura, ami Kondor körül „lebegett”, a barátok és művésztársak elbeszéléseiből, véleményéből, már-már mitikussá növevő történetekből. S akkor hirtelen, váratlanul, ennek az egész szövevényes, izgalmas, éppen feltárulkozó szellemi „kalandozásnak” a kezdetén, egyszer csak elhangzott Németh Lajos rövid, megmásíthatatlan és visszavonhatatlan mondata: — Kondor Béla meghalt.

Ez a decemberi este számomra hirtelen lezárt egy korszakot. Később, mikor Kornissal, majd pedig még később, Erdéllyel Kondorról beszélgetünk, mindketten hasonlóképpen látták és értékelték Kondor személyiségét és szerepét. Én csak később értettem meg az általuk olyan szemléletesen leírt késői ötvenes és korai hatvanas évek szellemi-művészi szituációját, s ebben Kondor Béla szerepét. Az, amit Németh Lajostól, Korniss Dezsőtől és Erdély Miklóstól tanultam, Kondor Béláról, csak évek múltán állt össze bennem „művészettörténetté”, illetve történelemmé. Jónéhány év kellett ahhoz, hogy össze tudjam kapcsolni az általuk elmondott, érzékeny és mélyreható elemzéseket és a magam feltérképezte jelenségek tanulságait; de ez az 1972-es esztendő, a maga tragikus és megdöbbentő záróakkordjával, Kondor halálhírének visszavonhatatlan tényzerűségével, egyszerre értette meg velem úgy a művészet „komolyságát”, mint a hitelesség, a történelem és a személyiség szétbonthatatlan és eleven egységét a művészi élményben.

HEGYI Lóránd

KONDOR BÉLA, AZ „ÚJ KOMOLYSÁG” MŰVÉSZE

(Berény Ferencsel beszélget Hegyi Lóránd)

„A műhelyek kora lejárt. A szakma különleges feladatai másodrendűekké váltak, a művész nem elmagányosodott, ennél sokkal döntőbb a változás. A művészet szerepe lett mélységesen komollyá. A kor olyan kérdésekkel telve, mikre az egyén csak egzisztenciája legbensőbb szavával felelhet, s a válaszadásban egyszerre válik meghaladottá a mit és a hogyan. Az egyén lett újra az, aki felel. Ezt a pillanatot nevezném az új-komolyság, az új-felelősség, az új-magány és az új-egyetemesség pillanatának, vagy közeledtének” — írja Pilinszky János 1963-ban Kondor Béla kiállítására. S valóban, Pilinszky oly sokáig elfeledett beszéde, melynek egyetlen példányát Berény Ferenc őrizte meg számunkra, a Kondor-jelenség valamennyi lényeges mozzanatát tartalmazza. Amit Pilinszky „új-komolyságnak”, „új-felelősségnek” nevez, éppen a kondori művészet és a kondori magatartás gyökere: a művészetnek etikai és értékfelmutató-értékkörző gesztusként, az új és igaz emberkép megfogalmazásáért vívott harcként való megfogalmazása. Valóban nem beszélhetünk pusztán stílári kérdésekről, ha a kondori művészet lényegéről akarunk beszélni; s a „hogyan” kérdése mellett a „mit” is meghaladottá válik a kondori gesztusban, hiszen tematikailag, az ábrázolás tárgya felől közelítve ismét csak elsiklunk a lényegi jelentés felett. Ez a felismerés volt a Berény Ferencsel folytatott beszélgetés alapja is, szűkszerűen, mert bármilyen szempontból közeledtünk is Kondor Béla

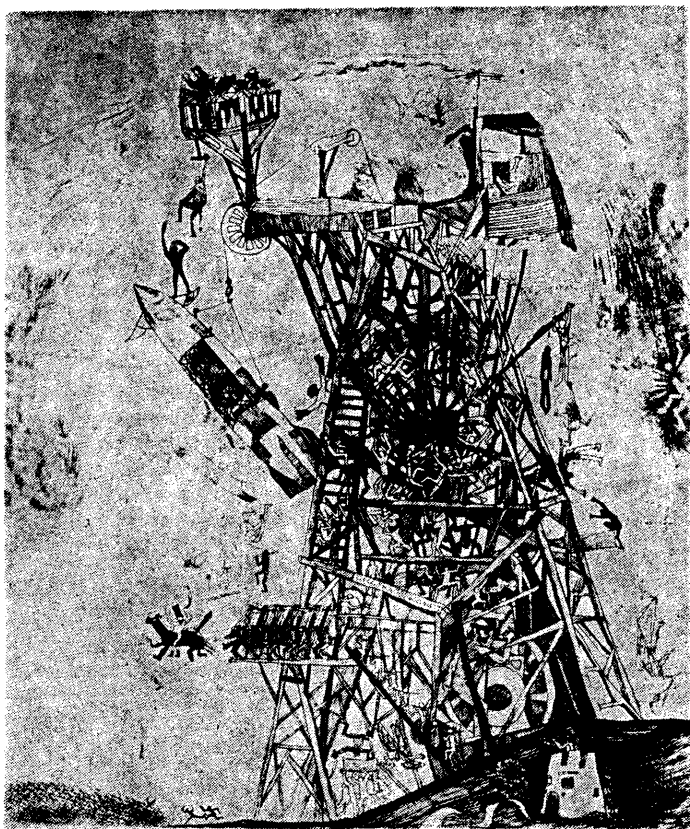
művészetéhez, személyiségéhez, a magyar művészet történetében betöltött helyének elemzéséhez, vagy akár csak szubjektív emlékekhez is, akár a „Kondor-legendához”, az utókor — önkényes és a magas helyzetére vonatkoztatott, az elmulasztott felismeréseket kompenzáló — Kondor-képéhez, mindig ugyanazokhoz a leglényegesebb alapproblémákhoz jutottunk vissza, melyek témától, „story”-tól, stiláris kérdésektől messze távolodva a kondori művészet és a kondori magatartás alapjának tűnnek: a művész által magára vállalt felelősség kérdéséhez, egy tragikus — és korántsem „lezárult”, korántsem „megemésztett” — történeti korszak teljes belső átéléséhez, belső, etikai átgondolásához, „kihordásához”, a tragikus és gyötrő feszültségekkel teli korszakban vállalt magatartás melletti elkötelezettség vagy hűtlenné válás problémájához, az „igazi”, „valódi” és az „ál”, a hamis mérlegre tételének, a bűn és az erény elbírálásának, a megkísértés és tisztán maradás vagy elbukás drámájának kérdéseiiig.

Kondor Béla élete és művészete oly szorosan forrott össze, oly szétválaszthatatlanul kapcsolódott egybe a — technikailag — tökéletesen felkészült, virtuóz mester és a — nem spekulatív rendszereket alkotó, hanem az életet boncoló — filozófus, hogy sem Kondor-életrajzot, sem Kondor képanalíziseket nem készíthetünk anélkül, hogy magát Kondor Bélát, mint embert ne ismernénk.

*

A Kondor halála óta egyre nagyobb számban jelentkező, a legendából részt kérő „barátok”, „közeli ismerősök” közül csak nagyon kevesen tudnak Kondor Béla főiskolás éveiről. Berény Ferenc személyében — akire Kurtág György hívta fel a figyelmet —, olyan művésszel beszélgetünk, aki együtt járt Kondorral a főiskolára, és aki közvetlen tanúja volt Kondor művészi indulásának.

Az ötvenes évek főiskoláján, ahol a sajátos szituációban kicsiben ugyanazok a feszültségek megvoltak, mint a főiskola falain kívül, Kondor művészete kezdettől fogva olyan egyéni hangot jelentett, mely témává vált mind diáktársai, mind tanárai körében. Több és más ez, mint a művészi tehetség kérdése. Az ötvenes évek főiskolájának, hangsúlyozza többször is Berény Ferenc, minden oktatási hibáját felmenti a tehetségek felkutatása és támogatása. Kondor tehetsége is az első pillanattól kezdve nyilvánvaló volt; ő is, mint sokan nemzedéke tagjai közül, nagy ígéretként indultak. S mégis volt valami — talán éppen a Kondor egész életútját meghatározó döntő mozzanat —, ami Kondort képessé tette annak a „küldetésnek” — vagy szerényebben: annak a szerepnek — betöltésére, hogy nemzedéke egész tragédiáját és sorsát a maga sorsában élje át és testesítse meg. Nem tehetségével, s nem is

Rakétakilövő állvány

problémáival állt Kondor egyedül, hanem talán e problémák tudatosításának és végiggondolásának, átélésének képességével és bátorságával. Kondor viszonylag gyorsan felfelé ívelő művészi pályája, az általa felvetett etikai-filozófiai kérdések képi érvényességekké tétele, egy sajátos, öntörvényű képi valóság megteremtése, és ezzel a legszorosabban összefüggve saját „egyéni” életének alakulása, szinte történetileg „szükség-szerű” magánya, az állandó felfokozott feszültség, belső vívódás, mely önmagát a már-már elviselhetetlen végső határokig hajszoló művész sorsa, egy egész generáció sorsát foglalja magában. Kondor művészetét az indulás pillanatától kezdve áthatotta ez a tragikus hangvétel. Míg Csernus művészetében, amit Kondor mélyen tisztelt és fontosnak tartott, inkább a bernáthi lírai látványfestésztől való eltávolodás, egy új, belső látvány felfedezésének első lépései figyelhetők meg, addig Kondor

műveiben már magától értetődő ennek a belső, intellektuális „képnek” a megalkotása. Mintha már az első lépések megtételekor ráérezett volna Kondor arra a szerepre, melyet vállalt, és melyet a történeti szituáció rászabott, szinte rákényszerített. Kondor sorsa nem egyedülálló: küzdelmeiben, szenvedéseiben, a valódi értékeket sóvárgó szélsőséges indulataiban, a meghasonlás és a küldetéstudat mindent elemészítő indulati hullámaiban az ötvenes évek első felében felnőtté váló és művészé érő nemzedék tagjainak sorsában osztozott. Egyéni azonban az a forma, melyet ebből létrehozott; pontosabban az a szimbolikus „valóság” — belső kép —, melyet a kondori látomás életre keltett. Egyénisége, művészi tehetsége lehetővé tette, hogy ne pusztán egy generáció „képviselője” legyen; ne pusztán egy korszak sajátos problémáival küzdő művész-nemzedék jellegzetes alakjává nőjön — még ha e korszak, az ötvenes évek és 1956 oly sorsdöntő is a modern magyar történelemben, s oly mélyen meghatározza valóságunkat az ehhez a korszakhoz és 1956-hoz való viszonyunk igazsága vagy hamissága —, hanem ezen túl óriás művészegyéniséggel, teljességgel „egyéni” és „öntörvényű” alkotó. Olyan alkotó, olyan önálló, a magyar művészet legnagyobbjaival egyenértékű szellem, akinek műveiben saját élete, saját nemzedékének döntő problémái, az ötvenes évek közepének tragikusan kielezett kérdései, 1956 drámája és az 1956 után sem igazán megemésztett, nem igazán megválaszolt vagy fel sem tett kérdések jelentek meg — kényszerítve a befogadót a válaszadásra, vagy legalábbis e problémák felismerésére.

Kondor mélyen átélte, sőt, előre megsejtette — a maga teremtette képi valóságban — a katasztrófát; s jóval 1956 után is lényegében azokat az etikai kérdéseket feszegette, melyek felett sokan már régen napirendre tértek, vagy fel sem tettek maguknak. Művészetét a művészet szabadságharcának részeként fogta fel — ha nem is használta ezt a kifejezést —, s gyötörő következetességgel, már-már megszállottsággal, de józan megszállottsággal, mindig a bűn és a tisztaság, az árulás, hazugság, színlelés és a hűség, őszinteség, igazságkeresés morális kérdései foglalkoztatták. A technika és a technika adta hatalom ugyanabban a pillanatban a technikával és a hatalommal való visszaélés problémáját is jelentette számára; s az ember felett gyakorolt hatalom a manipulációt, a „hamis próféták” szavát is magában foglalta. Mitikus figuráin, a vásznon teremtett öntörvényű, sokszor kimeríthetetlenül összetett alakjaiban ez a befelé néző, szüntelenül önmagát vizsgáló, vizsgáztató, a hamis mögött az igazit, az ál mögött a valódit kutató művész kvázi-önarcképeit festette meg. Olyan önarcképeket, vagy inkább ember-képmásokat — függetlenül a modelltől —, melyek magukban eljátszák és átélik az emberi magatartás szinte minden lehetőségét, a kielezett szituációkban megmutatkozó emberi nagyságot vagy gyengeséget, s keserű öniróniával tekintenek mégis magukra is, a „bohócrá”.

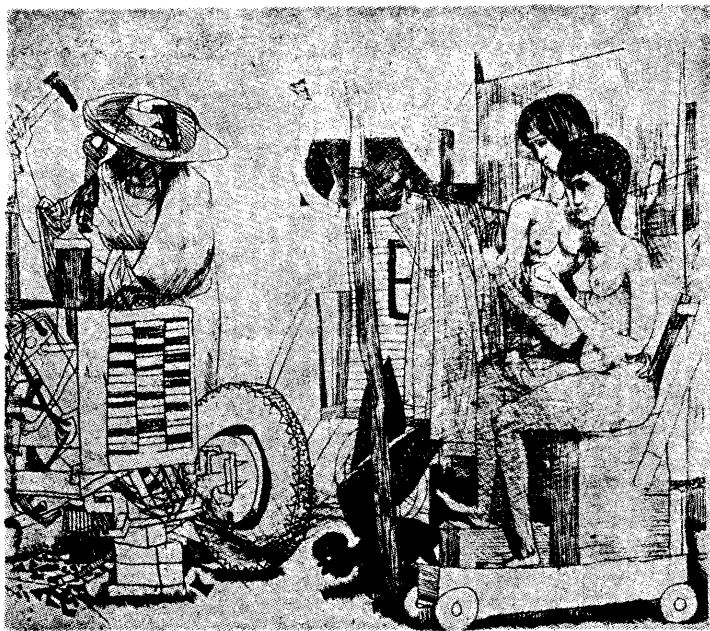
Kondor művészetének véglelessége, csakúgy mint a személyiségében meglévő végletek, a sokszor indokolatlan durvaság és éppen a legközelebbi barátokat súlytór ingerült keménység s ugyanakkor a már-már kisfiús félszagság és szeretnivágyás, első pillanatra paradox módon a formateremtés szintézisében ölt testet. Kezdetből fogva „mindent” felhasznál és „mindenféleképpen” rajzolt, festett — természetesen kondori módon kondori látomásokat. Valójában ez a szintézisigény nem ellentmondás, s nem áll ellentétben Kondor személyiségével sem. Az egyetemesség, az abszolútra való törekvés, az emberi drámának „történeti-mitikussá” növelése vezeti el Kondort a szintézis gondolatához. Ez ugyanakkor nem valamiféle ars poetica: az egészen máshol keresendő Kondornál. Nem tudatos és műteremben kimunkált festői szintézisről van szó, hanem a kondori valóság — belső, intellektuális valóság — képi megfogalmazásának egyetemességéről, komplexitásáról. A mindig jellemző tragikus hang, melyet legfeljebb csak a kesernyész önirónia fanyar fintorai differenciálnak, ebből a küldetéssejtségből, a Kondor életét meghatározó történelmi helyzetekben lehetséges emberi magatartásformák szenvedélyes kutatásából, az igazi emberi tett kereséséből, a valódi és az ál szétválasztásának etikai vállalásából adódik. Kondor vállalta, magára vette és — alkatilag — képes volt vállalni ezt a szerepet — a szó legmélyebb értelmében értve szerep ez —; sorsa, művészete, tragikus halála sokak szemében saját generációjuk sorsát szimbolizálta. Kondor művészete és élete egyszerre volt a magyar művészet önmagával való szembenézése — úgy is mondhatnánk, hogy a magyar művész önmagával való szembenézése —, melyben olyan idősebb mesterek is részt vállaltak, mint Barcsay Jenő és Korniss Dezső; s ugyanakkor az ötvenes évek álértékeivel meghasonlott, s a maguk sorsát, helyét kutató művészek új érvényességteremtésének talán legkövetkezetesebb, legvégsőkig menő, leggyötrőbb és leghitelesebb példája.

Kondor arra az útra vállalkozott, ami talán a legnehezebb: újat teremteni, leleplezni a hamisat, az értéktelent, s mégsem elszakadni attól a történeti-kulturális kontextustól, melyet magáénak tekintett. Művészetében és életében egyaránt ez talán a legfontosabb végighúzó motívum: az öntisztulás, az etikai elkötelezettség, és a mindenhez való kötődés, amiben az élet és a történelem szolgáltatta drámák átélésében az ember morális erőt nyerhet, amiben a megkísérettéssel szemben az önmagához, a valós értékekhez, való hűség útját választhatja. Sokan találják bizonyára szűknek Kondor világát is, sokan vélik úgy, hogy mindig ugyanazok a kérdések merülnek fel műveiben. Valóban nem beszélhetünk „korszakokról” sem a képszerzés, a stílus, sem pedig a kondori jelentés szempontjából. Azonban a Kondor-műben szimbolikusan megjelenő problémák nem szűk világot jelentenek: lényegében az emberi lét, a morális lét problémáit feszegetik, az emberi magatartás etikai rétegeit kutatják. Ezek a kérdések természetesen nem csak a

Kondor generációjának életét meghatározó mozzanatok; de mégis, szélsőségesen drámai szituációkban, szélsőségesen tragikus viszonylatokban, vagy éppen mélységesen elfojtva, mélyben izzóan ennek a generációnak a valósága és máig meghatározó — s a társadalom egészét meghatározó — alapélménye.

Kondor művészetének és sorsának összeforrottsága már önmagában hordozza a tragikust; s ugyanakkor önmagában hordozza a feloldás egyetlen lehetőségét is: a végletes igazságkeresés és az önmagunkkal való szembesülés igényét.

(1979)

Cirkusz II.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

EGY REPERTÓRIUM ALKALMÁBÓL

Káich Katalin: *Az intézeti kiadványok repertórium*a 1968—1983. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1983

Egy bibliográfiai kiadvány, repertórium, könyvészeti szakmunka mindig jóval többet mond a benne közölt tényeknél, a pusztá adatoknál, annál, hogy egy intézmény, munkaközösség vagy szellemi műhely egy meghatározott időszakban mennyi és milyen címszót adott ki, kinek a tollából, milyen tárgykörből és műfaji megoszlásban, mekkora terjedelemben, példányszámban, kinek a gondozásában, hozzájárulásával, támogatásával vagy részvételével, stb. Ami a szakma számára csak lejegyzendő címszó, besorolandó adat, amögött szellemi erőpróbák, gondok, bizakodások, kételyek, ritkábban a jól végzett munka megnyugvása húzódnak meg. Káich Katalin munkája, *Az intézeti kiadványok repertórium*a 1968—1983, nem annotált bibliográfiai kiadvány, tehát címével is csak egyszerű jegyzékét ígéri A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete adott időszakban megjelent publikációinak, illetve ahogyan a sorozat megnevezésében olvashatjuk: A hungarológiai és komparatistikai kutatások jugoszláviai bibliográfiája 1. Egy nagyobb vállalkozás úttörő könyvéről van szó tehát, amely az intézeti szakmunkák jegyzékét adja közre. A szakmai követelmények milyen fokán, ám ítélik meg azok, akik jobban értenek a könyvészeti tudományokhoz. E jegyzet írójának nándenesetre kellő eligazítást nyújt a címek, nevek és adatok tömkelegében, jóllehet csak azért, mert maga is részt vett a bibliográfiába felvett kiadványok szerkesztésében, anyagának megválogatásában és gondozásában, szerzőinek toborzásában, egyáltalán e kiadványok létrehozásában. Ezért nem okoz gondot a számára, ha „nem tudományszakonként (...) ezen belül a tudomány belső szakrendje szerint” kell keresnie egy-egy közleményt vagy annak a szerzőjét, mert nagyjából azt is tudja, hogy pl. mikor mit és miért neveztek az Intézetben mondjuk *művelődéstörténet*nek, noha annak máskor és má-

sutt esetleg *folklor* volt a neve. Ezzel a jegyzetíró nem menteni akarja a bibliográfia lehetséges szakmai gyengéjét, számára egyébként is fontosabbak a füzet egyéb vonatkozásai a címleírás módszertani kérdésénél.

Tudvalévő, hogy a repertórium az Intézet negyedszázados évfordulójára jelent meg olyan céllal, hogy számot adjon a 25 esztendőös tevékenység nyomtatott alakban megörökített eredményeiről. Az Intézet munkáját természetesen még hozzávetőleg sem azonosíthatjuk csupán azzal, amit dolgozói (munkatársai, diákjai, általában a szellemi köréhez tartozók) nyomtatásában közzétettek az intézeti kiadványokban. Még a határidőhöz kötött és szoros értelemben vett tervfeladatok is csak jelzésszerűen kaptak képviselést e hasábokon. Mert van, amiből nem lett szöveg, hanem megmaradt szócédulának, lyukkártyának, statisztikai adatnak vagy egyszerű jelnek Vajdaság vaktérképén. Ezt az itt nem is jelzett tevékenységet aligha is lehetne ily érzékelhető formában vagy címszavakban bemutatni. Ilyesmire csak egy széles keretben mozgó tanulmány vállalkozhatna, amely választ adna többek között arra a kérdésre is: hogyan alakult ki pl. az intézeti publikációknak éppen ez a témaköre, rámutatna kulturális fejlődésünk folytonossági hiányaira, arra, hogy miért tartottuk szükségesnek úgyszólván minden projektumunkban érvényesíteni az összehasonlítás elvét, melyek azok a személyi, tárgyi, stb. feltételek, amelyek a hazai hungarológia tartalmait és irányait meghatározták, miért „részesítettük előnyben” ezt, miért „hanya goltuk el” amazt a kutatási területet. Mászóval: olyan elemző-leíró tanulmányra lenne ehhez szükség, amely megvilágítaná a repertóriumban prezentált tárgykörök és címszavak mögöttes területeit, így alkalmas lenne humántudományunk mozgásirányainak értelmezésére, fejlődési fázisainak a megjelölésére, e változások okainak feltárására stb. Örülnénk, ha e jegyzet is adalékkal szolgálhatna egy ilyen jellegű elemzéshez. Ezúttal azonban csak a Repertóriumba felvett folyóirat, A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei (a mai Hungarológiai Közlemények) indulásának és koncepciója kialakulásának néhány mozzanatáról szólunk.

A Hungarológiai Intézet tíz évvel a Tanszék után, tehát 1969-ben kezdte meg a munkáját. Munkakörének és feladatainak a kijelölése, mint ahogyan a Tanszéké sem, természetesen nem az alapító Bölcsészkar dekrétumával egyidős. Az Intézetnek is volt egy előkészítő szakasza, afféle „előléte”, amelynek a során a szervezéssel megbízott munkacsoport széleskörű közvéleménykutatással igyekezett a maga elképzeléseit az Intézet iránt támasztott társadalmi igényekkel összhangba hozni. Kérdések, tanácskozások, programviták előzték meg annak a tömör mondatnak a megfogalmazását, amely az alapító okmányban az Intézet céljáról és rendeltetéséről szól. Ezekon több ízben is elhangzott egy tudományos folyóirat kiadásának a gondolata, illetve az Intézet kiadói

tevékenységének a terve is. Az elképzelések jó része viszonylag rövid idő alatt meg is valósult, s ha kezdetben a kiadványok kevésbé tagolt, egyszerűbb változataival találkozunk is, az Intézet 1969 óta már rendszeresen igyekezett közzé tenni tudományos munkája eredményeinek egy részét.

Káich Katalin repertóriumának mindhárom nagyobb feldolgozott egységéből (a Tanulmányok, a HITK és az egyedi kiadványok) jól nyomon követhető nemcsak a kiadványok folytonos tematikai gazdagodása, a szerzők számának a gyarapodása, az egyre újabb kutatási területek meghódítása, hanem többek között a sorozatok belső differenciálódása, a szerkesztési elvek és megoldások finomodása, sőt a kiadványok leírásából a szerkesztői operatíva személyi állományában, összeállításában, elgondolásaiban beállt módosulások jellege is kitűnik. A HITK 1969 októberében azzal a szerény bejelentéssel indult, hogy *időnkénti* megjelenésével lehetővé kívánja tenni a kutatómunka nyilvánossággal való megismertetését, tehát egyszerű bulletin-szerepet szán önmagának. Mái a következő évtől, 1970-től kezdve azonban a kutatás mind mennyiségi eredményei, mind minőségi szintje szükségessé teszi a folyamatos, negyedévi megjelenést, a rendszeres folyóirat-jelleg kialakítását, az egy-egy tárgykörből felduzzadt anyag pedig a kettős számokat is. A bemutatott és leírt 50 szám összesen 39 füzetben jelent meg: 29 egyszerű s 11 kettős szám formájában, összesen 7255 oldalon, számonként tehát átlag 11,5 ívnyi terjedelemben 29 „belső” és 148 „külső” munkatárs írásával, akik közül 52 külföldi szerző.

Az 1968-as esztendő az intézetszervezés jegyében telt el. A kezdeményezés első, de inkább még csak az ötletszerűség vonásaival jellemezhető szakaszán túljutva a munkacsoport ebben az évben tűzte napirendre a konkrét tervek kidolgozását, az intézeti munkaformák körvonalazását, a témák pontosabb megjelölését és leírását, ezúttal már olyan kérdésekkel is számolva, hogy a célbavett kutatáshoz milyen képesítésű szakemberek állnak az Intézet rendelkezésére; hogy fontosságuk és időszerűségük (sürgősségük) szempontjából milyen feladatoknak kell elsőbbséget biztosítani, mely területek kívánják meg a hiányok és kiesések — még időben elvégezhető — pótlását stb. Mindebből valamit jelzett már a HITK első száma is, de nem éréktelen egy pillantást vetnünk az előkészületek egy-két mozzanatára, így pl. az 1968 szeptember 28-án tartott tanácskozásra, amely tizennyolc, írásban beterjesztett kutatási javaslatot vitatott meg. Ezek közül több is jelzi a később kiadott monográfiák, folyóiratban megjelent nagytanulmányok érlelődését, s ugyanakkor koncepcióbeli kérdéseket is érintenek. Ezekben tallózva idézünk fel néhány gondolatot. Triva Militarnak, a Matica srpska érdemes belső munkatársának, a sajtótörténet kiváló művelőjének a beadványa a következőkre irányítja a figyelmet:

„Az Intézet munkatervében a jugoszláviai magyar művelődéstörténeti

témák között első helyen áll *A magyar nyelvű helyi sajtó felszabadulás utáni szerepe és fejlődése* címen szereplő téma. Minthogy azonban az Intézet feladatai között hangsúlyozott helyet kap a jugoszláviai magyarság nyelvi és kulturális törekvéseinek nemcsak jelene, hanem múltja is, föltétlenül fontos, hogy az Intézet programja felölelje nemcsak a felszabadulás utáni lokális magyar sajtó tanulmányozását, hanem az egykori magyar sajtóanyagot is a mai Jugoszlávia területén.

Egy nép kulturális múltjának tanulmányozása és megismerése nem lehetséges a sajtónak az illető nép művelődési törekvéseiben és megnyilvánulásaiban betöltött szerepére és hozzájárulására vonatkozó adatok ismerete nélkül. Az időszaki sajtónak minden népnél nagy hatása volt nemcsak a nyomtatásban megjelent szövegek nyelvének és stílusának a fejlődésére, hanem az élőbeszédben való nyilvános érintkezés formáira is. (...) E feladatok szolgálatában állt vidékünk magyar időszaki sajtója is már évtizedek óta, még ha az akkori magyar főváros sajtója mellett csak provinciálisnak számított is. De éppen e vidéki volta, lokális jellege miatt volt vitathatatlanul nagy hatása a kulturális életre, elsősorban az itteni magyarság nyelvi és irodalmi fejlődésére (...) a tíz napilap, a több mint száz heti és időnként megjelenő újság és folyóirat, a szerkesztők és munkatársak nagy száma, köztük a nyelv kitűnő ismerői, kiváló stiliszták és írók járultak hozzá vidékünk magyar irodalmi és kulturális törekvéseihez (...) Nem lehet helyes képet adni róla s megfelelően értékelni a jugoszláviai magyar kulturális múltat, ha nem vizsgáljuk s nem állapítjuk meg, mi minden jelent meg a régebbi magyar periodika köréből ezen a vidéken, mi volt ebből értékes, mi járult hozzá a kulturális gazdagodáshoz, különösen a jugoszláviai magyarság nyelvkincsének felemelkedéséhez és irodalmi tevékenységének fejlesztéséhez...

Az említettek szükségességére és sürgető voltára figyelmeztetett — ahogyan a tanácskozás papírjai között olvassuk — a zágrábi Horvát országi Munkásmozgalmi Intézet munkatársának az értesítése is arról, hogy az ottani Egyetemi Könyvtárban nem található meg az 1918 előtti vajdasági magyar újságok...

A Repertórium nem sok biztatót közöl a fentiekkel összefüggésben: csak egyetlen adatot említ a HITK címszavai között *sajtótörténet* megnevezéssel. A Repertóriumból persze nem tudható, miért ilyen szegényesen van képviselve ez a tárgykör (mint a művelődéstörténet egyik formája vagy ága), annak ellenére, hogy pl. a Szervezett Munkás irodalompolitikájáról szóló tanulmányában Bori Imre még 1966-ban arra figyelmeztet, hogy „A jugoszláviai magyar nyelvű sajtó története még feldolgozatlan, a szó legszorosabb értelmében ismeretlen.” Az Intézet koncepciójával összefüggő kérdések, illetve egykori álláspontok rejlenek ennek a háttérben: az a vélemény, amely munkakörét csak a szorosan vett nyelvi (sőt: nyelvészeti) és (szép)irodalmi kutatásokban látta megvalósíthatónak, figyelmen kívül hagyva a kultúra komplex természetét,

s arra hivatkozva, hogy ez a tárgykör valójában az egységes nagy vajdasági intézmények (múzeumok, könyvtárak, levéltárak stb.) hatáskörébe tartozik. Az 1971-ben tartott művelődéstörténeti értekezlet rámutatott e hiányokra s arra is, hogy a tervek során a sajtónkról közölt adatok tévesek, („tíz napilap és több mint száz időszaki sajtótermék”), sőt éppen arra engednek következtetni, hogy az effajta kutatások csak az Intézet keretében végezhetőek sikerrel a „lehetőségek szűkös volta és a szakkutatók hiánya” ellenére is. „Tájékoztatóm megemlítem — áll a kérdésről szóló beszámolóban —, hogy eddig kb. 450 időszaki kiadvány legszükségesebb adataival rendelkezünk. A teljes címléírás és lelőhelyjegyzék elkészítése még előttünk áll. Ezek az adatok a kezdetektől az 1944-ig tartó időszakra vonatkoznak. A Magyar Szó indulásától napjainkig tartó periódus címjegyzéke 123 folyóirat, lap és egyéb időszaki kiadvány meglétéről tud.” Az a körülmény, hogy a HITK publikációi között csak kevés ilyen tárgyú írás olvasható, s hogy mind az Intézet alapítása előtti, mind az azutáni időszakban a legjelentősebb sajtótörténeti szakmunkák más intézmények gondozásában láttak napvilágot (Életjel, Forum, Munkásegyletem stb.), a hungarológiai feladatoknak egy talán még ma is az ún. alapidiszciplinákkal való azonosításából ered... A Repertórium adatai nem zárják ki ezt a feltételezést.

A szakkritika rámutatott, hogy a Repertóriumban nincs egymástól felismerhetően elkülönítve az egyes szaktudományok anyaga. Ennek, legalább is részben, az lehet az oka, — hogy főként a kezdetekben — a tanszéki s később az intézeti dolgozók munkafeladatai, a hungarológiára háruló teendők igen sokféle ágának szinte egyidejű és egymást kiegészítő művelését követelték meg, s ennek folytán az adatfelvétel, a módszerek is mintegy hasonlultak vagy legalább igen közel kerültek egymáshoz. A dialektológia, a helytörténeti kutatás és folklór; a jugoszláviai magyar irodalom történetének a feltárása és az összehasonlító irodalom; művelődés- és művészettörténet — szinte nem is választhatók el vegytiszta alakban, különösen nehéz ezek differenciálása a nemzetiségi kultúra fejlődésének sajátos viszonyai között, amelyek kevésbé teszik lehetővé (de szükségessé sem) a szakterületek éles elválasztását. Noha bizonyos gyakorlati szempontok alapján olykor célszerűbbnek látszana a tudományágazatok szerinti vertikális megosztás elvéhez igazodni a tudományszervezésben (pl. irodalomtudomány vagy nyelvtudomány „mint olyan”), másfajta megfontolások ellentmondanak e desztillálásnak a tudományos életben, nem pusztán a meglévő káderszerkezet miatt. Mint jeleztük, ez is egyik oka az intézeti munkaformák és munkatartalmak (témák, módszertani eljárások) rendeltetésükből eredő komplexitásnak. Mindez természetesen kihat e „felsoroló” repertórium szerkezeti, anyagbeosztási, felépítési-elrendezési elveire is, ami nyilván nem okvetlenül jelenti azok elfogadását és helyeslését. A figyelmesebb olvasó azonban így is felfigyelhet bizonyos jelenségekre, noha főleg csak a kronológikus

rend alapján igazodhat el a közölt anyagban. Így pl. megállapíthatja, hogy a néprajzi (folklor-) kiadványok, cikkek és tanulmányok viszonylag és zömmel későbbiek, mint az egyéb anyagkörből valók. A terepi gyűjtés, a (kérdőíves) begyűjtés elrendezése, a hangzóanyag leírása, kotázása, archiválása, végül szöveges feldolgozása és közzététele nemcsak hogy teljes munkaidővel foglalkoztatott magas szakképzettségű folklorista munkáját követelte volna meg, hanem a megfelelő eszközök, tárolásra alkalmas helységek, a technikai felszerelés meglétéét is, ami azonban az Intézetnek a kezdetekben nem állt rendelkezésére. A folyóirat szellemi néprajz körébe tartozó szövegközlései nagyrészt jó értelemben vett „melléktermék”, nyelvjáráskutatók, irodalomtörténészek munkája. Ha egy ideig ez a tevékenység „művelődéstörténet” vagy „népköltészet” megnevezés ill. fedőnév mögött található, annak nem a tervezés gondatlansága az oka, mert az említett 1968-i programvita beterjesztett okmányai és témaindoklásai között is olvasható már ilyen megfogalmazás:

„Kálmány Lajos nyomain (ez a téma részben egybe esik a szegedi kirajzás táji kutatásával). Kálmány tudomásunk szerint a Tisza és a Maros bal partján a következő községekben gyűjtött: (...) A Tisza jobb partján: (...) A Marostól északra, a Tisza bal partján még vagy 25 községben vagy községből. Rendkívül hasznos volna ennek a területnek az ő nyomdokain újra bejárása: egyrészt azoknak az alkotásoknak a megkeresése, amelyeket ő innen publikált, vagy amelyek hagyatékában innen valók. Ugyanakkor a községek folklorjának mai képét is meg kellene rajzolni. Ez a történeti tárgyú folklorisztikai kutatás szép példája lenne (...) konkrét feladat lenne néhány rejtélyes Kálmány-szöveg azonosítása, töredékek után nyomozása...” — Évek múlva a fenti téma egész téma-családdá terebélyesedett, s talán jó is, hogy túlnőtt az intézeti tervmunkálatok keretén. Annak a javaslatnak a szellemében, amit az egyik beadvány úgy fogalmazott meg:

„A Hungarológiai Intézet töltsse be a Jugoszlávia népei, a nemzetiségek és szomszéd népek kultúrája közti híd szerepét, ezért ne csak vajdasági vonatkozású témákkal és problémákkal foglalkozzon, hanem európai viszonylatban ezeknek a népeknek a kultúráját, kapcsolatait is tanulmányozza.”

SZELI István

A LÍRIKUS ÉS MŰFORDÍTÓ SZAKMAI ORSZÁGJÁRÁSA

Fehér Ferenc: *Egyazon ég alatt. Esszék és jegyzetek.* Forum, 1984

Valóságos utazások — újságírói és írószövegségi kiküldetések, költő-találkozók, irodalmi szimpóziumok — élménytöredékeit és szakmai tapasztalatait, s virtuális ország-világ-járások — emlékekkel, írott doku-

mentumokkal, könyvekkel, képekkel, író-társ-jubileummal s egyéb szellemi ingerekkel kiváltott, képzeletbeli barangolások — hasonló lecsapódásait tartalmazzák Fehér Ferenc legújabb könyvének többségben levő, kötetlen glosszái és szerényebb számú, esszévé tömörített/karcúsított írásai.

S bármi is a tényleges vagy virtuális helyszín, az újabb és újabb, földrajzilag közelebbi vagy távolabbi színterek voltaképpen mindig hazagondolásra, az *itt és nem itt* diszkrét viszonyítására, párhuzamba illesztésére vagy éppen kontrasztos szembeállítására ösztökélik a szerzőt, akárcsak első jegyzetkötetében, a *Hazavezérő csillagokban* annak idején... Nem kétséges hát ezúttal sem, hogy Fehér Ferenc a magyar fikatív és valóságos úti-irodalom mikesi hagyományának ösztönös folytatója, az „úgy szeretem már Rodostót, hogy el nem felejthetem Zágont” érzelmi-intellektuális paradoxonának önkéntes foglya.

Kötetének mintegy felét a *műfordító* országjárásának dokumentumai alkotják. Ezekben ugyanis a jugoszláv irodalmak egyik kétségtelenül legavatottabb és legtermékenyebb fordítója irodalomtörténeti, életrajzi, bibliográfiai és kritikai adalékokat gyűjt azokhoz a testközeli témákhoz, amelyeket évek/évtizedek előtt nem glosszafírói minőségben, hanem a műfordítás elkötelezett híveként vett számba. Azt is mondhatnánk tehát, hogy a jegyzetnek ebben a típusában Fehér Ferenc afféle magán-irodalomtörténeti országjárást tesz, és pedig jobbára ugyanazokon az irodalmi tájakon, amelyeket műfordítóként a múltban vagy közelmúltban már meghódított magának, s most filológiai/kritikai adalékokat fűz saját irodalomközvetítői emlékeihez, tapasztalásához és élményeihez. Avagy szakmai barangolás — *A madár árnyéka* nyomában...

A kötet másik felét alkotó írástömbben viszont — eltekintve az ilyen gyűjteményekbe természetyszerűleg beszüremelő „atipikus”, elegyes, töltelék-témájú írásoktól — voltaképpen a *lírikus* Fehér Ferenc barangoi tulajdon költői életérzésének nyomában... A poétai életműve központi metaforájának is nevezhet *övig a földbe ásva* létkenyszerének és lét-élményének, kényszerítő élményének és élménykényszerének nyomában... Hisz erről van szó, ennek a kötetnek a tanúságaként is: olyan megkötő „fátumról”, goethei értelemben vett „démonról”, amely egyidejűleg kényszer és élmény, önkéntes-programatikus mártírium és afölötti meghitt életöröm, személyes lét-kockázat és a lét-védettség melege is egyszer-smind... Ahogy a jelen kötetben ismét fölelevenített önéletrajzi anekdota is sugallja, e központi metafora genézisét keresve: „Első párizsi éjszakámon kivert kutyának éreztem magamat abban az idegenségben, s a rideg, csúnya kis szállodai szoba elől az édesapám ásta, kisgyerekkori gödörbe bújtam, a topolyai határban, a Juhászok hídjának tájékán. Apám rossz télikabátját is rám terítette, fölöttem fújhatott már a hideg szél (...) derékig fogadott be a föld. Övig voltam a földbe ásva...”

Ehhez a megkötő-felszabadító, inkább irracionális mint racionális lí-

rikusi létélményhez az *Egyazon ég alatt* szóban forgó glossza-típusa most szakszerű, racionális, fogalmi támpontokat keres. Művelődés- és helytörténeti, historiográfiai és mozgalomtörténeti meg irodalmi-művészeti fogódzókat vajdasági és országos színterekről, a tér és idő legkülönbébb pontjairól. S a legkülönbébb segédeszközök révén. Sajtótörténet, onomasztika, kartográfia, könyv- és könyvtártörténet, folklorisztika, növény- és állattani szakkönyvek és egyéb kiadványok — a „gutenbergi” civilizáció „babilonian” kusza eszköztárának megannyi segédeszköze támogatja glosszaíróknak e tervszerű vagy ösztönös, de mindenképpen nyilvánvaló törekvését: térbeli-időbeli faktumokkal, tárgyilagos példákkal, valószerű párhuzamokkal bástyázni körül a megfoghatatlant, a bensőt, az irracionálisat, az egész alkotóutat végigkísérőt és meghatározót. Ama központi metaforát, melynek programatikusan nyílt védelmét évtizedekkel ezelőtt így fogalmazta meg e gyűjteményben közzétett, annak idején el nem küldött ifjonti levél: „Azokhoz tartozom, akik — növényfajtákhoz hasonlóan — csak egy meghatározott égalt és talajt tudnak elviseelni; másutt elhervadnának. A légyökökkel való táplálkozás tetszetős jelképéről mostanában egyre többet beszélnek... Az én nyelvérzékem erre csak annyit mond: levegőből nem lehet megélni; levegőbe beszélni lehet...”

S életérzéseket — ma már tudjuk — csak vitatni lehet esetleg, de elvitatni nem. Ha tudniillik elementárisak. Ha életműnyi fedezetük van. Márpedig, az *Egyazon ég alatt* szerzőjének esetében szintén erről van szó: a kötet igényes publicistikája a legheterogénebb szakírói forgácsokkal és törmelék-anyaggal is a költői alkotás központi metaforáját, magának az alkotóútnak a töretlenségét és integritását, az életmű monolit voltát védelmezi. Helyenként talán — embere, írója, kritikusa váltogatja — vitathatóan is; egészében viszont: elvitathatatlanul.

BOSNYÁK István

ÖTNYELVŰ ISKOLAI SZÓTÁRAK

Orvosi iskolai szótár (Összeállította: Dr. Milana Matički, Dr. Kosta Savić Értelmező: Dr. Szép Dezső) *Kulturologiai-művészeti iskolai szótár* (Összeállította: Dr. Stevan Micić Értelmező: Mr. Csáky S. Pirooska) Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1981

Az utóbbi időben a tömegtájékoztatói eszközök sokat foglalkoznak az oktatási reformmal. Folynak a viták, érvek, ellenérvek hangzanak el mellette és ellene. Sok a még válaszra váró kérdés: milyenek lesznek az új tantervek, milyen középiskolák lépnek majd az egységes és a szakírányú oktatás és nevelés helyébe? Kevés szó esett azonban arról, ami kétségkívül a reform eredményességének egyik fontos feltétele — a tan-

könyvekről. Az elmúlt évek során állandó problémát jelentett a középiskolákban a tankönyvek hiánya. A legrosszabb helyzetben minden kétséget kizáróan a szakirányú oktatás és nevelés volt. Ezen a fokozaton szinte egyáltalán nem voltak tankönyvek. A tanulók kénytelenek voltak jegyzetekből, nem anyanyelvükön írott tankönyvekből tanulni. Egyes szakokra — pl. az egészségügyi szakra — elkészültek ugyan a tankönyvek, de néhány éves késéssel, így ezeket sem használhatta minden generáció. Most, amikor ismét ilyen jelentős változás előtt áll az oktatási rendszer, azt hiszem, nem felesleges azokról a segédletekről beszélni, amelyek annakidején azért készültek, hogy megkönnyítsék a tanulást a szerbhorvát tankönyvekből, jegyzetekből tanuló diákoknak. Ezek a segédletek az újvidéki Tankönyvkiadó Intézet által kiadott ötnyelvű iskolai szótárak: faipari, fémipari, mezőgazdasági, elektrotechnikai, építőipari, kémiai-technológiai, jogi, orvosi, kulturológiai-művészeti stb. A felsorolásból kitűnik, hogy szakszótárakról van szó, amelyek egy-egy szakterület szakszókincsét tartalmazzák — pontosabban a szakszókincs egy részét, amit a címükben szereplő „iskolai” meghatározás is elárul. Szómennyiségüket tekintve ezek kisszótárak, szóanyaguk kb. 1300 — 2000 szó. A szótárak előszava szerint a válogatás a tanterv és a használatban levő tankönyvek alapján történt. A kiindulónyelv szerbhorvát, illetve a horvátszerb, amelynek címszavai betűrendben követik egymást, a célnyelvek pedig a magyar, a szlovák, a román és a ruszin. A címszavakkal párhuzamosan találjuk a célnyelvi megfeleltetéseket. A szótárak célja, „hogyan lehetővé tegyék a szakkifejezéseknek a Vajdaságban beszélt nyelveken való elsajátítását, és megkönnyítsék a többnemzetiségű tartomány más-más nyelvi közegű társultmunka-szervezeteibe való bekapcsolódást.”

E szótárak kapcsán néhány mondat erejéig feltétlenül szólunk kell a szaknyelvekről. Bár sok szerző szerint szaknyelvek mint önálló „nyelvek” nem is léteznek, mert nincs külön nyelvtani rendszerük mint a nyelvjárásoknak, csupán a szókincsük jellegzetes. Ez a szakszókincs épül be a köznyelvbe. A szakszövegeket mégis elhatárolhatjuk a köznyelvtől bizonyos általános jellemzők alapján mint amilyen a nemzetközi szavak használata, a terminusok bevezetése, az erős nominalizáció, a pontoságra és egyértelműsége való törekvés, az objektivizmus, a logikus szerkesztésmód, a tömörség stb.

A felsorolt szótárak közül emeljünk ki kettőt — az orvosi és a kulturológiai-művészeti szótárt —, és nézzük meg mennyit és hogyan mutatnak be az orvosi és a kulturológiai-művészeti szaknyelvből (a továbbiakban is szaknyelveknek nevezzük, mert ez az általános megnevezés).

A szótárban szakszavak és szakkifejezések egyaránt előfordulnak. A szakszavak egy egységből állnak: pl. kompresa — borogatás; gradacija — fokozás. A szakkifejezések több egységből tevődnek össze: pl. aspiraciona drenaža — szívócsöves gennyelvezetés; udarni žičani instrumenti

— ütőhúros hangszerek. A szóanyagban vannak szaknyelvi jelentéssel felruházott köznyelvi szavak is: pl. *redak*, *rarus* — *ritka*; *perkusija*, *percussio*, *kucanje* — *kopogtatás*; *šina*, *udlaga* — *sín*; *oglas* — *hirdetés*; *zanat* — *ipar*.

A szaknyelvekre vonatkozó jellemzőknél említettük a nemzetközi vagy idegen szavak használatát, ami a nyelvművelés egyik sokat vitatott kérdése: hol, mennyit és hogyan használjuk ezeket, helyettesíthetők-e és milyen alakkal, és még számos más kérdés vetődik fel ezzel kapcsolatban. Az orvosi nyelv mindenképpen azon szaknyelvek közé tartozik, amelyben nagyon sok a latin, görög, angol és más idegen szó. Soknak van magyar megfelelője, idegen alakjuk használatának hagyománya miatt azonban az az elfogadott álláspont, hogy a szűkebb szakmai közösséghez szóló szóbeli, írásbeli megnyilatkozásokban inkább az idegen alakot, a nagyközönséghez szólva pedig inkább a magyar megfelelőjét kell használni. Ezért nem véletlen az sem, hogy az orvosi szótárban a legtöbb következetlenség épp az idegen szavakhoz és kifejezésekhez kapcsolódik. Az orvosi szótár szócikkeinek szerkezete a következő: általában az első helyen a címszó szerbhorvát (horvátszerb) alakja áll — ami gyakran idegen szó fonetikus átírásban, ezt követi a latin vagy más idegen szó eredeti helyesírással, majd helyenként magyarázat következik és utána az értelmezések, elsőként a magyar. Nézzük meg ezt néhány példán: *depedikulacija*, *depediculatio*, *uništavanje vašiju* — *tetvetlenítés*, *tetűirtás*; a *meghonosodott* és az idegen szó a fogalom körülírása nélkül: *metroracija*, *metrorrhagia* — *méhvérzés* a ciklusos időszakon belül (is). Néha elmarad az idegen szó: *čula* — *érzékszervek*. Az már korántsem egyértelmű miért tartották szükségesnek a szótár összeállítói az első idézett példánál a magyarázatot, és miért nem volt erre szükség a második példánál?

A magyar értelmezések szerkezete sem következetes: az ugyanolyan típusú címszavaknál egyes helyeken ott a magyarázat is a magyar megfelelő mellett, míg máshol nincs: pl. *acidofilan*, *acidophilus*, *koji prima kisele boje* — *savkedvelő*; *bazofilan*, *basophilus*, *koji prima bazne boje* — *lúgkedvelő* (lúgos festéket kedvelő). Egyes címszavak magyar részében a magyar értelmezés mellett megtalálhatjuk a latin vagy más idegen szót is, vagy csak azt: pl. *atetoza*, *athetosis*, *nehotični pokreti ekstremiteta* — *athetosis*, *rángató* és *facsaró* jellegű végtagkényszermozgás; *azotemija*, *azotaemia*, *povećanje azotnih materija u krvi* — *azotaemia*. Valószínűleg középiskolások számára egyik sem ismertebb a másiknál, s nem indokolt a magyar értelmezés vagy magyarázat elhagyása. Ugyanez a helyzet a nem latin, de idegen eredetű, fonetikus átírásban megadott szavakkal is, amelyek megfeleltetése szintén ugyanaz a szó eredeti helyesírással: pl. *balotman* — *ballottement*. Brencsán János Orvosi Szótára (Terra, Bp., 1981) szerint a *ballottement* (fr. szó) *ballottálás* (tapintással apró lökésekkel végzett diagnosztikai eljárás szabadon mozgó v. el-

mozdítható szervek vizsgálatára pl. magzat, vesedaganat). Ha némelyik címszó értelmezése szinonimákkal vagy több megfeleltetéssel is történhetett (mint pl. interkurentan, intercurrens, tekući — közbeeső, közben kialakuló, a meglevőhöz társuló), akkor a már előbb említett példát is érthetőbbé kellett volna tenni.

Felvetődik a szóanyagválogatás helyességének kérdése is: vajon az orvosi terminológia szavai a címszavak? Melyek azok a terminus technicusok, amelyek kimaradtak, és melyek azok a szavak, amelyek feleslegesen kerültek be a szótárba? Ugyanezek a kérdések a másik általunk bemutatott szótárnál — a kulturológiai-művészeti szótárnál még jobban előtérbe kerülnek. Ennek a szótárnak az anyaga ugyanis egy teljesen új szakirány — a kulturológiai szaktantervéhez és tankönyveihez kapcsolódott, új, középiskolában addig nem tanított tantárgyakhoz mint a kultúrszociológia, kultúrelmélet, nemzeteink és nemzetiségeink kulturális alkotótevékenysége stb. Új szakterület — legalábbis oktatási szempontból — kialakulásáról lévén szó, mindenképpen számolnunk kell a terminológia letisztázatlanságával. Sokkal pontosabban meghatározható az orvosi terminológia mint a kulturológiai-művészeti.

A kulturológiai-művészeti szótár szerkezetileg is különbözik a többi szótártól. Négy különálló betűrendes részből áll. Az első rész az általános fogalmak és kifejezések szakszavait, szakkifejezéseit tartalmazza. Ezt követően a szótár külön-külön regisztrálja az irodalom, a képzőművészet és a zeneművészet szakszavait és szakkifejezéseit. Ennek a szerkesztésmódnak azonban mindenképpen van egy hátránya: elkerülhetetlen az ismétlés. A címszavak nagyrésze ugyanis besorolható az általános fogalmak és kifejezések közé, de a szűkebb szakterület (irodalom, képzőművészet, zeneművészet) szakkifejezései közül sem hagyhatók ki. A szótárnak ezt a hibáját súlyosbítja, hogy ugyanazoknak a címszavaknak nem minden előfordulásnál azonos az értelmezése: pl. 1. humor — humor 2. humor — humor, kedély, kedélyesség; 1. hronika — krónika 2. hronika — 1/ krónika, történet, 2/ állandó rovat; 1. kič — giccs 2. 2. kič — giccs; 1. kolekcija — gyűjtemény, gyűjteményes mű; 2. kolekcija — kollekcio, gyűjtemény; 1. razređivač — higítószer 2. razređivač — oldószer. Sajnos sorolhatnánk tovább az ilyen példákat, de valószínűleg már így is sok kétely támadt bennünk: a humor miért „csak” humor az egyik helyen és miért társul hozzá a későbbiekben a kedélyesség? Ha a giccs általános fogalom, akkor miért fordul elő az irodalmi szakkifejezések között? Ha viszont ott előfordul, akkor miért nincs a képzőművészeti és zeneművészeti részben? Vagy a képzőművészetben, zeneművészetben nincs giccs? A kollekcio az egyik helyen miért „csak” gyűjtemény, a későbbiekben pedig már a kollekcio szó is jó? Miért tartozik a „razređivač” az általános fogalmak közé, és miért nem tartozik a „kritika (književna)” az irodalmi szakkifejezések közé, ha már a zárójelben levő meghatározás ennyire konkrétá teszi? Ha az „elektronska

cev — elektroncső” és a „radna obuča — munkacipő” a kulturológiai-művészeti terminológiához tartozik, akkor mi nem tartozik oda?

Tulajdonképpen a kulturológia szó használata is furcsa kissé a magyar nyelvben. Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótára* (Akadémiai Kiadó, Bp., 1984) szerint ugyan a kulturológia kultúraelmélet, kultúrákutató, lexikonokban, kézikönyvekben azonban nem találkozunk ezzel a szóval. A *Nyelvművelő kézikönyv* első kötete (Akadémiai Kiadó, Bp., 1980) szerint a hatvanas évek óta megfigyelhető, hogy „jó néhány kultúr- előtagú összetétel helyett vagy mellett tért hódítanak a teljesebb és helyesebb, latinos kulturális alakokkal vagy magyar megfelelővel alkotott kifejezések.”

A kulturológia szó esetében ugyan nem szóösszetételről, hanem szóképzésről van szó, mégis megkérdőjelezhető használatának helyessége és mindenképpen szokatlan. Abban sem lehetünk biztosak, hogy egy körkérdés során meg tudná-e mondani mindenki tulajdonképpen mivel is foglalkozik egy kulturológus? Így persze az is érthetőbb, miért olyan nehéz meghatározni a kulturológia szakszókincsét.

E szótáraknak azonban nemcsak hibáik vannak. A szótárkészítők érdeme, hogy megtették az első lépéseket, megkísérelték összegyűjteni egy-egy szakterület szakkifejezéseit, olyan munkára vállalkoztak, amelynek nálunk szinte egyáltalán nincs hagyománya (hacsak nem vesszük figyelembe az 1968-ban kiadott szógyűjteményeket, amelyek egy-egy tantárgy szavait gyűjtötték össze általános iskolások számára, és amelyek az újvidéki Tankönyvkiadó Intézet, valamint a budapesti Tankönyvkiadó közös kiadásában jelentek meg).

Ezek a szótárak rendkívül nagy segítséget nyújthatnak diákoknak, egyetemistáknak, fordítóknak és még nagyon sok érdeklődőnek. Sajnos, annak ellenére, hogy megjelenésük óta négy év telt el, semmi visszhangjuk nem volt (a jogi szótárt kivéve). Nem tudjuk kik, hogyan, mennyit és milyen eredménnyel használták, pedig mindez nagyon értékes tapasztalat lenne az esetleges javításukhoz, bővítésükhöz és egyáltalán a hasonló vállalkozásokhoz. Ennek talán az egyik lehetséges oka az, hogy csak ritkán és elvétve kerültek forgalomba, sokan talán még ma sem tudnak a létezésükről.

BALÁZS ART Valéria

A „JELENTÉS” JELENTÉSÉRŐL — A NYELVI MŰALKOTÁS FELŐL NÉZVE

Tamás Attila: *A nyelvi műalkotás jelentése*. Studia Litteraria. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1984

Tamás Attila hat részre tagolja tanulmányát. Szóhasználati kérdések előzetes tisztázását követően a beszélés és a nyelv kialakulásáról ír, a beszélést mint cselekvést vagy viselkedést elemzi (újabb kutatásokra hagyatkozva), a kapcsolatteremtés alapkérdéseire reflektál, a jelentésfunkció osztatlanságán és felbontásának lehetőségén töpreng, s végül szempontokat ad a nyelvi műalkotások jelentésének megközelítéséhez.

Mindenekelőtt arra hívja fel a figyelmet, milyen konfúzus helyzet alakult ki különböző területek (vagy akár csak egyetlen diszciplína) szóhasználati szokásait illetően. Az *eszmék, fontosság, érték és jelentés* fogalmait pl. szerepeltetni szokás egymás szinonimáiként is, ám különböző szakemberek olykor igen nagy távolságra tolják el őket egymástól. Idézi többek között *Bojtár Endre* véleményét, aki szerint ha az irodalmi műalkotás jelentését firtatjuk, akkor szükségszerű ezen műalkotást jelnek tekintenünk, mely a szó szerkezetének mintájára konstituálódik. Említi *Kanyó Zoltán* álláspontját, aki szerint irodalmi művek elemzése — végső soron — ismeretelméleti elemzés, hiszen kijelentő módba átírható diszpozíciókkal találkozunk kivétel nélkül minden irodalmi szövegben, s ilyképpen a *gondolkodás* reprezentációiként foghatjuk fel valamennyit. A kezdeti rövid szemlét követően már sejtetni engedni a szerző: elhatárolja majd magát az irodalmi alkotásokat egyszerűen jeleként aposztrofálóktól. Kitér az információ- és kommunikáció-elméleti kutatások némely eredményére is — utalva pl. *Vereczkei* és *Leontyev* releváns véleményére. S felteszi a kérdést: milyen összefüggés van a *rendezettség* és az *információ* között?

A nyelv kialakulásán meditáló Tamás Attila álláspontja azonos *Piaget*-ével: az értelmes viselkedésnek és a nyelvnek a kialakulását csakis eleven kölcsönhatásaikra figyelve érzi megmagyarázhatónak. Az állatvilág egy részénél is találkozhatunk jelhasználattal, s ennek lényege az — fizikai vagy kémiai kényszerítés nélkül befolyásolni a saját fajtához tartozó, vagy esetleg más fajtabeli élőlények viselkedését. Ilyen típusú „elő-nyelvre” épülhetett rá az emberi nyelv. Az önkifejezés és mások tevékenységének befolyásolása — ezek a jelhasználat primér funkciói. A beszéd lényegében ma is az, mint kialakulásakor már vélhetően volt. „Születésünktől halálunkig... magunknak és környezetünknek a viselkedését befolyásolni törekvő, azokat valamilyen irányban legtöbbször valóban befolyásoló tevékenységek, nem utolsósorban ilyen jellegű beszédtevékenységek közepette élünk.” Az emberi jelek többek között a *tetszőlegességnek* betudhatóan fonódtak egybe a jeleket teremtő és hasz-

náló ember elvont gondolati műveleteivel. Tamás Attila emlékeztet arra, hogy a világban való pusztza létezés (s tegyük hozzá: itt nem *emberi* létezésről van szó szerintünk!) nem követel meg ab ovo semmiféle beszédet/nyelvet; nem tartja okvetlenül azonosnak a *jelrendszert* és a *beszélés nyelvrendszerét*. Behatóan elemzi a szerző a „valamiképpen magából a dologból következő” és a „dolog szempontjából teljesen önkényes” jelek között megállapítható különbségeket — azt tehát pl., hogy az előbbi típusú jelek nem cserélhetők fel egymással, az utóbbiak viszont — legalábbis elvileg — igen.

A nyelv-aktus és a cselekvés-aktus mineműségét vizsgáló Tamás Attila helyeslően említi *Gadamer* azon vélekedését, amely szerint a felszólítások általában nem írhatók át kijelentéseké. Nem feltétlenül az ismeretközlés a nyelv alapfunkciója — s a beszédnek „viselkedés mód-arculata” is van. Tamás Attila szerint: „... az ember olyan lény ugyan, mely képes — és az összes lény közt egyedül képes — a gondolati megismerésre, az emberi-létnek mégsem elsősorban abban kell keresni a sajátosságát, hogy az ember birtokában van ennek a képességnek és él is vele. Sokkal inkább abban, hogy a reflex, illetve az ösztönszerű cselekvésektől — értelme segítségével — eljut *cselekvéseinek magasabbrendű irányításiág.*”

Az idézett kijelentés fontos szemléleti beállítódása a szerzőnek, s már csak ezért is érdemes elgondolkoznunk rajta. Véleményünk szerint teljesen meggyőzővé úgy lenne átirható az idézet, ha érzékeltetnénk: *az emberi lét egyszerűen elképzelhetetlen a gondolkodás, a gondolati megismerés nélkül*, hiszen az embernek — más élőlényektől megkülönböztető — egyik differentia specificája ez — a gondolkodás. S ha fejlődésében nézzük is a folyamatot: az *emberré vált* élőlényt igazán emberré válásának kezdetétől jellemzi a *gondolkodás*, amely bizonyos szempontból reflexeit, ösztöneit és cselekvéseit is színezi-befolyásolja. Szerintünk tehát az *ember* minősítés csak a már a gondolkodásig is eljutott élőlény érvényes minősítése.

Szimpatikus, hogy Tamás Attila az embert *gondolkodva cselekvő* lénynek tekinti. Az ember valóban *racionalizáló*, azaz nem feltétlenül és maradéktalanul illeti meg a *racionális* kategória (már tudniillik abban az értelemben nem, hogy minden megnyilvánulása, tette, jellemzője racionálisnak lenne mondható). A beszéd (beszédkapcsolat) mobilizáló, érzelmi, cselekedtető arculatait hangsúlyozva próbál — igen megnyerően — differenciálni a szerző az ember és a „gondolkodás gépei” között. Az emberi arc nem csak a gondolkodóé, hanem az élő, s élete során gondolatait is megfogalmazó, kinyilvánító emberé. Azé, akinek létét remélve üzenhette az utókornak *Nagy László*: „Ha lesz még emberi arca: csókolom”.

A sajátosan nyelvi és a sajátosan művészi jelentésfajták leírását előkészítve a szerző a *jelölő funkciót* a tudományos szövegbeli szóval a

jelölő funkció és az általános pszichikai hatások együttesét pedig az élőszóbeli szóval mint jellegzetes jelentésformákkal felelteti meg. A felhívás- és közlésegyeségek szerinte a jelöltek és asszociációs köreik közti viszonylatok által realizálódnak. A tudományos nyelv kijelentései esetében a jelentést a 'kijelentés értelme adja, míg más emberi beszédmegnyilvánulások esetében a jelentés konstitutív tényezőiként az értelem és az emotív hatás együttesét kell megneveznünk. Utóbbi komplex jelentés tehát, s e komplexitás — művészi strukturálás esetén — méginkább fokozódik.

Tamás Attila úgy véli: a nyelvi/beszéd-tényezők megnövekedett anyag- illetve energiaszerűségükkel vesznek részt a nyelvi műalkotásokban — ezek sajátságait nem utolsó sorban éppen az említett két komponens (funkció) magas nivója adja. Kiemeli — *Ingarden alapján* — a művészi közlések „kvázi-közlés” jellegét; említi a hasonulásra készítés folyamatát, amely a szemlélőt, a befogadót szólítja fel változtatásra. Mindezek annak hangsúlyozására bírják rá a szerzőt: „A nyelvi műalkotásokat tehát általában véve nem célszerű — noha többen megteszik — olyasvalamiknek tekinteni, amik valamilyen már mintegy készen lévő 'híreket' hivatottak továbbítani, valamilyen sajátos 'nyelvezet' felhasználásával.” A műalkotások privilégiuma az is, hogy elméletileg meg nem válaszolható kérdések eldöntését nemcsak lehetővé, hanem mintegy szükségesszerűvé teszik (olyan kérdés megfelelését pl. mint az, hogy *mi az emberi lét értelme, célja*). Energiát, emóciót sugározva és keltve, amely érzékeltetheti az ismeretek határoltságát, s az ismereteken túl is létező lények elementaritását. Nem valamiféle általános optimizmus attitűdjéről van itt persze szó, hanem arról, hogy a műalkotások a teljesség olyan érzését, esetleg „csak” igényét, valódi/virtuális lehetőségét villanthatják fel, mely nem algoritmizálható, nem racionalizálható, nem logikai. A divatos információelméleti kutatások kellő szkepszissel megítélendő hozzádékain gondolkodva azon medítál Tamás Attila: „Vajon világosabbakká, egyértelműbbekké lesznek-e ennek nyomán a művekről való ismereteink, s a lényeg feltárásában jutunk-e ennek segítségével előbbre? Anélkül-e, hogy előrejutás közben fontosabb tényezőket veszítenénk el szem elől, mint amilyeneknek az észrevetéséhez *csak* ezen az úton juthatunk el?”

Tamás Attila vállalkozása — saját minősítése szerint — egy tartós-nak tűnő divattal szemben kifejtett érvrendszer előterjesztése. Olyan érvrendszeré, melynek kidolgozásán régóta fáradozik, s bizonyos fragmentumait exponálta már (sajnos nem lelve kellő visszhangra). Mindaz, amit előad — véleményünk szerint — lényegét és legfőbb részleteit tekintve egyaránt *respektálandó*. Kifejezésre óhajtjuk juttatni ugyanakkor azt is: a kogníció, a ráció, az információ és kommunikáció mindenhatóságába, egyetemességébe vetett hit napjainkban *szisztematikusan kétselyekkel kísértnek* látszik. Az érdem mértékét 'ez persze semmiképpen sem csökkenti! — A tanulmány konzekvens. A művészet világa — meg-

győződésünk — nem pusztán (s talán még csak nem is elsősorban) az információ, a fogalmiság birodalma, hanem az önmaga keresésére vállalkozó, a teljességgel bírközni-kacérkodni merő ember univerzuma. S ha ez így igaz, a művészetek elemzése sem korlátozódhatik az információ aspektusára. Kicsinyes pedantéria arra figyelmeztetni: milyen különböző helyről eredő forrásokat milyen gonddal terel egy mederbe a szerző, mi mindent birtokol különböző területek szakirodalmának eredményeiből. Tamás Attila kezében mindez csak *eszköz, olyan* eszköz, mely a célbaérés sikere által mintegy mellékessé is lesz.

BALOGH Tibor, Szeged

SZ Í N H Á Z

A VARÁZSLÓ

Soha ennyi dilemma egy előadás láttán!

Először is: Csáth Géza novellái és *Hamvazószerda* című egyfelvonásos bábjátékának egybeszerkesztésével és felhasználásával készült előadás Csáth-ról akar-e szólni vagy csak úgy általában valakiről, aki jobb híján, kiábrándulásból, emberi gyengeségből menekül az ópiumhoz?

Mert: azt ugyan megtudjuk, hogy a főszereplő — dr. Szerenádi Szerafin — narkotizál, s azt is látjuk, hogy szeretik a nők, *csak* hogy ez édeskevés nemcsak Csáth Géza életrajzaként, hogy a novelláiról Csáth-ról ne is beszéljünk, hanem bárki élettörténeteként, ha nem alakul ki körülötte az indokok és motívumok szükséges hálózata. Ez az összefüggérendszer pedig szinte teljesen hiányzik Vicsek Károly rendezéséből, aminek következménye, hogy bár részleteket hallunk különféle Csáth-

Csáth Géza: A varázsló. Zenés vízió. Szabadkai Népszínház. Csáth Géza műveit színpadra alkalmazta: Franyó Zsuzsa. Rendező: Vicsek Károly. Díszlet és jelmez: Hupkó István. Zeneszerző: Lengyel Gábor. Mozgáskompozíció: Petar Slaj. Világosító: Szaghmaister Zoltán. A rendező munkatársa: Marjan Bevk. Szereplők: Korica Miklós (dr. Szerenádi Szerafin), Barácius Zoltán (dr. Molfoki Sámuel), Jónás Gabriella (Fátyol Krisztina), Bada Irén (Lenszky Georgina), Gyenes f. h. (Leányka), Kerekes Bevk Valéria (Rebeka), Albert Mária (Anyá), Földi László (Apa), Majoros Kati (Nagymama), Kotroba Julianna (Vörös Eszti), Dórá Emma (Szfinkai Fáni), továbbá: Albert János, Medve Sándor, Kovács Frigyes, Szabó István, Szél Péter, Szabó Ferenc, Nagy István, Sebestyén Tibor, Vajda Tibor, Takács Imre, Kasza Éva, Kovács Erika, Süveges Eta, Szűcs Hajnalka, Tallós Zsuzsa, Toholyevity Bozsana f. h.

novellákból s a színészek eljátszák a *Hamvazószerdát*, ezek a részletek nem állnak össze szerves drámai egésszé, megmaradnak töredékeknek, amelyek a Csáth-életművet nem ismerők számára emellett érthetetlenek is. Vicsek, ahogy eddigi rendezései igazolják, nem tartozik a részletekre ügyelő, gondot fordító, az összefüggéseket tisztelő és kidolgozó rendezők közé. Előadásai széthullanak, vagy széthullanának, ha a látvány és a zene nem fognak legalább lazán össze a színészileg is többnyire elmélyülés helyett csak jelzésekkel operáló, beérő epizódokat. Ez akkor is félkész, vázlatos előadás benyomását kelti, ha tudjuk, hogy a zene nem kísérő eleme, hanem majdnemhogy, vagy éppenséggel főszereplője Vicsek rendezéseinek. Vagy — merül fel — nem azért válik-e a zene főszereplővé, mert nincs szilárd előadásváz, biztos kezű jelenetépítés, sőt mélyebb rendezői koncepció? Tamaskodás helyett fogadjuk el, amit az előadás nyújt: itt (is) minden a zenéért van. Csakhogy ez nem megnyugtató, hanem újabb dilemmák elé állít bennünket. Vajon illik-e Lengyel Gábor mai hangzású, modern zenéje a csáth-i világhoz és az előadásnak vizuális eszközökkel — színekkel, fénnel sejtetett, jelzett szecessziós képéhez? Vagy az lenne a zene funkciója, hogy közel hozza a majd egy évszázaddal ezelőtt élt és írt Csáth Géza novellisztikáját? Ha a rendező szerint ezek az írások olyan távoliak, hogy közel kell őket hozni a mai nézőkhöz — amit nem tudnék elfogadni, mert minden Csáth-kötet gyorsan eltűnik a könyvesboltokból —, akkor érdemes-e elővenni őket? A zene, még a legjobb is, éppen úgy nem segíthet, ahogy a megzenésített Gál-, Ács- és Fehér-versek sem, amelyek nemcsak hogy nem illelenek a Csáth-novellák közé, de nem is pótolhatják a korszerűség feltételezett hiányát.

És ezzel még nincs is vége *A varázsló* láttán kialakult dilemma-jegyzéknek!

Érthetetlen, miért van szükség például a hátborzongató *Anyagyilkosság* című novellára, ha megjelenítése a felismerhetetlenségig és az érthetlenségig vázlatos, s ha éppen elnagyoltsága miatt nem jut kifejezésre a történet szadizmusa, ami viszont a csáth-i világ, a narkotikus szenvedély és az előadás szempontjából, ha már vízióknak képzelték el, fontos lehetne. Az elkapkodott, kidolgozatlan jelenetben csak azok ismerhetnek rá az *Anyagyilkosságra*, akikben nagyon frissen vagy nagyon mélyen él ez a novella. Hasonló a helyzet a Csáth-opuszból választott többi novellával is. Különösen az epedő vágy egyszerre álomszerű és valós képét projektáló *Egyiptomi József* sajnálatosan felismerhetetlen. A novellának még azok a halvány körvonalai is eltűnnek, amelyek alapján az *Apa és fiú*, a *Trepov a boncolóasztalon*, a *vörös Eszti*, a *Délutáni álmom*, az *Opium*, *A varázsló halála* vagy az *Egy elmebeteg nő naplója* című Csáth-művekre úgy-ahogy rá lehet ismerni. No de korántsem az a probléma, hogy az előadásban nem fedezhetjük fel újongva olvasmányélményeinket, hanem hogy sem a Csáth-műveket nem látjuk viszont,

sem a belőlük kivonatolt motívumokból nem alakul ki egy új mű, illetve ami előadásként élénk kerül, az egyszintűsége, szimplasága folytán bajosan tekinthető műnek. Az felismerhető ugyan, hogy az előadás gerincének a *Hamvazószerdát* választották, csak hogy ennek megjelenítéséből hiányzik a szövegben levő groteskség, de még inkább az önrónia, s ezért holmi szeparémurivá lapsodik, amely erőtlensége, suta teatralitása miatt önmagában is kevés, de főleg drámai ellenpontként hatástalan. Sok-sok jóakarát szükséges, hogy ebben a jelenetben észrevegyük azt az értelmiség-nyomorító erőt, amely a hegedűszóló üveghangjaira színrelépő esztétát a kétségbeesés felé sodorhatja. Ahogy szinte lehetetlen felismerni a széplélek és a vidéki orgiában élvezők közötti áthidalhatatlan szakadékot, ugyanúgy megoldhatatlan problémát jelent a főszereplő körüli nők differenciálása. Tény, hogy Csáth-ot körülrajzzák a nők, az is evidens, hogy sem együtt, sem külön-külön nem tudják boldoggá tenni, mégis szükséges lenne pontosítani, melyik miféle nő. Hogy az egyik a hideg, a másik, az önző, a másik az önmegtartóztató, a harmadik a szenvedélyes, a negyedik gyermekien tiszta . . . , azt a novellákból tudjuk, de az előadásból nem derül ki. Nem is derülhet, mert nem egyénítettek, pontosabban mert a rendező számára láthatóan nem volt lényeges egyéni történetük, világuk, s színészeit sem utasította alakformálásra, még kevésbé jellemzésre.

Színészi játékról a főszereplőt, Korica Miklóst kivéve, aligha szólhatunk. Ő igyekezettel és becsülettel próbál mindent elmondani a varázslóról, aki önmaga hókuszpókuszának lesz az áldozata, hogy színészi hangja nem mindig volt érthető, az inkább a fölötte ügyködő istenségeken, mint rajta múltott. A többiek vagy a mozgáskompozíciót tervező Petar Slaj rajzolta pályán mozogtak vagy a rendező utasítására ágyéktornáztak. Volt, aki az ötvenéves apa szerepét ficsúrra vette (Földi László), volt, aki a nagymamából kedves karikatúrát formált (Majoros Kati), Többen kurjongattak, mintha mulatnának és mámorosan fogdoszták a nőket, akik erotika helyett bordélyszagot árasztottak, a többiek viszont hagyományosan műkedvelősködtek.

Színészi teljesítményekről, Gyenes Zita díjazott meztelen vonulását is ide számítva, nem beszélhetünk, beszélhetünk azonban koreográfiáról és zenéről. Ez is, az is viszont egymástól és az egésztől függetlenül létezik. A koreográfiáról már elmondta a napi kritika, hogy fantáziátlan és revüszerű, mozgásközhelyekből építkezik, a zenét jó hallgatni — kivált a *Nem binni* című Gál-vers megzenésítését —, de valahogy kezd ismerős lenni.

GEROLD László

BRILIÁNS

Mintha két Ábrahám Irén játszáná Tolnai Ottó monodrámájának egyetlen szerepét. Az egyiknek elhiszem, amit mond, a másiknak nem. Az saját életét véli, mondataival és gesztusaival van jelen a színpadi kartonvilágban, ezt mintha belökték volna a dobozok közé, s csak azt mondja és csak azt teszi, amire utasították.

Miért?

Mert téves a rendezés alapkoncepciója, s mert a színpadkép sem teszi lehetővé a hiteles színészi játékot.

A *Briliáns* szereplője az élete felén már túljutott magányos nő, akihez — enyhén szólva — nem volt kegyes a sors. Tízéves korában — amikor apja felakasztotta magát — félárva maradt, de valójában egyedül élt egy tanyán, mert anyja vendégmunkásként hamarosan férjhez ment. Később ő is külföldön, nehéz kétkezi munkával kereste meg kenyerét, spárgát ültetett és szőlőt szüretelt a ködös, sáros német hegyekben. A történet idején ismét itthon van a Bácskában. Kartondobozokkal telezsúfolt szobáskában él, magányosan, és emlékezik, mozaikkockákból rakja össze múltját.

Önmagával társalog. Hangosan, félhangosan vagy csak motyogva idézi fel a vele történeteket. „Már kislány koromban is sokat beszéltem magamban, amikor édesapám felakasztotta magát, még azon a karácsonyon, de nem hangosan. Most jó hangosan beszélni. Hangosan magamban” — mondja valahol a történet derekán. S kivált az utolsó mondat fontos, mert a megjelenítés kulcsát jelenti. Mintegy szerzői utasítás is ahhoz, hogy a történet szereplője a színpadról is a valóság hitelességét áraszsa.

A rendezés azonban teljesen figyelmen kívül hagyta a fenti önjelmező, a létezés alapszituációját pontosan jelölő mondatot, s ahelyett, hogy magányában mintegy meglesse, színdarabot játszat vele, a monodrámá szereplője nem önmagának beszél, hanem kifelé, nekünk, a közönségnek. Intim vallomás helyett a színpadon szerepjátszás zajlik, holott ezt nem csak az író elképzelte alaphelyzet zárja ki, hanem a monodrámá mondatai is inkább a befeléfordulás igénye szerint formálódtak.

Óhatatlanul időbe telik, energiavesztéssel jár míg a színésznő rátalál szerepe igazi hangjaira. Ebben azonban két mozzanat is gátolja.

Egyrészt az, hogy Virág Mihály rendező nem találta meg azt az adekvát kifejezési formát, amit Tolnai líraian megemelt szövege igényel, s utasításai lényegében az elhangzó mondatok pusztá illusztrálására korlátozódtak. (A két feltűnő néma szereplő is csak illusztráló kellék.) Amiről a színésznő beszél, azt vagy kellékként elénk mutatja, vagy gesz-

Tolnai Ottó: *Briliáns*. Rendező: Virág Mihály. Díszlet: Baráth Ferenc. Jelmez: Anna Atanacković. Zene: Lengyel Gábor. Szereplők: Ábrahám Irén, Bakota Árpád, Szilágyi Nándor. — Újvidéki Színház, 1985. május 23.

tusokkal eljártssza. Olyan béklyó ez, amely alól csak pillanatokra sikerül kiszabadulnia a színészi ösztönnek, s ilyenkor Ábrahám Irén bizonyítja is, mivé válhatott volna a *Briliáns* előadása, ha a rendezés engedí kifejezésre jutni a játék expresszivitását. Ha történetesen úgy épül fel az előadás, hogy a befeléfordulás percei az eszelősségig fokozott expresszivitás pillanataiban törnek gejzirként a magasba, akkor kivételes színészi teljesítményt látnunk volna. Így csak felcillanásokat regisztrálhattunk.

Másrészt gátló körülménynek bizonyul a szerencsétlenül berendezett játéktér is. Tolnai elképzelése szerint a színpad egy „Nagy kartondoboz belsejé”-re emlékeztet. „Észrevétlenül szaporodik a karton, a papír”, a kartonfalak „közelednek”, szűkítik a különben is csak doboznyi teret, „hogy végül de facto befalazzák a színpadot, ami csöpp cellává zsugorodik”. Ezzel szemben a színpad nemcsak tág, hanem ilyen is marad, a falak nem „közelednek”, a dobozokból kevés van, s egyáltalán nem játszanak. Nem történik meg a dobozok szétszedése, hajtogatása, szortírozása, bepréslése sem, holott ezek olyan cselekvések lehetnének, amelyek során a motyogás, a félhangos emlékidézés, az önvallomás szinte magától adódó, természetes megnyilatkozássá válhatna.

Az előadás dobozai nem élnek, csak ott vannak föltornyozva a háttérben, következésképp az az életforma, amely a dobozokhoz kötődik sem él, nem hiteles. (A kissámlí, a főszereplő életének állandó kísérője, munkaeszköze sem játszik kellő mértékben!)

Egyetlen vonatkozásban hiteles a *Briliáns* előadása: Anna Atanacović selyempapír-ruhája jelzi azt a formát, amibe Tolnai dokumentatív-lírai szövege életre tud kelni. (A különféle újságcímekkel „ékesített” papírruha azonban már inkább a rendezés illusztráló szándéka szerint készült!)

Végezetül még egy következtelésre kell utalni. Arra az clientmondásra, amely a monodráma szereplőjének szociológiai vonatkozásai (tanján él, magányosan, nyilván alig iskolázott, látástól vakulásig dolgozott), és nemcsak szép, igényes, hanem már-már szépelgően irodalmiaskodó szóhasználata között mutatkozik. Az integrális szövegben olykor hivatkozás történik egy bizonyos diákra, aki az asszonyokkal együtt „spárgázott Németben”, de a színpadról elhangzó változatból hiányzik a diák említése, s így minden elhangzó szót a főszereplő sajátjaként kell fogadni, ami viszont habitusa szerint elfogadhatatlan.

GEROLD László

TELEVÍZIO

KÉSDOBÁLÓ

Vitám van Gion Nándor Késdobálójának készítőivel. Úgy érzem, mintha készüléssel szíve táján találták volna azt a gioni prózát, amelyet tolmácsolni kívántak, s ha nem is ontották ki vérét, sebet ejtettek rajta. Azok, akik ismerik Gion Nándor *Ezen az oldalon* című kötetét, most nyilván idegesen kapják föl fejüket, hiszen vérbő, helyenként izgalmas és feszült helyzeteket teremt a produkció, a svihák késdobáló és a mindig részeg útépítő, Deli bég történetéből, sőt egy nagyon logikusan zárt egységben és rendszerben hozza a hídépítő barakklakó munkások életének visszasságait, felmutatva annak a sorsnak a tragikus áldozatát is, de — s ezért van vitám a forgatókönyv írójával, a dramaturggal és a rendezővel — a tévé-film csak sejteti azt, ami e kitűnő prózának nemcsak kerete, hanem tartalma is: a Keglovics utcát. „A Keglovics utca fogalom. Valóságunknak az irodalom által fogalommá vált szelete. Egy valós utca, valahol egy bácskai kisváros legszélén. Még pontosabban egy fél utca, amilyen minden nagyobb síksági település végén található, a lapályos kertek és a füves rétek találkozásánál. Majdnem-élet és majdnem-némaság. Afféle bácskai világvége. Egy sor ház, szemben a pusztulásra ítélt temető. Sok csend, kevés történés. Tócsányi nyugalom. Az élet pereme, ahonnan nincs tovább, és ahonnan nincs vissza. Ez a Keglovics utca. Letagadhatatlan valóság és jelkép.” Igen, a Keglovics utca hiányzik ebből az adaptációból, s vele együtt több minden. Elsősorban az az emberi közösség, amely benépesíti az utcát, azok az esetek és félegzisztenciák, mint Romoda, az ácsmester, Berger, az álföltaláló, Opana, a zsákoló, s az együgyű Kis Kurányi és Szent János; a gyermeklány Szent Erzsébet... A részeges téglagyári munkást, Adamkót és a „félhülye Sebestyén gyereket” látjuk még ugyan a kocsmában, s nyilván ott forgolódnak a többiek is, csakhogy a Keglovics-utcabeliek életét nem szabad és nem is lehet csupán a kocsmai borgőzön keresztül mutatni. A Keglovics utca lakói, bármennyire is az élet peremére sodródott emberek, nem kocsmatöltelékek, mint azt a tévéfilm készítői hiszik. Bányai János már a könyv megjelenésekor találóan állapította meg, hogy a Romoda és Berger „viszonyából következő epikai vonulatot

Gion Nándor: Késdobáló. Rendező: Vicsek Károly. Forgatókönyv: Dömölky János. Dramaturg: Svetislav Jovanov. Szerkesztő: Végel László. Dialógus: Schulze Éva. Operatőr: Németh Árpád. Vágó: Németh Margit. Főbb szerepekben: Földi László, Fejes György, Ladik Katalin, Nagy István, Pataki László, Páthy Mátyás, Árok Ferenc, Faragó Árpád, Horváth József, Szagmajsztér Zoltán, Bakota Árpád. Újvidéki Televízió és Belgrádi Televízió. 1. műsor, 1985. június 10.

tekinthetjük a könyv legsúlyosabb prózai közlésének; valójában ennek a viszonynak az általánosítására épül a könyv epikai világa”.

Nos, ebből a közegből, ebből a földhözkööttségéből kiragadni a mellesleges cselekményt és abból felépíteni, abból interpretálni a művet, valóban nagy bátorság volt. Dömölky János viszont bátran vállalta a feladatot, de érzésem szerint szem elől tévesztette, hogy az alapanyag itt mégiscsak az irodalmi mű. Az pedig pontos és érzékeny lélektani megfigyelések sorozata, nem pedig cirkuszi mutatványosoké.

Becsülni kell a szándékot, hogy nem lefordítani, hanem újraalkotni akarta Gion könyvének néhány novelláját, de végül is ez az interpretálás teljesen eltávolodott alapanyagától. A tévé-filmben elhangzanak ugyan a könyvből kölcsönzött jellegzetesen kemény gionos mondatok, de hiányzik az a közeg, melyben ezek elnyernék hitelüket. Magyarán: amit a könyv írójának elhiszek, azt nem mindig hiszem el a film szereplőinek. És ezért legkevésbé a színészeket kell okolnunk, mert ők zömmel megteszik azt, amit megtehetnek. A forgatókönyv visz zsákutcába.

Tudjuk, hogy a forgatókönyvet mindenki, írók és rendezők is egyénien értelmezik, s hogy az köztes műfaj. Tudja ezt Vicsek Károly rendező is, s éppen ezért meglepő, hogy ő, aki mindig rendkívül szabadon bánik a forgatókönyvvel, ezúttal beleesett annak csapdájába. Néhány látványos kocsmai jelenetért beáldozta a teljes társadalmi, történelmi és gazdasági hátteret, a minden megpróbáltatást átél, gyűlöletből és bosszúvágyból gyűrt emberek sorsát, s azt a tömény unalmat, amelyet Gion könyve oly plasztikusan hoz. Hol van itt a kiszolgáltatottságból és fájdalomtól szőtt világ, hol van az a jellegzetes rendszert alkotó gioni filozófia?

A könyv két mellékszereplőjének kiemelése szerintem nem a legszerencsésebb megoldás, még akkor sem, ha az irodalmi műnek nem az egészét kívánták bemutatni. Azért tartom kicsit elhibázottnak a megoldást, mert mindketten, a késdobáló Kordován és Delibég is belülről üres figura, inkább amolyan töltelékanyaga a novellafüzérnek. Céltalan, jobbára csak külső jegyeket magukon hordozó egyének — figyelmük csupán arra irányul, hogyan nyerjék el valaki pénzét — kulcsfigurákká emelése éppen ürességük folytán válik kérdésessé. A könyv tanulsága szerint Kordován szerencsétlen álmodozó, aki minduntalan nagy sikerekről beszél, holott még a porond közelébe sem jutott, s hasonlóképp szerencsétlen a csak erejét fitogtató Deli bég is.

A tévé-filmben, amely párhuzamosan futtatja kettőjük sorsát, a késdobálóból legalább vásári bűvész lesz, de a szeme világát vesztett Deli béggel nem tud mit kezdeni azon kívül, hogy további sorsát a késdobálóhoz köti. A forgatókönyv és a rendezés fogyatéksága, hogy nem fűzött újabb gondolatokat a műhöz, hogy filmjük csupán az esemé-

nyek szaporítására, s nem dúsítására irányult. Ezáltal ugyanis a filmnek csupán színei gazdagodtak, világképe viszont nem lett teljesebb. Hiányzik a Keglovics utca lakói élete nyújtotta, vagy inkább kínálta tartalmi többlet. Úgy érzem, mintha a Késdobáló az *Ezen az oldalon* szórakoztató kiadványává sikeredett volna, amely mindenekelőtt izgalmas kívánt lenni, mintsem elemző. Biztosra veszem, hogy na az író maga készíti a forgatókönyvet, a Késdobáló egészen más lesz.

Az Újvidéki Televízió produkcióját mindennek ellenére nézhetővé éppen izgalmas jelenetei teszik. Deli bég kocsmázására ötször-hatször is visszatér: látjuk, hogy emel fél egyszerre tizenkét láda sört, majd ötven spriccert iszik meg úgy, hogy fogaival emeli fel a poharat, később asztalt is emel ugyancsak fogaival, hogy végül — és végre — eljussunk ahhoz a könyvből kölcsönzött egyetlen jelenethez, amikor tíz liter borban fogad, hogy fél óráig néz egy 200 W-os villanyégőbe. „A fogadást megnyerte, de most nem lát” — meséli a Sebestyén gyerek. „A szembogara nagyon furcsa, mintha szétfolyt volna, és egyáltalán nem lát. Ül a kocsmában és issza a bort, amit megnyert.” Ilyen a török útépítő, s ilyennek látjuk Fejes György alakítása révén is. Játéka egyszerű, de hatásos, mindvégig érzi ezt az egyébként is rá szabott figurát. Csakhogy róla valójában nem derül ki, milyen, zsarnok, kötözködő, vagy éppen jólelkű, nem is adhat többet, mint amit nyújt. Ő egyszerűen csak van, aki nélkül a kocsmázók élete még egyhangúbb lenne.

Földi László késdobálója már jobban megírt szerep, meg is próbálja végigjárni azt az utat, amíg az utca stréberétől a falu népét szórakoztató bűvész lesz. Sajnos, kisstílűségében nem mindig hiteles, de vannak megkapó jelenetei. Az egész produkció, legjobb jelenete is neki köszönhető: az, amikor a barakklakó paraszttal nagy tételben fogad a kilenctonos találatra, hogy a nyert pénzen hazavithesse a megvakult Deli béget. Mindkettejük tragikus sorsa benne van ebben a vérfagyasztó jelenetben, s kár, hogy nem ehhez hasonlókra épül az egész film.

A harmadik tragikus hős Váryné, a kocsmáros szépséges felesége. Az el is menni, itt is maradni dilemmát eldönteni nem tudó, de a szerelem poharát mindig fenékgig kiinni vágyó nőt Ladik Katalin alakította, eleinte igen meggyőzően, aztán a többször ismétlődő azonos szituációk folytán már kissé sablonosan. Ismét csak nem a színészen múlt, hogy nem nyújthatott többet. Vitatható viszont, hogy ennyire kikent-kifent-e Váry kocsmáros kisvárosi kuplerájából szöktetett felesége. Ladik Katalinnak is van néhány szép pillanata, mindenekelőtt az, amikor a film zárójelenetében élő „céltablaként” lehetővé teszi egy ember élete céljának beteljesülését.

A veszélyekkel szembenézés filmdrámájában még Páthy Mátyás és Árok Ferenc parasztját éreztük hitelesnek, s részben Nagy István Adamkóját, meg Szilágyi Nándor „félhülye Sebestyén gyereket”, míg Pataki

László egykori földbirtokosból lett kocsmárosa valahogy statikusra sikeredett, mint ahogy Ferenczy Jenő Dobre borbélyja is, „aki nem bírja az emberek szájbúzáét”.

BORDÁS Győző

Z E N E

SEVILLAI BORBÉLY — NYUGAT LÁNYA

Semmi más, csakis a véletlen eredménye, hogy a címben jelzett két operát műsorára tűzte a Vajdasági Zenei Központ.

Rossini operáját, a *Sevillai borbélyt* a háború utáni periódusban ötöd-ször újítják fel Újvidéken, Puccini operája viszont először került színpadra, s annak ellenére, hogy ez nem a helybeli, hanem a szegedi operatársulat megjelenítésében történt, a *Nyugat lánya* is bemutatónak tekinthető.

A két olasz zeneszerzőt, akik kor és stílus tekintetében távoliak egymástól, értelmetlen lenne a két előadás kapcsán párhuzamba állítani. Hasonlóképpen értelmetlen párhuzamot vonni a két opera között is, az azonban megemlíthető, hogy Rossininak talán a legjelentősebb, Puccininak pedig talán a legjelentéktelenebb művéről van szó. Ugyanez érvényes a két opera irodalmi alapanyagára. Egyfelől a Beaumarchais *Sevillai borbély* jelentős dátuma a francia dráma történetében, másfelől viszont Belasco librettóját még a lajstromozó jellegű munkákban is hiába keressük.

A két előadás díszlettervezője — a maribori Franjo Potočnik, aki az előadás rendezője is, és a Kossuth-díjas, érdemes művész, Varga Mátyás — eszményi „operai” mód alakították ki a *Sevillai borbély*, illetve a *Nyugat lánya* játékterét. A „Borbély” színpadképe, ahogy illik fehér, vékony, lebegő vízszintes és függőleges elemekből áll, könnyű és áttetsző, a „Lány” színpadképe, ugyancsak ahogy illik, súlyos és komor, tömött fából és sötét színekkel. Az első hangsúlyozottan stilizált, a másikkal már realisztikusan ambiens-teremtő, mindkettő eszményein „operai”: mindkettő meglepetések nélkül, felismerhetően, eleve alkalmas a könnyed vígjátéki és a súlyos tragikus operai történések megjelenítésére.

S míg az újvidéki és a szegedi előadás színpadképe legalább a stilizáltság fokában különbözött egymástól, addig a két jelmeztervező, Stana Jatić és Molnár Zsuzsa, ügyelve a cselekmény idejére és helyszínére (18. század, Spanyolország, illetve 19. század. vadnyugat) — realista stílusban tervezett. Mindketten (Molnár Zsuzsa inkább) egyetértésben az előadás rendezőjével és díszlettervezőjével azt nyújtották, amit tőlük kértek, tehát sem zavaró, sem pedig figyelmet keltő részletek nélkül.

A két rendező, Franje Potočnik (*Sevillai borbély*) és Kerényi Gábor Miklós (*Nyugat lánya*) az operák jellegének megfelelő munkát végzett, ami szinte említést sem érdemelne, ha nem lenne meglepő, hogy két este, két zeneszerző két teljesen különböző operájában, két ország két operatársulatának előadásában — egyetlen friss rendezői megoldást, egyetlen — legalább — kísérletező gesztust sem fedezhettünk fel.

Zenei-előadói tekintetben mások a benyomásaink.

A Vajdasági Zenei Központ szólistái (Szlavoljub Kocić, Gordana Kojadinović, Branislav Vukasović, Branislav Jatić és a belgrádi vendég Nebojša Maričić) — kivétel nélkül nagyon jók: játékosak és dallamosak. Külön kell megemlíteni Branislav Vukasović (Figaro) nyilvánvaló fejlődését, mind biztosabb és egyre kiteljesedő baritonját, valamint Branislav Jatić (Basilio) bravúros színészi teljesítményét, amely mintha a rendezés ellenében formálódott volna, s ezért, bár remeklés, mintha egy másik *Sevillai* borbély-előadásból tévedt volna ide, olyanból, amilyenek az opera megjelenítésének talán lennie kellene.

Ennél is több elismerést érdemelnek a szegedi társulat énekesei. Mindenekelőtt a mellékszerepek kiváló szólistáit kell megemlíteni, a Liszt-díjas Németh Józsefet, Szabadkai Józsefet és Réti Csabát, továbbá Gregor József érdemes művészt (Jack Rance, a seriff), továbbá a két főszereplőt Bajtai Horváth Ágotát (Minnie) és Juhász Józsefet (Ramerreez, a rablóvezér). Remek csapat! Nagy operáknak is dicsőségére vállhatna.

A szólistákhoz hasonlóan a két kórus is, kivált az exponáltabb szegedi, nagyon jó munkatársai az előadásoknak, elsősorban a két karnagy, Juraj Ferika, illetve Molnár László érdeméből.

A Vajdasági Zenei Központ zenekara, amelyet Miodrag Janoski vezényelt, megbízható kísérő (volt, mégha, némileg megfogyatkozva is, időnként túlhangosnak is bizonyult. A teljes összetételű szegedi szimfonikus zenekar, melyet Oberfrank Géza, érdemes művész vezényelt, hibátlanul tolmácsolta Puccini igen nehéz partitúráját.

Mindent összegezve, zenei szempontból mind a két opera előadása minden dicsőretet megérdemel. Színpadi megjelenítésük azonban erősen kifogásolható, ami annál inkább sajnálatosabb, mert köztudott, hogy az opera nemcsak zenemű, hanem színpadi mű is, főleg napjainkban.

A szegedi és az újvidéki opera kölcsönös vendégjátékai figyelmet érdemelnek. Ezt a formát továbbra is érdemes, kell ápolni. Kár azonban, hogy sem az egyik, sem a másik opera nem mutat különösebb hajlandóságot kísérletezésre. A két előadás alapján erre következtethetünk.

Bogdan RUŠKUC

KIÁLLÍTÁS

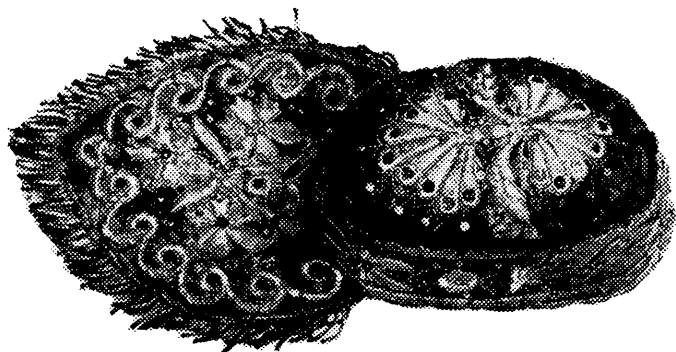
REPREZENTATÍV NÉPRAJZI KIÁLLÍTÁS

Április közepétől május elejéig az újvidéki Vajdasági Múzeumban a jugoszláviai népművészet kiállításának anyagában gyönyörködhetnek a látogatók. A mintegy négyszáz kiállított tárgyat a ljubljanai, zágrábi és belgrádi néprajzi múzeum valamint a Vajdasági Múzeum gyűjteményeiből válogatták a szakemberek, hogy méltón képviselje Jugoszlávia népi díszítőművészetét a május közepétől Magyarországon megnyíló néprajzi vándorkiállításon Budapesten, Salgótarjánban, Szombathelyen és Debrecenben.

A kiállítás anyagát hat területi egységre osztották a szervezők (alpesi, pannóniai, dinári, adriai, moravai és macedón), felölelve a néprajzi jellegzetességeket. A jugoszláv népművészetet elősorban nem a nemzetiségi hovatartozás határozza meg, hanem, hogy milyen kulturális hatások érték a történelem folyamán, milyen társadalmi, földrajzi, gazdasági körülmények között éltek az itt élő nemzetek és nemzetiségek. Tradicionális népművészet a jugoszláv, melynek alapja régi balkáni, illetve szláv motívumokig vezethető vissza.

A keleti és déli részeken a keleti és földközi hatás érezhető, az északi és nyugati részeken pedig Közép- és Nyugat-Európa hatása. A török hódoltság és népeink felszabadító harca nagyban befolyásolta a hagyományok átadását, átvesztését. Az említett népművészeti zónák között nincs éles határvonal, de mindegyiknek megvan a sajátos művészi kifejezőereje a ruhákon, ékszereken, háztartási eszközökön, szerszámokon, hangszereken, az ünnepek és a hétköznapi élet tárgyain. A kiállított tárgyak a XIX. és XX. századból valók, de magukon hordozzák az előző századok népművészeti hagyományainak bizonyos vonásait. Ebből is következik a kiállítás sokrétűsége, noha a leglátványosabbak a textíliák (szőttesek, blúzok, ingek, ruhák, szoknyák, mellények), melyek nemcsak változatos motívumaik, de a szövési, hímzési technikájuk következtében is páratlan szépséget képviselnek népművészetünkben. Példaként az adriai színes selyemhímzéseket, csipkéket említhetjük, de a piroti kilimek sem maradnak el szépségükben. Kilimeket a XVI. században — iszlám hatásra — kezdenek el készíteni színes gyapjúfonálból. Különösen értékes és szép díszítőművészet alakult ki a moravai zónában, mely a bizánci és szerb feudális művészet nyomait öltözteti meg. Jellemző rá a növények és mértani formák díszítőelemként való felhasználása és a színek művészi megkomponálása.

Külön figyelmet érdemel a macedóniai kulturális zóna, melyre nagy hatással volt a bolgár és görög kultúra. Gazdag hímzéseket találunk a ruhákon, melyeknek motívumai a bizánci korba nyúlnak vissza. Az öt-

Főkötő, Melence, 1890-ből

vösmunkák művészi értéke is szembetűnő a különböző ékszereken; láncok, gyűrűk, karcsatok, övek, fülbevalók sokféleségében gyönyörködhet a látogató, akár csak a magas művészi fokon készült barokk stílusú fametszetekben. Festett bútort (ágyat 1880-ból, tányértartót 1928-ból) is ebből a kulturális zónából láthatunk. Tanúi lehetünk a népi hímzés alkalmazásának modern ruhákon, blúzokon.

A dinári kulturális zóna legsajátosabb néprajzi eszközei a vonós hangszerek — guszlicák — melyekkel hősi énekeket kísértek. Ezek megmunkálása, faragása művészi kivitelről tanúskodik, akár csak a furulyák és a különböző faragott, vésett fatárgyaké. Ez alól kivételt képeznek azok a neolitikus kori tradíciót követő mázatlan fekete cserépedények, melyeket alig díszítenek.

Az alpesi kulturális zóna összeköti a jugoszláv népművészetet az Alpokban élő népek művészetével. Jellegzetes népművészeti forma a fafaragás és a fém megmunkálása. Kitűnnek és egyben tájjellegűek a fa méhkasok homlokzatára festett színes képek a Biblia és a mindennapi élet egy-egy jelenetét ábrázolva. Az országhatáron túl is ismert naivfestők képeinek ősei ezek. Látványosak az üvegre festett ikonok, faszobrok, mézeskalács-ütőfák, a jegyajándékba adott vésett és ék rovásos díszítésű guzsalyok stb.

Tartományunk népeinek művészeti hagyományát nyolcvan kiállított tárgy mutatja be, ezek közül húsz a vajdasági magyarság kultúrájának terméke. Ősrégi hagyomány termékei az ácsolt ládák — szuszékek —, alakjuk a szarkofágra emlékeztet. Jellegzetes növénymotívum a tulipán, szőlő és a szegfű. Gyakran túldíszítik a ruhákat, különösen a fiatalasszonyok öltözékét. A viseletben a fehér és sötét szín az uralkodó, de a díszítés már színes; női blúzok, kendők, fejdíszek, fejkötők tarkasága bizonyítja.

A kiállítás minden tekintetben felülmúlja elvárásainkat. Egy kis szép-

Suba, Uzdin, 1920-ból (A Vajdasági Múzeum anyagából)

séghibája azonban mégis akad; sajnáljuk, hogy dr. Nikola Pantelićnek, a jugoszláviai népművészet kiváló szaktekintélyének tájékoztató jellegű összefoglalóját — a kiállítás katalógusát — a hazai látogató nem kaphatta kézbe. Az említett kétnyelvű katalógust ugyanis Magyarországon adják ki. Ettől eltekintve azonban állíthatjuk, hogy kivételes esztétikai élménnyel gazdagodva hagytuk el a Vajdasági Múzeum néprajzi kiállítását.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

AMERIKAI FAMETSZETEK*

Ha a nyolcvanas évek küszöbén valaki azt merte volna mondani, hogy a fametszet lesz az időszerű amerikai művészet egyik legexpanzívabb műfaja, ugyancsak kevesen hittek volna neki. Ez a régi kifejezőeszköz az utóbbi egy-két esztendőben az óceánon túl szinte reneszánszát éli, s rácáfol mindazokra, akik kételkedtek képességeiben, hogy a legmodernebb grafikai formák versenyében is figyelmet érdemlő, korhű alkotói törekvéseknek válhat hordozójává.

* A kiállításra május folyamán a belgrádi Nemzeti Múzeumban került sor.

A fametszet váratlan felvirágzásának egyik alapvető okát mindenekelőtt az új festészet felkínálta nyelvi képletek rohamos előretörésében, illetve a konceptuális művészet anyagtalánított formáinak racionalizmus elleni reakcióban kell látnunk. A képi megfogalmazás utáni igény nyel egyidejűleg egyes alkotói körökben egyre kifejezettebben nyilvánult meg a legkorszerűbb grafikai-reprodukciós vívmányok iránti csömör, úgyhogy a világ egyik legfejlettebb technológiájával rendelkező művészkeze kezdett elfordulni a fejlett ipari társadalom nyújtotta gépi-mechanikus eszközöktől. A figyelem újból a kézi megmunkáláson alapuló grafikai-reprodukciós eszközökre irányult. Az álláspont hordozói között a fiatal, kezdő művészek mellett szép számban vannak kipróbált, nemzetközi hírnevet szerzett alkotók is. Ennek, a művészet ősi forrásaira áhító grafikai tendenciának egyik legkedveltebb médiuma ilyképp a fametszet lett, melynek ápolói között alig vannak őshonos alkotók; szinte valamennyiük az utóbbi évtizedben kezdett el vele kísérletezni.

Ha azt vesszük tekintetbe, hogy az Egyesült Államokban a grafikai műfajok felvirágzása alig huszonöt esztendőre tekint vissza, akkor a fametszet mostani feltörése valóban eseményszámba megy. Az amerikai művészet kommersz vonala ugyanis kezdettől fogva idegenkedett az egyedi műtárgy mítoszát veszélyeztető sokszorosított kifejezőformáktól, technikáktól. A műkereskedelem csak a hetvenes években iktatta vonzaskörébe a grafikai műfajokat, elsősorban a litográfiát és a szitanyomást. A pop art szelleme egyszerűen sok mindent megváltoztatott, s így az amerikai grafika sokat köszönhet az irányzat kezdeményezőinek.

A kőlitográfia harvtanas években aratott sikerén felbuzdult magánkezdeményezők olyan grafikai műhelyeket nyitottak, amelyek a legkülönbözőbb grafikai eljárások, gyártásformák kivitelezésére voltak felkészülve. A rézkarc, a szerigráfia, a multiplikált szobrászat és a kézi papírgyártás ily formán szinte egyszerre kezdett fellendülni, mivel a piac — a középosztály vásárlóerejére támaszkodva — szinte valamennyiben megtalálta a maga számítását.

A fametszet nem tartozott a felkapott műfajok közé, hiszen hagyománya sem igen volt az Újvilágban. Első példái a tizes években bukkannak fel néhány Európából — főként német és francia közezből származó — művész jóvoltából. A harmincas és negyvenes esztendők folyamán újból számos, a náciizmus elől menekülő alkotó keres menedéket az amerikai földrészen. A metszet és a dombormű különböző formáinak meghonosodása és népszerűsége végül is teljesen nekik köszönhető, hiszen — többek között — azonos rangra emelték a kérdéses műfajokat a többi (uralkodó) művészeti anyagmegnyilvánulással. Az áttörésre és a fametszet műfajának végső elismerésére az ötvenes évek közepén került sor Max Weber visszatekintő tárlata kapcsán. Az amerikai művészetet

Marc Katano: Örvény, 1983

irányító erők ekkor tették magukévá a fametszetet, és ekkor kezdtek el kutatni a helyi példák után.

Nem volt elenyésző a szerepe azonban annak, a német expresszionizmus csúcsteljesítményeit prezentáló tárlatnak sem, amely 1980-ban járta be az USA nagyobb központjait, hiszen az anyaggal való közvetlen szembesítés során felszínre törtek a modern amerikai grafikát éltető európai hatások is. A német expresszionizmus stílusjegyeinek jelenléte mellett egyre fokozódó érdeklődés kezdte övezni a Japánban honos kézi papírgyártást. Ez az ősi technológia adta ugyanis a fametszet leképzéséhez szükséges legjobb papírmintákat. Az amerikai grafikai műhelyek a hagyományos japán módszereket a korszerű technológia gyártási feltételeihez igyekeztek idomítani, hogy valamelyest behozzák a történelmi lemaradást.

A San Franciscóban székelő Grafikai Világtanács (World Print Council) indítványára 1984-ben egy olyan reprezentatív tárlat szervezésébe fogtak, amely az USA-beli fametszetnek a műfaji újjászületést és a kísérletezést kezdeményező irányzatát volt hivatott szemléltetni. Végül is tizenöt szerző munkásságára támaszkodó, számban is szép, minőség tekintetében is élenjáró anyagot sikerült összehozni, amely 1985 folyamán bejárja Európát, s így nemrég Jugoszláviába is eljutott.

A felállításban négy nemzetközi név szerepel: Frank Stella, Jim Dine, Tom Wesselmann és Sol LeWitt. Valamennyien a hatvanas években törtek fel; Stella redukcionista festőként, Dine és Wesselmann pop-művészként, LeWitt pedig konceptualistaként, illetve minimalistaként.

Frank Stella (1936) racionalista és redukcionista festészete 1970-ben eljutott végkonzekvenciáig, önmaga logikájának vált áldozatává, és

Louisa Chase: Bozót, 1983

már-már befulladással fenyegetett Stella művészi pályafutása is. Gyors váltásra volt szükség, s így Stella a grafikához fordult. Az eszközváltás kezdetben nem járt eredménnyel, mivel Stella már kialakult alkotóvilágának nyelvi elemeit transzponálta át az új műfajba, idővel azonban konstruktivista-szögesített formái kezdtek feloldódni, egyre összetettebbekké, kifejezőbbekké válni. Ha egymás mellé állítanánk régi és mostani munkáit, a hasonlóság csak elenyésző lenne köztük.

Jim Dine (1935) a mindennapi tárgyak, az egyszerű munkaeszközök festőjeként szerzett tekintélyt még a pop-periódusban. Festményei után főleg rézkarcai ismertek; számára a fametszet valóban új kísérletet jelent. A kiállításon egy összetett szimbólumot tematizál: az üdvözlőlapokról ismert szív-motívumot. A hatalmas dimenziókba vetített szív egyszerre expresszív, érzelgős, drámai és vidám.

Tom Wesselmann (1931) nagy amerikai aktjaival szerzett hírnevet. Most ugyanezt a motívumot vitte át fametszetre. Wesselmann a metszésnek a 18. században Japánban tökéletesített módszerét alkalmazza, s ilyképp egy történelmi szintézist visz végbe.

Hármuk viszonylatában Sol LeWitt (1928) antitézist képvisel, hiszen a fametszetet nem tartja önkifejezési eszköznek. Konceptualista doktrínáival összhangban azt tartja, hogy az alkotó ötlete a művészet, a kéz pedig, amely az üzenetet megformálja, csak egyszerű munkaeszköz,

amely másnak is megadatott. LeWitt a mértani formákat lingvisztikai egységekként alkalmazza, térhatásuk kapcsolatait vizsgálja, bizonyos mértékben tehát hű marad minimalista elveihez.

A válogatásból említést érdemel még Roberto Huarez primitivista beütésű erőteljes opusa, Louisa Chase expresszionista tájsorozata és Karen Kunc orientális hangulatú triptichonja. A látottakat összegezve megállapítható, hogy a modern amerikai fametszet élvonalát a sajátos jegyek mellett két forrás táplálja: a japán és az európai iskola. Jellemző, hogy az amerikai művészek valamennyi pozitív hagyományból szabadon, gátlások nélkül merítenek motívumokat és ihletet, s azoknak összevonásával keresik saját identitásukat.

SZOMBATHY Bálint

KRÓNIKA

30. STERIJA JÁTÉKOK — Újvidéken május 26-a és június 4-e között tartották meg az idei országos színházi fesztivált, amelyre a benevezett 80 előadás közül — a köztársasági és tartományi előszelektálás után — Fabijan Šovagović, zágrábi színész, az idei rendezvény főszekelora a következő előadásokat hívta meg: Miroslav Krleža: *Temetés Terézvárott* (Sarajevói Népszínház, rendező: Miroslav Belović), Ivo Brešan: *Diszvacsora a temetkezési vállalatban* (rijekai Ivan Zajc Népszínház, Zlatko Sviben), Ivo Brešan: *Sátán a bölcsészkaron* (leskovaci Népszínház, Zlatko Sviben), Slobodan Šnajder: *Confiteor* (priština Tartományi Népszínház — albán dráma, Vladimir Milcsin), Gordana Mihic: *Boldog 49-et!* (szkopjei Macedon Nemzeti Színház, Szlobodan Unkovszki), Dragoslav Mihailović: *Amikor virágzott a tőke* (belgrádi Nemzeti Színház, Vida Ognjenović), Rudi Seligo: *Anna* (ljubljanai Szlovén Ifjúsági Színház, Dušan Jovanović) és Aleksandar Popović: *Pontyívás* (belgrádi Zvezdara Színház, Dejan Mijač). Šovagović versenyen kívül meghívta Borislav Pekić: *Védelem és utolsó nap* c. előadást (titogradi Crnagorai Nemzeti Színház, Branislav Mićunović), és Alenka Golevsček: *Prešeren feje alatt* c. előadást (ljubljanai Városi Színház, Zvone Sedlbauer), a ljubljanaiak azonban lemondták részvételüket, helyettük a fesztivál zárónapján a zrenjanini Toša Jovanović Népszínház vendégszerepelt Sterija *Férjhezmenés és nősülés* c. előadásával. — *Díjak:* a Georgij Paro, rendező (elnök), Pataki László, színész, Sreten Perović, író, France Vurnik, kritikus és Radovan Marušić, díszlettervező összetételű bíráló bizottság döntése szerint a 30. Sterija Játékok legjobb előadása a

Boldog 49-et!, a legjobb rendező: Slobodan Unkovszki. Színészi díjak: Milena Zupančić (Ljubljana), Mirjana Karanović (Belgrád), Nenad Sztójanoszki (Szkopje), Isterf Begolli (Priština) és Predrag Manojlović (Belgrád). Legjobb jelmeztervező: Doris Kristić (Ljubljana), legjobb díszlettervező: Dinka Jeričević (Szkopje). A szövegért járó díjat Rudi Seligo kapta az Annáért. A vígjátékért járó díjat, amelyet Versec városa ítél oda, Ivo Brešan *Diszvacsora a temetkezési vállalatban* című művének ítéltek. A kritikusok kerekasztal-díját az Anna című előadásnak szavazták meg. A legjobb színésznek járó díjat, amelyet a közönség ítél oda, Milena Zupančić kapta. — A hagyományos tanácskozások közül ezúttal A színikritikusok és teatrológusok 6. nemzetközi szimpóziumát tartották meg *Kritika a színházban és a színházon kívül* címmel. A tanácskozáson, amelyen mintegy 40 hazai és külföldi kritikus, rendező, dramaturg, színész vett részt és szólalt fel, a két bevezető referátumot Georges Banu francia és Jovan Čirilov jugoszláv kritikus tartotta. A rendezvényről szóló tanácskozások sorában ezúttal *A Sterija Játékok jelene és jövője* címmel értekeztek a jelenlevő színházi emberek. — A Sterija Játékok kísérő rendezvényei közül három kiállítást tartottak. Láttuk a *Színházi könyvek és folyóiratok 7. nemzetközi trienálléját*, amelyen amerikai, belga, bolgár, csehszlovák, finn, francia; holland; indiai; jugoszláv, kínai, kubai, lengyel, magyar, nagybritanniai, NSZK-beli; NDK-beli; olasz, osztrák, portugál, román, spanyol; svéd és török kiadók állították ki az utóbbi három év termését. Áttekintő kiállításon került közönség elé a hazai színházi plakátokból készült vá-

logatás. Itt második díjat Baráth Ferenc újvidéki grafikus és külön díjat az Újvidéki Színház kapott. A harmadik kiállítás Bojan Stupica (1904—1970) munkásságát mutatta be. — Évente új színházi könyv megjelentése is kíséri a fesztivált. Tavaly és tavalyelőtt a macedón és a bosznia-hercegovinai színházi történetéről szóló kiadványok jelentek meg, most a *Jugoszláv színházak évkönyvét* adta ki a Sterija Játékok dokumentációs osztálya. A Sredoje Lalić szerkesztői irányításával megjelent kiadvány az ország minden színházának és színházi csoportjának 1983/84. évi műsorát közli. A gondosan kiállított finom papírra nyomott, ízléses és különféle táblázatokkal kiegészített, sok képpel dúsított könyv valóban fontos dokumentum. — Az idén is megrendezték a főiskolások előadásorozatát, valamint Kis Sterija elnevezésű off-műsort, sajnos, az utóbbi ezúttal sem sikerült.

ZMAJ JÁTEKOK — 1985. június 4-e és 8-a között huszonnyolcadszor tartották meg Újvidéken a hagyományos Zmaj Játékokat. Az országunk minden területéről egybegyűlt gyerekek mintegy ötven előadással, író-olvasó találkozóval és gyermekdalfesztivállal emlékeztek meg Jovan Jovanović Zmajról. Megkoszorúzták Zmaj sírját, és ellátogattak a kamenicai Zmaj Múzeumba is. A Zmaj Játékokra jelent meg a *Detinjstvo* című gyermekirodalmi folyóirat két száma. Az egyik jugoszláviai magyar írók elbeszéléseit tartalmazza Seja Babić fordításában, a másik a világ több mint harminc nyelvére lefordított Zmaj-verseket. Átadták Astrid Lindgren svéd írónőnek a 28. Zmaj Játékok díszoklevélét, valamint Moják Aranka keramikusnő az írónő népszerű hőseit ábrázoló alkotását.

DÍJAK, ELISMERÉSEK — Odaítélték a Sisaki Vasművek hagyományos irodalmi díjait. A tekintélyes bizottság, amelynek tagjai a Vasművek küldöttei mellett többek között Ciril Zlobec, Jure Kaštelan, Marija

Peakić-Mikuljan, Božidar Slev, Hasan Mekuli és Ács Károly írók voltak, az 1984. évi könyvtermést értékelve úgy döntött, hogy a Sisak Vasművek irodalmi díjait Oskar Davičo *Nežne priče* (Gyöngéd történetek) című elbeszéléskötetéről, Pap József *Véraláfutás* című verseskötetéről és Nusret Izidorović *Kolo bosanske škole smrti* című esszékötetéről ítéli oda. Pap József verseskötete nemsokára fordításban is megjelenik a Forum Könyvkiadó és a Vasművek közös kiadásában.

Véget ért a vajdasági hivatásos színházak 35., pancsovai szemléje. A Slavko Simić (színész), Radoslav Lazić (rendező), Jung Károly (író), Vladimir Rebežov (díszlettervező) és Miloš Nikolić (dramaturg) összetételű bíráló bizottság a szemle legjobb előadásának Stanislav Witkiewicz *Egy kis udvarházban* című darabját nyilvánította, az Újvidéki Színház előadásában. A dráma rendezője, Hernyák György lett a legjobb rendező, díszlettervezője, Annamarija Mihajlović pedig a legjobb jelmeztervért járó díjat kapta meg. A legjobb színészi alakításért járó díjat Irfan Mensur, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház tagja, Korica Miklós a szabadkai Népszínház, valamint Kerekes Bevk Valéria, az Újvidéki Színház tagja érdemelte ki. A bíráló bizottság díjazta még Soltis Lajost (Újvidéki Színház), Novák Bilbijat és Mirjana Vukojevićet (Zrenjanini Népszínház), Banka Gabriellát és Róvid Eleonórárt (Újvidéki Színház), Ivanka Pejičićet és Gordana Kameranovićot (Újvidéki Szerb Nemzeti Színház) valamint Majoros Katalint és Gyenes Zitát (szabadkai Népszínház). A legjobb színpadképért járó díjat Hupkó István érdemelte ki, a legjobb *A varázsló* zenéje volt, Lengyel Gábor szerzeménye.

KIÁLLÍTÁSOK — Az Új Szimposion irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat fennállásának huszadik évfordulója alkalmából a közelmúltban az újvidéki Ifjúsági Tribün kiállítótermében képzőművészeti

tárlatot rendezett. Többek között Sáf-rány Imre, Leonid Šejka, Papp Mik-lós, Baráth Ferenc, Maurits Ferenc, Szombathy Bálint, Stefan Oszkár, Ke-rekes László munkáit láthatták az ér-deklődők. A retrospektív kiállítás anyaga tehát a folyóirat egykori és mai képzőművészeinek az alkotásaiból állt össze, akik az elmúlt két évtized alatt illusztrációkkal folyamatosan je-len voltak az Új Symposion hasábjain, akik „szorosan kötődtek a folyóirat művészi hitvallásához”.

Az újjvidéki Modern Művészetek Galériájában június folyamán tekin-
hetik meg az érdeklődők azoknak a fiatal képzőművészeknek a közös ki-
állítását, akik a „nemzetközi tenden-
ciákat szinkronban tudják követni”. Szombathy Bálint a Magyar Szóban így mutatja be a fiatal alkotókat:
„Radics Zoltán »elsősorban a pop art egy modernizált, szürrealizmusra hajló változatát viszi metafizikai dimen-
ziókba«, Ljubiša Bogosavljević és Dobrivoj Raijić »a német újexpresszio-
nizmus kánonjaihoz« igazodnak, Mi-
lica Mrđa Kuzmanov »ideálját az amerikai dekoratív festészetben találta meg«, Ratomir Kulić »hideg, kimért konstruktivista-suprematista ihletésű« képeket fest, Mirjana Subotin Nikolić »képei fojtottak, gyásszal, tragédiával nehezek«, Gordana Šijački mozaikkal szerepel, Miodrag Miljković pedig »figuratív vásznak«-kal. Kerekes László »képinstallációval szerepel«, »most bemutatott képei mind közül a legkevésbé kiműveltek és a legkevésbé reprezentatívak, de éppen nyers ex-
presszionizmusuk, fauve-szerű beüté-
sük teszi őket erőteljessé és ötlettel telítetté«. A »képzőművészeti bemu-
tató egészében véve átlagon felüli vá-
logatást nyújt«, de »nem vállalja a túlzott kockázatot, s azokra a for-
mahatásokra épít, amelyek az új fest-
tőség nemzetközi festévaiban szinte kötelező érvényűeké váltak» — írja a kritikus.

ELŐADÁS — 1985. június 5-én a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarol-
ógiai Kutatások Intézetének könyvtár-
termében a Vajdasági Magyar Nyelv-

művelő Egyesület szervezésében elő-
adást tartott dr. Szeli István akadé-
mikus *Nyelvhasználati etikánk* cím-
mel. Elméleti megalapozottságú mun-
kájában átfogóan és általánosítva be-
szélt a nyelvhez való viszonyunkról és nyelvelfogásunkról. A felvetett problémákat mindennapi szóhaszná-
lunk vagy magatartásunk jellegzetes-
ségeivel illusztrálta. Szeli István elő-
adását július—augusztusi kettős szá-
munkban közöljük.

ÜNNEPI KÖNYVHÉT — A For-
rum Könyvkiadó idén is részt vett a
magyarországi ünnepi könyvhét ren-
dezhvényein. A budapesti Vörösmarty
téri könyvsátorban és a debreceni vi-
déki bemutatón mintegy száz címszó-
val szerepelt. A jugoszláviai magyar
kiadványok iránt ezúttal is nagy volt
az érdeklődés. Az első napokban a
legkelendőbbek voltak Hegedűs Antal
*Népelet és jogalkotás a középkori Új-
lakon*, Bori Imre *Huszonöt tanulmá-
nya a huszadik századi magyar iro-
dalomról* című könyvei. Az Ifjúsági
Regényről darabjait is sokan vásárol-
ták, Gion Nándor ifjúsági regényeit
is keresték, de költészetünk, elsősor-
ban Ladik Katalin, Böndör Pál és
Pap József versei is felkeltették az
olvasók érdeklődését.

MAGYAR ÍRÓK MŰVEI JUGO-
SZLÁVIAI KIADÓKNÁL — Az idén
szép számmal jelennek meg magyar
írók művei a jugoszláv kiadóknál.
Igaz, hogy — valószínűleg anyagi
okokból — tavalyról az idei tervekbe
átkerült néhány könyv (a *Gyökér és
szárny* című antológia a Matica
srpskánál, Örkény István *Egyperces
novellái*; és Sánta Ferenc *Az ötödik
pecsétje* a belgrádi Narodna knjiga-
nál), de számos új mű is napvilágot
lát az idén. A BIGZ kiadja Sinkó
Ervin *Drovari naplóját*, a szarajevói
Veselin Masleša kiadó pedig a szerző
naplóját és esszéit. A szabadkai Mi-
nerva tervében találjuk Lukács György
ifjúkori naplóját, a szarajevói Veselin
Masleša második kiadásban jelenteti
meg Lukács *A regény elmélete* című
munkáját. Az ifjúsági irodalom klasz-

szikus alkotását, Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regényét a zágrábi Mladost iktatta tervébe. Móra Ferenc *Aranykoporsó* című regényét, Kardos G. György palesztinai trilógiáját és Szúnyogh Sándor muravidéki író *Hóvágó* című kötetét a muraszombati Pomurska založba adja ki. A belgrádi Prosveta Galgóczi Erzsébet prózai írásainak, valamint Konrád György még kiadatlan regényének megjelentetését tervezi. Ez a kiadó nyújtja majd át az olvasónak Gárdonyi Géza ifjúsági regényét, a *Láthatatlan embert* is. A belgrádi Radnál jelenik meg új kiadásban Déry Tibor *Nikije*. Heller Ágnes, Fehér Ferenc és Márkus

György egy kötetét a belgrádi Radnička štampa jelenteti meg. Petőfi Sándor verseit a priština-i Rilindja adja ki albán fordításban.

T. L.

ÚJ KIADVÁNYOK — Az újvidéki Íróközösség és a Jugoszláv Írószövetség közös kiadásában megjelent a Jugoszláv Írószövetség IX. kongresszusának dokumentumait tartalmazó könyv. Első ízben teszik közzé a felfűzések anyagát változatlan terjedelemben, korábban csak kivonatokat közöltek belőlük. A könyv 10 000 példányban látott napvilágot.

Szent Margit legendája (részlet)

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Szeli István*: Egy repertórium alkalmából (Káich Katalin: *Az intézeti kiadványok repertóriumuma 1968—1983*) 883
- Bosnyák István*: A lírikus és műfordító szakmai országjárása (Fehér Ferenc: *Egyazon ég alatt*) 888
- Balázs Art Valéria*: Ötnyelvű iskolai szótárak (*Orvosi szótár; Kulturológiai-művészeti iskolai szótár*) 890
- Balogh Tibor*: A „jelentés” jelentéséről — a nyelvi műalkotás felől nézve (Tamás Attila: *A nyelvi műalkotás jelentése*) 895

S z í n h á z

- Gerold László*: A varázsló, Briliáns 898

T e l e v í z i ó

- Bordás Győző*: Késdobáló (Vicsek Károly tévéfilmje) 903

Z e n e

- Bogdan Ruškuc*: Sevillai borbély — Nyugat lánya 906

K i á l l í t á s

- Sárvári V. Zsuzsa*: Reprezentatív néprajzi kiállítás 908
- Szombathy Bálint*: Amerikai fametszetek 910

KRÓNIKA 915

30. Sterija Játékok; Zmaj Játékok; Díjak, elismerések; Kiállítások; Előadás; Ünnepi Könyvhét; Magyar írók művei jugoszláviai kiadóknál; Új kiadvány

Számunkat a szabadkai Kondor-kiállítás anyagából illusztráltuk.

A 845. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza.

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat — 1985. június. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1., 021/611-300, 51-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. Főszerkesztői fogadóóra pénteken 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrziünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 300, fél évre 150, egyes szám ára 30, kettős szám ára 60 dinár; külföldre egy évre 600, fél évre 300 dinár. Külföldön egy évre 12 dollár, fél évre 6 dollár. Diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 150 dinár. — Készült a Forum nyomdájában Újvidéken.

YU ISSN 0350-9079